MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA KAHEKSAKÜMNE ESIMENE NUMBER : JAANUAR 2019

HIND 2€

9 772346 662013

#81

JUHTKIRI

KAS IGA INIMENE ON OLULINE, KEDAGI EI JÄETA MAHA?

Foto: Renee Altrov

Alates sellest ajast, kui ma isikliku telefoni sain, helistas vanaema mulle alati aastavahetusel mõni minut pärast südaööd ja soovis head uut aastat. Sel ega eelmiselgi aastal ta mulle ei helistanud ja nendel hetkedel on mulle kõige selgemini tajutav, et teda ei ole enam. Mõnikord mõtlen ma sellele, kui raske oli ta lõpp – ennekõike vaevarikas temale endale, aga keeruline ka minule ja mu vennale, kes me teda muu elu kõrvalt nii palju, kui oskasime, hooldada ja toetada püüdsime.

Hiljuti, 30. detsembril sattusin spordivigastusega EMOsse ja kui olin juba röntgenikabinetist välja tulnud ning ootasin järjekorras arsti vastuvõttu, kärutasid kiirabiarstid läbi ooteruumi kahepoolsete ustega koridori suunas ratastoolis babuškat. EMOs oli väga rahulik õhtu – vaikus enne tormi. Peagi kiirustas ruumi nooremas keskeas naisterahvas, kes registratuurist samuti läbi kahepoolsete uste koridori juhatati. Veidikese aja pärast kõndis naine sealt, babuška käevangus, juba välja. Memmekese süüdlaslikust pilgust ja talle järele tulnu kergelt ärritunud olekust võis välja lugeda, et vanaemaga tuleb taolisi seiku ette mõnikordki. Kas ta oli kukkunud või tabas teda paanikahoog? Ma küll ei tea, mis tegelikult juhtus, küll aga meenutas see olukord mulle jõuetust, mis valdas mind vanaema surma eel.

Kõigepealt ei jaksanud vanaema enam kodust välja minna ning olgugi et tema eest poes ja apteegis käimine ei olnud niivõrd üle jõu käiv, oli raske tema aina süvenevat depressiooni kõrvalt vaadata. Tema muserdatud meelt ei lohutanud enam pikad köögilauavestlused teetassi taga. Vanaema tervis jäi aina halvemaks, kuni ta ei suutnud enam õieti korteriski ringi kõndida. Ta sattus mitu korda järjest haiglasse, kus ta siis üles turgutati ja edasi järelravikliinikusse saadeti. Viimase kohta võib öelda, et tegu on suuresti surma eesruumiga ja see ei ole õdus koht inimeste jaoks, kellel seal viibida tuleb (vastupidi, tundub, nagu keegi oleks andnud endast kõik, et see oleks võimalikult kõle ja kõhedust tekitav). Loomulikult saadi seal hakkama patsientidel kella pealt mähkmete vahetamise ja neile ravimite (ning ebamäärase värvi ja vormiga püdela toidu) manustamisega, ent alamakstud hooldajate jaoks on protseduurid pigem nagu liinitöö ning rõhku ei panda emotsionaalselt keerulises seisundis patsiendiga suhtlemisele.

Mulle paistab, et tavapäraselt on hooldaja vene keelt kõnelev naisterahvas, kes on Eesti tööturul vähim hinnatud ja alamakstuim tööjõud. Tervise Arengu Instituudi andmetel moodustas hooldajate palk mööd unud aasta märtsis 1242-eurosest keskmisest brutopalgast 69%. See ei ole just piisav, arvestades töö füüsiliselt ja vaimselt rasket iseloomu. Järelravikliinikus hoitakse eakat maksimaalselt mõned nädalad, seejärel tuleb ta koju viia või leida talle koht hooldekodus, kuhu ei pruugita samas õendusabi vajavat vanurit vastu võtta. Seda enam, et pensionist hooldekodu koha eest maksmiseks reeglina ei jätku ja nendele on ka pikad järjekorrad (seda eriti Tallinna jt suuremate linnade lähedal paiknevates asutustes). Aga sa ei saada ju oma lähedast kuhugi, kus sa ei jõua teda regulaarselt vaatamas käia. Meie jaoks ei olnud hooldekodu niikuinii võimalus, sest ka kõige odavam (ühtlasi ilmselt ka kõige õudsem) variant oli liiga kallis. Nii viisime vanaema koju, kus teda tuli mõnda aega ise hooldada. Vähemalt nii kaua, et välja mõelda, mida edasi teha.

Olukord paistis üsna väljapääsmatu ja tundus, nagu polekski olemas talutavat lahendust. Paljud inimesed on jäetud omaste hooldamisega Eestis üksi ja reaalsus on see, et teenuste kättesaadavus on halb. Meie peres läks nii, et vanaema sattus üsna pea uuesti haigla intensiivraviosakonda, kust ta mõne aja pärast järelravikliinikusse saadeti. Seal ta kustus juba mõne nädalaga ning suri lõpuks vaiksete appikarjete saatel. Ma ei kujuta tegelikult ette, kuidas oleksime hakkama saanud, kui vanaema oleks vajanud õendusabi ja hooldamist aastaid. Mind on jäänud aga siiamaani kõige rohkem painama see, mis tunne tal võis olla kõiki neid väntsutusi läbides. Mis tunne tal oli, kui teda kõledas palatis nagu kartulikotti küljelt küljele pöörati, samal ajal kui ta ainus soov oli saada koju oma voodisse? Mis tunne on hooldekodus vaikselt appi karjuvatel vanainimestel, kes on sinna lukustatud uste taha või voodisse aheldatuna surema viidud? Mida me saame lähedaste, kaaskodanike, ametnike või poliitikutena kohe ja viivitamata ära teha, et nende inimeste kannatusi leevendada? Kas me saame luua tingimused, et kõigil oleks võimalus vananedes väärikalt surra, isegi kui see tee on pikk ja konarlik? Kas me suudame jõuda neis küsimustes ühiskondliku konsensuseni, nii et lubadused ei jääks tühjadeks valimiseelseteks sõnakõlksudeks ja midagi ka päriselt muutuks?

Pole parata, et tihtipeale ei mõtle me sellistele asjadele enne, kui juhtub midagi mõne meie enda lähedasega või tunneme ise, et meid on hooletusse jäetud. Ma tean, et Eestis on tarku ja häid inimesi, kes töötavad pidevalt selle nimel, et hoolekandeteenused oleksid kättesaadavamad ja olukord paraneks, aga samal ajal on see ilmselgelt teema, mis vajab tunduvalt suuremat avalikku tähelepanu, lahenduste arutamist ja poliitilisi otsuseid kui seni. Sealjuures ei jõua inimene, kellel on kodus hooldamist vajav lähedane, kirjutada arvamusartikleid ega tegeleda lobitööga. Veel vähem suudab enda eest seista see, kes ise abi vajab.

Helen Tammemäe, peatoimetaja

Esikaanel Kristiina Ehin. Foto: Gabriela Liivamägi

TOIMETUS

Helen Tammemäe	peatoimetaja	helen@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja uudistetoimetaja	maia@muurileht.ee
Aleksander Tsapov	kultuuritoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Kertu Viira	müügi- ja reklaamijuht	kertu@muurileht.ee

Makett/kujundus Madis Katz
Illustraatorid Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Vahram Muradyan
Fotograafid Aleksander Kelpman, Janis Kokk, Priit Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAJAD: KULTUURIMINISTEERIUM, TARTU LINN

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

JÄLGI MEID

· · · @Muurileht

SISUKORD

ARVAMUS

Tasaarengust – *Madis Vasser* [7]

Eesti innovatsioonipoliitikast – *Laur Kanger* [8–9]

SOTSIAALIA

Töönarkomaaniast – *Kärt Kelder* [10–11]

Kuidas kunstitöötajad Eestis puhkavad? – *Maarin Mürk* [12–13]

Naiste marsist – *Agnes Einman* [14–15]

MEEDIA

Majandussaadetest televisioonis – *Airi Ilisson-Cruz* [16–17]

Ladina-Ameerika seebikatest – *Kaisa Maria Ling* [28–29]

PERSOON

Intervjuu Kristiina Ehiniga – *Maia Tammjärv* [18–21]

KULTUUR

Kommerts-*performance*'id 90ndatel – *Anders Härm* [22–23]

NO99 epiloog – *Aare Pilv* [24]

MOOD

Racer Worldwide – *Mariliis Mõttus* [30–31]

MUUSIKA

Miks me kuulame, mida me kuulame? – *Kaire Maimets* [32–33]

Lauluviirgude loomise lust – *Daniel Tamm* [33]

SKEENE

Kiirkohting: Tiina Sööt [13]

Riidekapp: Anne Vetik [31]

DJ-ankeet: Luke ja Madleen Teetsov-Faulkner [34]

Uus eesti biit: Macajey [34]

ARVUSTUSED

Neoon Must „Ma tahan olla tema" – *Maris Mägi* [25]

Mängufilm „Loojang" – *Edina Csüllög* [26–27]

Sari „Pank" – *Aleksander Tsapov* [27]

Uued plaadid [34–35]

PROOSA

Raju – *Piret Jaaks* [37–39]

Piret Põldver

Piret Põldver on pühendanud viimase poolaasta magistritöö ja ilukirjanduse kirjutamisele, raamatute toimetamisele ja esimese klassi lapse elurütmiga kohanemisele.

Pakun külalistele kaalika- ja porgandiviile
ja ootamatult meenub 90ndate mardiõhtu hiigelpettumus,
kui saime ühest talust laulu ja tantsu peale suure kaalika.

Hiljem teise talu sügisõuntelõhnases esikus
paistsid vatijope alt liivapangest
pruunikad porgandivarred.
„Porgand peab seisma pimedas, muidu läheb pehmeks," teab igaüks.

Siis, kui peenes restoranis tuuakse lauale kõrge klaaspudel veega,
näen, kuidas lapsepõlve tolmuses aidas vedeleb samasugune muu prügi sees.
„Ära seda küll näpi, see on vana praht," ütleb isa.

Ja klaaspudeli kõrvale tuuakse kartulitamp nõgese- ja naadipestoga.
See on seesama pehmeks mikserdatud kartulipuder suveköögis, õlist tilkuv praekartul, keedetud kartul jahukastmega.
Ja naat ja nõges – seda pidi aia äärest ja saunavareme pealt kiskuma!

Minevik paiskub peale, kui kümneeurone magustoit maheda muusikaga kohvikus
on hoopis 20 aastat vana kakao, suhkru ja piima mõrkjas segu,
mida „MacGyverit" vaadates tassist lusikaga süüa.
„No mis sa tuhnid seal kapis, meil ei ole midagi magusat, ma ju ütlesin, ainult kakaod on, suhkur saab kohe otsa, ära pane nii palju!"

Kui oleme kiskunud maha vana tapeedi ja krohvi,
puhastanud välja iidsed seinapalgid,
oleme rebinud üles nõukaaegsed papp-plaadid,
siis oleme seal, mida nemad tahtsid nii väga peita.
Et keegi, mitte keegi ei näeks ega teaks.
Et oleme tegelikult vaesed. Et ostsime viimase raha eest jahu ja kakaod ja tapeeti. Ja et suhkur saab kohe-kohe otsa.

Koorime kiht-kihilt vana aega maha, lähme tagasi, ainult et mitte vaesuse, vaid jõukuse pärast.
Nüüd me võime, ei pea enam häbenema, jaksame kõike osta, ja me tahame midagi uut, teistmoodi kui meie üheksakümnendate vaesus.

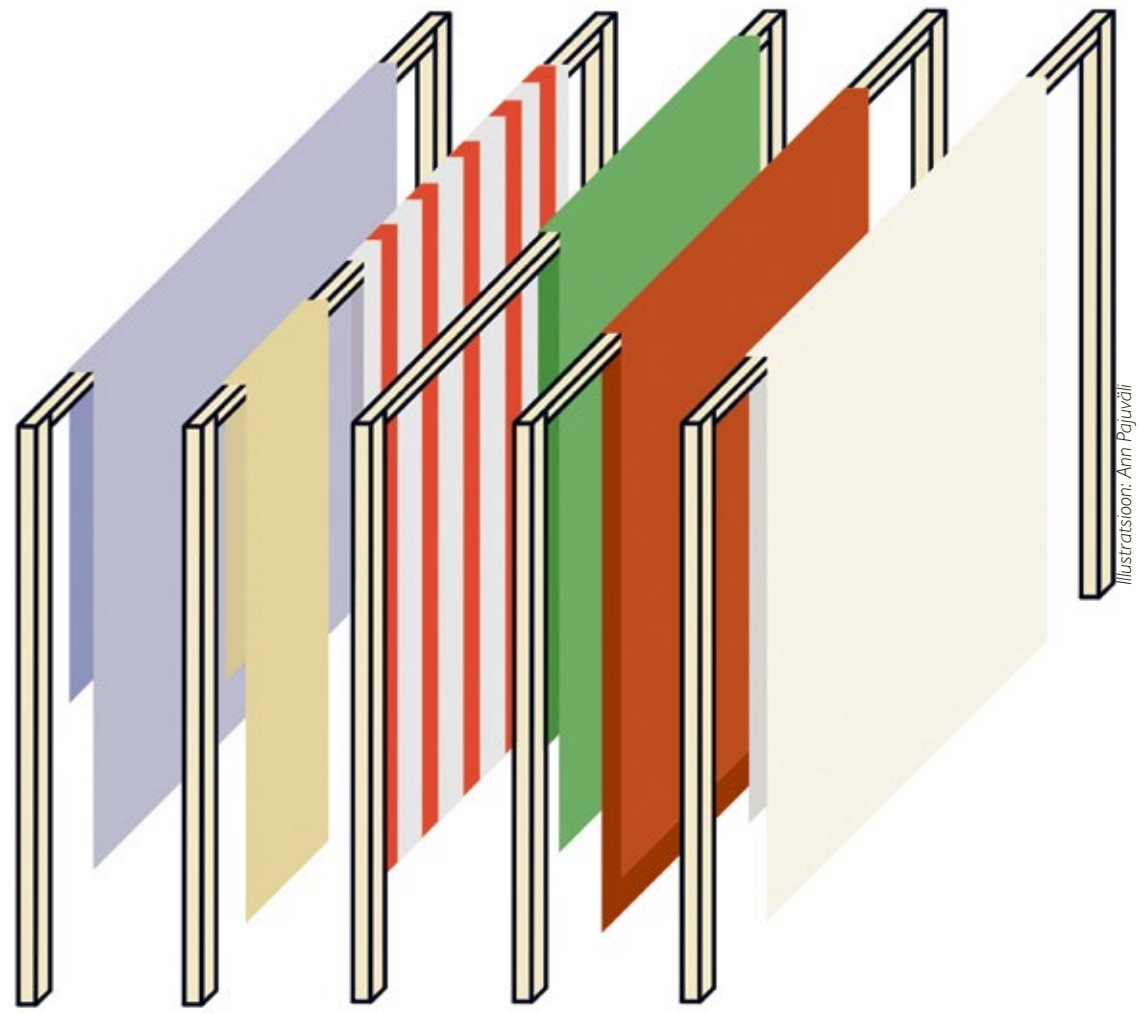

Illustratsioon: Ann Pajuväli

PAUL KALKBRENNER
Parts Of Life Tour
18. jaanuaril
Tallinna Kultuurikatlas
ÓLAFUR ARNALDS
re:member 2019
18. veebruaril
Alexela Kontserdimajas
STING
My Songs Tour
12. juunil
Saku Suurhallis
METALLICA
WorldWired Tour 2019
18. juulil
Raadi Lennuväljal
PILETILEVI
LIVE NATION

10. TALLINNA DOKUMENTAALFILMIDE FESTIVAL
DOCPOINT 2019
30.1. — 3.2.
WWW.DOCPOINT.EE

ARHIIVIKINO
„Nii ilus vä?“
TALLINNAS 28.02
kell 18 EKKMi Kohvikus
„Ruhnu“ (1965)
„Mets ja inimene“ (1966)
„Loodus ja inimene“ (1967)
„Ilmamuutus“ (1986)
„Valuvesi“ (1990)
TARTUS 12.02
kell 18 Nooras*
* Rahvusarhiivi peahoones, Nooruse 3
TASUTA

KINO »SÕPRUS«
OFFICIAL SELECTION 2018
sundance film festival
Skate Kitchen
Režissöör CRYSTAL MOSELLE
Kinodes alates 1. veebruarist

Liisa Kruusmägi näitus „Limonaad asfaldil" avaneb 16. jaanuaril kell 18 Hobusepea galeriis ning jääb avatuks kuni 4. veebruarini. Info: *eaa.ee/hobusepea*

11.—14.01.

KINOTEATRI MÕJUST INIMESELE

Jaanuaris saab kolmel korral ehk 11., 13. ja 14. jaanuaril kell 19 näha Kinoteatri „Gesamtkunstwerki" (ehk keerulise saksakeelse pealkirjaga lavastust, mis räägib kunsti mõjust inimesele). Sest kunst võib panna meid tegema imelikke asju. Näiteks olevat vanakreeka maalikunstnik Zeuxis surnud naeru kätte, vaadates omaenda maali, millel vanem naisterahvas oli palunud kujutada end Aphroditena. Lavastaja (ja ühes trupiga ka autor) Paavo Piik. Info: *kinoteater.ee*

11.01.

TAVALISEST LAETUKS

Eesti tarbekunsti- ja disainimuuseumis avatakse 11. jaanuaril kell 18 antropoloog Francisco Martínezi kureeritud näitus „Laetud objektid", mis suunab tähelepanu igapäevaelust tuttavatele esemetele, mis muutuvad kunstnike käe läbi taasloodutena „laetuiks". Kasutades asjade väljenduspotentsiaali (materjal, disain, funktsionaalsus), muudavad kümme kunstnikku igapäevaesemed nüüdisajast mõtlemise vahenditeks, mille abiga saab käsitleda keerulisi teemasid, nagu ränne, sugu, kestlik keskkond, digiprügi, inimese roll automatiseeritud maailmas… Avamispäeval astuvad kell 18.30 *performance*'iga üles Mihkel Kleis ja Roomet Jakapi. Lisainfo: *etdm.ee*

14.01.

KÕIK ON HÄSTI, KALLIS!

14. jaanuaril kell 18 avatakse Pelgulinnas galeriis Positiiv filmirežissööri, produtsendi ja õppejõu Ülo Pikkovi esimene isikunäitus „Kõik on hästi, kallis!". See on omamoodi austusavaldus filmile kui materjalile. Väljapaneku aluseks on mahakantud filmijäägid, kinofilmide alguse ja lõpu kulunud rakordid, mis ei ole olnud kunagi mõeldud vaatajatele esitamiseks. Info: *positiiv.ee/galerii*

Detail näituselt. Ülo Pikkovi erakogu

14.01.

„NOOR-EESTI JA PRANTSUSE VAIM"

Tallinna ülikooli kirjastus on lisaks kõigele muule, millega nad äsja lõppenud aastal hakkama said, välja andnud Kaia Sisaski monograafia „Noor-Eesti ja prantsuse vaim", mis kõigile hingelt noortele dekadentidele kindlasti huvi peaks pakkuma! Teos võtab luubi alla prantsuse kultuuri põnevad mõjud eesti omale meie huvitavatel aegadel ehk 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses. Raamatut esitletakse 14. jaanuaril kell 14 Tallinna ülikoolis ruumis M-649. Lähem teave: *tlu.ee/ht*

17.01.

„AV MARIA" KELMIS

Teater KELM presenteerib: Karl Koppelmaa „AV Maria" esietendub Kanuti Gildi Püha Vaimu SAALis 17. jaanuaril kell 19.30. Loo keskmes on isa ja tütar, kes ei saa lahkuda oma elutoast, ja nii on nad teineteisest lahkumata elanud koos juba 20 ja pool aastat. Niigi keerulisse suhtevõrrandisse astub sisse aga Härra, kes lööb kõik pea peale. Laval Lauli Otsar, Andres Puustusmaa ja Markus Truup. Täpsem kava ja info: *facebook.com/TeaterKELM*

19.—20.01.

EKA *MEETS* ETK

EKA avatud akadeemia ja Erinevate Tubade Klubi korraldavad 19.–20. jaanuaril Kalamajas „nädalavahetuse, mis ka nädalavahetus on". 19. jaanuaril liidetakse oskusi ja teadmisi EKAs, kus avanevad kunsti, disaini ning arhitektuuri töötoad, õhtul suundutakse edasi ETKsse, kus Vaiko Eplik esitab koos Eliidiga kell 19 oma viimase albumi „Uus karjäär uues linnas" lugusid. Pühapäeval lahutatakse meelt ja kosutatakse vaimu ETK päevaklubis. Lisainfot saab Facebooki sündmusest „EKA x ETK: kunstilaupäevitajad ja pühapäevaklubilised".

20.01.

LASTETEATER TÄISKASVANUILE

Mis juhtub, kui panna ühte patta väikelaste nukuteater ja nüüdisaegne etenduskunst? Juhtub „Ikaaria mängud" – NUKU teatri lavastus täiskasvanutele (al 15. eluaastast). Visuaalne, rangelt struktureeritud absurdikomöödia. Või tragöödia, kus vastanditena töötavad uus ja vana, tekst ja tants, tsirkus ja teater, hea ja halb, õige ja vale, lind ja loom… Kasutatud on Daniil Harmsi, Helle Laasi ja Kaja Kannu tekste. Lavastusega tähistatakse Helle Laasi 50 aastat NUKU teatris. Esietendus 20. jaanuaril. Lisainfo: *nuku.ee*

Foto: Siim Vahur

20.01.

MULGI UISUMARATON, SULGI UISUMARATON, TALGI…

Kui jää ja lumi (jälle) ära ei sula, toimub sel(gi) aastal Mulgi uisumaraton. Nii saab Viljandi järvel 20. jaanuaril poognaid võtta võistlusrajal, mille täpne pikkus selgub hiljemalt 10. jaanuariks. Salapärane nagu parasvöötme kliimagi. *Ca* (*sic*!) 10-kilomeetrine rahvadistants stardib kell 12 ning *ca* 30-kilomeetrine maratonidistants kell 13. Info ja registreerimine: *rattaklubi.ee/est/uisumaraton-2019*

21.01.

FILMIKOOL JÄTKAB: MICHELANGELO ANTONIONI

21. jaanuaril kell 19.30 on eetris Sõpruse kino filmikooli selle aastanumbri esimene õppetund: suure võõrandumise meistri Michelangelo Antonioni 1975. aastal valminud „Elukutse reporter", mille peaosas on ekraanilegend Jack Nicholson, uurib igikestvat identiteedi kaotamise ja otsimise lugu, põigates nii metafüüsilisse tühjusesse kui ka 70ndate globaalmahhinatsioonidesse. Linastusele eelneb loeng filmikooli selle hooaja lektorilt Andres Maimikult. Info: *kinosoprus.ee*

25.01

ALGIERSI (USA) *LIVE* SVETAS

25. jaanuaril algusega kell 21 astub Sveta baaris üles USA bänd Algiers. USA sügavast lõunast pärit, kuid tänapäeval globaalne – end Londoni, Atlanta ja New Yorgi vahel jagav – kollektiiv ei pea paljuks sulatada kokku gospelit ja punki, ammutades samas inspiratsiooni alates lõuna kaugemast-ajaloolisemast poliitikast kuni Brexiti ja Trumpini välja. Pileti- jm info: *facebook.com/BaarSveta*

31.01.—03.02.

DOCPOINT PEAB JUUBELIT

Juba tasub kalendrites ära märkida, et 31. jaanuarist 3. veebruarini vältab Tallinnas järjekorras juba 10. dokumentaalfilmide festival DocPoint! Sõsarlinna Helsingi programm on pisut pikem ning stardib juba 28. jaanuaril. Juubeli puhul lubatakse eriti kõva programmi ligi 40 filmiga kodu- ja välismaalt! Otsi infot jooksvalt: *docpoint.ee*

Kaader filmist „Kunstnik ja pervert"

01.—09.02.

30-AASTANE MUSTONENFEST

1989. aastal Andres Mustoneni ja Hortus Musicuse algatatud Tallinna barokkmuusika festivalist on sirgunud nüüdseks MustonenFest, mis eriti juubeliaastal hoiab fookuse „juurtel" ehk vanamuusikal, erakordsel rahvamuusikal, väärtuslikel ning ajamahukail süvitsiminekuil. Lisaks huvitavaimatele eesti kooslustele nii koorimuusikas, orkestrite lõikes kui ka tuntud sooloartistide vallas võtavad üle-eestilisest sündmusest osa ka tuntud klassikalise muusika maailmastaarid, näiteks viiulivirtuoos Vadim Repin ja pianist Yukio Yokoyama. Kuulda saab ka kahe teose esmaettekannet, armeenia rahvamuusikat, J. S. Bachi ja W. A. Mozarti teoseid ajaloolistel pillidel ning iisraeli nimekat barokkorkestrit. Põhjalik kava ja piletid: *concert.ee/kontserdi-kategooria/mustonenfest*

1300 €

Vähemalt nii suur on alates sellest aastast kultuuriministeeriumi eelarvest palka saavate kõrgharidusega kultuuritöötajate brutotöötasu. Ja mis seal ikka salata, ka kulturnik ihkab salamisi keskklassi mugavusi!

ELUHÄKK

Möödunud aastal tuli välja, et meie, eestlaste raamaturiiul on uuritud rahvaste seas konkurentsitult pikim, ent ometi valdavad paljusid meist süümepiinad, kuna sotsiaalmeedias rullimise ja sarjade maratonvaatamise kõrval ei jõua lugeda nii palju raamatuid, kui tegelikult tahaks. Nii et pangem sotsiaalmeedia kasutamisele peale piirangud (vt nt Chrome'i rakendust News Feed Eradicator for Facebook või tutvu Instagrami ja Facebooki rakenduste uute funktsioonidega, mis lubavad määrata keskkondade kasutamisele ajalised limiidid) ning seadkem sammud vanasse heasse raamatukokku. Lugemisrahvale on abiks ka näiteks teenus Goodreads, kuhu saab üles märkida kõik loetud ja tahaks-lugeda-raamatud, ning eestlaste endi leiutatud Raamatuvahetus, kus saab vahetada oma riiulis kasutuna seisvaid eksemplare teiste kasutajate rohkem huvi pakkuvate teoste vastu.

PISIASI

Tallinnast Läänemerre jõudvast prügist moodustavad ligi poole suitsukonid. Selle teadmisega on võib-olla kergem uut aastat lausa suitsuvabalt alustada, aga abiks on ka see, kui jätad koni WC-potti või tänavale viskamata ning kanalisatsioonikaevu poetamata. Leia lähim prügikast või hangi endale konide taskusse kogumiseks näiteks hermeetiline filmirullitopsik.

15 SEKUNDIT KUULSUST

Elurikkuse Erakonna üks looja ja eestvedaja Anzori Barkalaja jõudis tegutseda uue erakonna liikmena vähem kui kuu, enne kui ta otsustas selle tegemistest siiski kõrvale jääda. Samuti otsustas end esialgu Elurikkuse Erakonnaga sidunud Roy Strider kandideerida sotsiaaldemokraatide valimisnimekirjas. Elame-näeme, kas Elurikkuse Erakonnast ka pärast 3. märtsi midagi alles jääb.

Anzori Barkalaja. Foto: Elmo Riig / Sakala / Scanpix

RAHVUSVAHELINE FETIŠIPÄEV

Aasta kolmandal reedel ehk 18. jaanuaril tähistatakse rahvusvahelist fetišipäeva. Traditsioon sündis BDSM-kogukonna algatusel ja toetuseks Suurbritannias, et julgustada fetišiste olema oma seksuaalsuse suhtes avatud ja tunnustada inimeste vabadust naudingut tunda. Päeva tähistatakse, kandes lillat värvi rõivaid, nii et, SAPTKi ja Objektiivi rahvas, vaadake hoolikalt, mille te hommikul selga panete, et teid jumala eest valesti ei mõistetaks.

UUS MUST

KINGITUD KODAKONDSUS

Alles see oli, kui lugesime lehtedest, et sisserändajast mali „ämblikmees" päästis Prantsusmaal rõdu küljes rippunud lapse, kellele Macron otsustas tänutäheks kodakondsuse kinkida. Alanud aasta esimestel päevadel autasustas ka Kreeka valitsus kodakondsusega kolme albaania ja egiptuse päritolu kalamehest migranti, kes ulatuslikes maastikupõlengutes inimesi päästsid.

SEAPÕIS

Ootamatult on sugulased vana hea Facebooki üle võtnud. Kui vanasti sai lõustaraamatus progressiivsete inimeste keskel peaasjalikult palju nalja ja üksjagu muusikat jagatud, siis sellest hetkest, mil eelnevate põlvede rahvas kohale jõudis, on keskkond vaevu talutavaks muutunud. Onu Heinode passiivagressiivsed võllanaljad, tädi Tiinade lugematud loosipostituste jagamised ning vanemate ja vanavanemate piinlikkust tekitavad kommentaarid postituste all on tulnud selleks, et jääda! Müürilehe ruunikivide hinnangul läheb olukord aina hullemaks ja noorsugu peab endale varem või hiljem uue suhtluskeskkonna kujul olukorrast väljapääsu leiutama.

Foto: Reuters/Scanpix

KUU TEGIJA: KOOLIÕPILANE, KES VÕITLEB OMA TULEVIKU NIMEL

Aktivism ei küsi sünnikuupäeva passis. 16-aastasest Greta Thunbergist on saanud kõigest paari kuuga kliimaaktivismi kaanestaar, kelle eeskujul protestivad sajad eakaaslased üle maailma koolist puududes ummikusse jooksnud globaalse kliimapoliitika vastu. Sel suvel Rootsit laastanud ulatuslikud metsapõlengud olid autistliku neiu jaoks viimne piisk, et teha valmis plakat „Koolistreik kliima nimel" ja minna sellega Rootsi parlamendihoone ette oma meelsust näitama. Nüüdseks ligi pool aastat igal reedel kordunud protestiaktsioon on teinud Thunbergist tulevaste põlvede nimel kõneleja, kes tutvustas oma vaateid hiljuti isegi ÜRO kliimaläbirääkimistel Katowices. Thunbergi generatsiooni jaoks on kliimamuutused eksistentsiaalne küsimus, mille kõrval võib oodata ka hariduse omandamine. Tema sõnum täiskasvanutele on lihtne: te olete meid alt vedanud! Nii kasvatab hoopis Thunberg ümber oma vanemaid, olles pannud nad näiteks ökoloogilise jalajälje vähendamiseks loobuma lennureisidest. Eksivad need, kes ütlevad, et noorus on hukas.

REKLAAMIGURU

On pisut üllatav, et televiisoris mängitav vaimukas klipp, kus näitleja Gaute Kivistik ohkab libauudiste diktori Rohke Debelaki äratuntava häälega, et vanasti oli kõik parem, muru oli rohelisem, lapsed, muusika, tervis ja isegi valitsus olid paremad, on Reformierakonna valimisreklaam. Erakond on hüljanud oma varasema pateetilise maneeri – enam ei marsita hävitajate saatel Ämari lennuväljal –, aga ehk eelistavadki oravate ühiskonnas mugaval järjel olevad pooldajad praegusel ajal mustade kaabude ja sotside valimiseelset poriloopimist muiates kõrvalt vaadates hoopis head ja rahulikku huumorit. Paraku mõjub reklaam aga Reformierakonna enda paroodiana – paistab, et erakond on lõputu peenhäälestamisega sihi sootuks silmist kaotanud.

Kaader reklaamist

58.370702, 26.715615

Tartus Aparaaditehases avas pisut aega tagasi uksed Sergei-nimeline täikapood, mis on keskendunud peamiselt kasutatud ja *vintage*-meesterõivastele, kuid tühjade kätega ei pea poest lahkuma ka naised. Sergei valik on hoolikalt kureeritud, nii et iseloomuga riideesemete leidmiseks ei pea kaugele vaatama.

Foto: Erge Jõgela

TASAARENG EHK MIKS MAJANDUS EI PEA KASVAMA

Pideva kasvu imperatiivi asemele pakub tasaareng ühiskonda, mis on rahulikum, võrdsem, sisukam, tervislikum ja ökoloogilisem. Kas me oleme valmis aktsepteerima nende väärtuste nimel kahanevat majandust?

Madis Vasser

„Hop-hop-hop, growth must stop!" hüüdsid hüplevad aktivistid eelmise aasta augusti lõpus Rootsis Malmö tänavatel, kui kätte oli jõudnud kuuenda rahvusvahelise *degrowth*'i konverentsi demonstratsioonipäev. Majandust sihilikult kahandama kutsuvate plakatitega mööda peatänavat marssiv seltskond oli omamoodi üllatav, sest lisaks tüüpilistele keskkonnaaktivistidele leidus grupis ka tunnustatud majandusteadlasi, sotsiolooge, antropolooge, feministe, poliitikuid ja anarhiste. Ja isegi viis eestlast, kellest üks võttis siinkohal nõuks analüüsida liikumist meie kohalikus kontekstis. Eesmärk on teha seda veidi põhjalikumalt kui Vikipeedia, mis kirjeldab paradigmat napisõnaliselt kui „majanduse ümberstruktureerimist nii, et see ei oleks kasvust sõltuv. See tähendab ka ressursikasutuse ja tarbimise vähendamist kui ainuvõimalikku teed sotsiaalse õigluse, ökoloogilise jätkusuutlikkuse ja heaolu parandamiseks". Ometi kuuleme oma peaministri suust pidevalt, et Eesti majandus peab ikka ja ainult kasvama. Tuleb välja, et saaks ka teisiti.

Tasaareng pakub välja meetodeid, mis lahendaksid korraga nii ületöötamise kui ka tööpuuduse, nagu maksimaalse töönädala või tööpäevade arvu vähendamine kuni poole võrra.

Kontrollitud tasaareng toob kaasa kvaliteetsemad inimsuhted, parema tervise ja sisukama elu.

Kohe alguses kohtume probleemiga: kuidas tõlkida võimalikult sisukalt mõiste „degrowth"? Äkki „mittekasv"? See aga kõlab negatiivselt, ei viita kuidagi kahanemisele ja aktiveerib paratamatult meie ajudes probleemse pideva kasvu mentaliteedi. Võib-olla siis „kestlik kahanemine"? Ka see tundub tööstitu ja veidi eksitav, sest *degrowth* ei eelda kahanemist nullini. Kolleegid Soomest kasutavad väljendit „kohtuus", mis võiks tõlkes tähendada kohasust või mõõdukust. On oht, et Eestis muutuks „kohasus" kiiresti hoopis „kasinuseks", millel on jällegi väär alatoon. Alles jääb veel „tasaareng", mis sai õnnistuse ka Eesti Keele Instituudilt. Lisaks on sõna „tasa" paljutähenduslik ning annab hästi edasi mitmeid erinevaid suundi, mida *degrowth* endas kätkeb. Analüüsime siis, kuidas tasaareng saaks olla Eestile etem kui lõputu majanduskasv.

Madis Vasser on psühholoogia magistrikraadiga informaatikadoktorant. Teda huvitab inimkonna tulevik, mis ei ole ainult kõrgtehnoloogiline.

TASA- EHK TASANDAV ARENG

Möödunud aastat jäävad iseloomustama tulised arutelud meie ühiste loodusressursside, peaasjalikult metsa ja põlevkivi kasutamise teemal. Tasaarengu üks põhitees on lihtne tõdemus, et lõputu kasv lõplike ressurssidega planeedil ei ole loogiliselt ja füüsiliselt võimalik. Samas ei ole aga optimaalne ka kogu inimtegevuse kohene ja täielik lõpetamine. Siin tuleb mängu nn sõõrikumajandus (*doughnut economics*), mis pakub uue narratiivi ka Eestile. Jätkusuutliku tuleviku tagab see, kui kõik meie tegevusvaldkonnad jäävad kahe limiidi vahele. Alumine piir on minimaalne ühiskonna toimimiseks vajalik kogus tegevusi, näiteks piisav hulk energiat, haridust ja tervishoidu. Ülempiir on ökoloogiline lagi, millest läbi murdes hakkame kaotama liigirikkust, puhast elukeskkonda, ühiskondlikku sidusust, finantsilist jätkusuutlikkust ja pahatihti ka kainet mõistust. Lühiajalise iga hinna eest SKT tõusu himustamise asemel võiks Eesti püüelda hoopis eri valdkondade tasandamise poole, et riik kui selline saaks üldse kesta. See eeldab nii mõnegi sektori tegevuse sihilikku piiramist, mis on praeguses süsteemis sisuliselt poliitiline enesetapp. Tasaarengu puhul on see aga täiesti loogiline samm, mis tagab jätkusuutliku tuleviku kogu tervikule.

TASA- EHK AEGLANE ARENG

Üha kiirenevas ja mugavamas maailmas tunnevad inimesed ennast paradoksaalselt järjest õnnetumalt. Kogukondlikud arutelud #kuidasmekestame leidsid, et Eesti üks suurim sündimust mõjutav probleem on töö- ja pereelu ühildamise keerukus. Aeg on piiratud ressurss ja praegune süsteem on disainitud müüma sinu aega kellelegi teisele. Tasaareng pakub välja meetodeid, mis lahendaksid korraga nii ületöötamise kui ka tööpuuduse, nagu maksimaalse töönädala või tööpäevade arvu vähendamine kuni poole võrra. Ühtedel tekib palju vaba aega ja teistele hulk uusi töökohti, mida täita. See ilus mõte on muidugi võimalik ainult siis, kui ülejäänud ühiskondlik raamistik sellist lähenemist toetab. Vastasel korral oleme kohe tagasi olukorras, kus kõik käivad lihtsalt kahel täistöökohal. „Töö niidab tegijat," nagu märkis üks arutelugrupp, milles ka siinkirjutaja osales. Aeglus tuleks kasuks teisteski valdkondades: aeglasem transport on ohutum ja keskkonnasäästlikum, rahulikum elustiil lubaks rohkem iseendaga tegeleda ning ennetada ärevust ja depressiooni. Kogu aeg ei pea kiire olema.

TASA- EHK KÄRATU ARENG

Kuidas jõuda riigini, mis oleks jätkusuutlikum, õiglasem ja tervem? Klassikaline vastus on majanduskasv, mis on ometigi toonud meid viimase paarisaja aastaga ökoloogilise katastroofi servale. On aeg muuta oma mõttemalli, mitte intressimäärasid või aktsiise. Maailm matab praegu raha madala süsinikumahukusega alternatiivide otsimisse nii energeetikasektoris, transpordis kui ka paljudes teistes valdkondades. Ära on justkui unustatud aga lähiminevik, mil elati edukalt ilma ööpäevaringse põlevkivielektri, neljarealiste kiirteede ja ülikiire internetita. Tasaareng ei eelda tagasipöördumist agraarühiskonda (ka suurima tahtmise juures välistab selle praegune globaalne rahvaarv), küll aga on möödapääsmatu mitmesuguse tollase tehnoloogia rakendamine tänapäeva probleemide lahendamisel. Meil ei piisa sellest, kui mõni miljardär turustab näiteks natukene efektiivsemaid autosid. Meil on vaja autodele täielikku alternatiivi, kui me tahame päriselt jätkusuutlikud olla. Ja see omakorda ei eelda ainult rikastele riikidele jõukohast ja tohutu tootlikkusega investeeringut, sest meil on need alternatiivid juba ammu olemas. Tere, jalgratas, tuuleveski ja reha! Märksõnaga „degrowth" teaduskirjandust lugedes leiab valideeritud ja sisuliselt süsinikuneutraalseid lahendusi pea iga eluvaldkonna jaoks, hakatagu ainult tasapisi rakendama.

TASA- EHK TASALÜLITATAV ARENG

Selle artikli eesmärk ei ole olla pelgalt tore mõtteharjutus. Nähes erinevaid probleeme, mille all Eesti kas juba ägab või mis meid lähiajal prognooside kohaselt tabavad, on mingisugune süsteemimuutus möödapääsmatu. Kontrollitud tasaareng toob kaasa kvaliteetsemad inimsuhted, parema tervise ja sisukama elu. Samas vähendab see materiaalset ebavõrdsust ja mitmete inimeste võimu teiste üle. Seega on oodata ka tugevaid vastuväiteid ja kriitikat, miks sellist üleminekut kindlasti teha ei saa, ehk selle artikli tasalülitamist. Nende avalduste kõrval on aga loota ka mõnda läbimõeldud ja siinsest detailsemat ettepanekut selle kohta, kuidas üleminekut tegelikult korraldada. Tasub rõhutada, et ükski ülaltoodud tasaarengu väljendustest ei eelda majanduskasvu jätkumist. Paljud isegi välistavad selle. Kuigi tegemist on lausa skandaalse sõnumiga, tuleb alternatiivse elukorralduse väljatöötamisega tegelema hakata kohe praegu, isegi kui meie kohalik kliima ja eluks vajalikud taustsüsteemid aknast välja vaadates veel kuidagi toimivana näivad. Tasaarengul on nimelt varuks veel üks trump – lõpuks on see meie ainuke jätkusuutlik variant tulevikuks.

EESTI INNOVATSIOONI-POLIITIKA EHK AJAMASINAREIS MINEVIKKU

Innovatsioon seondub Eesti avalikus arutelus valdavalt majanduskasvuga. Paraku vaatab see suuresti mööda tööstusühiskonna tekitatud keskkonnakahjudest. Meil on tarvis uue põlvkonna innovatsiooni-poliitikat, mis suudaks vastata nüüdisaja suurtele väljakutsetele.

Kirjutas **Laur Kanger**, illustreeris **Vahram Muradyan**

Juba mõnda aega on minu – tuleb tunnistada, et üsna kitsalt piiritletud – ajakirjanduslik lemmikžanr lood, milles esinevad nukrate silmadega teadlased. Pilk looritatult kaugusesse suunatud, kordavad kõik sünge hääletoonil sama sõnumit: teadus- ja arendustegevuse osakaal Eesti sisemajanduse kogutoodangust seikleb juba aastaid edukalt nulli suunas, olles nüüdseks jõudnud 0,53 protsendini. Žanrikonventsioonide juurde kuulub kindlasti ka hoiatus, et suundumuse jätkudes ootab Eesti teadust, tehnoloogiat, majandust, ühiskonda ja kultuuri kiratsemine.

Ei, ärge saage minust valesti aru. Eesti ülikoolis töötava lektorina tervitaksin teadusrahastuse tõstmist kahe käega – sellega kaasneksid ju tingimata palgalisa ja muud hüved –, kuid mõnel segasemal hetkel kipun siiski mõtisklema, kas selline eesmärk pole veidi, noh, tagasihoidlik. Kas Eesti läbimurde võti seisneb ikka 70 aastat vana innovatsioonipoliitika jäljendamises mõnevõrra väiksemas suurusjärgus või nõuab muutunud maailm teistsugust lähenemist?

Rubriiki „võimalik vaid Eestis" kuulub olukord, kus teaduste akadeemia liige eitab inimtekkelist kliima soojenemist ning ootab selle asemel pikisilmi hoopis minijääaega.

ESIMENE PÕLVKOND: INNOVATSIOONI MAHT

Eelmisel aastal avaldasid Sussexi ülikooli teadlased **Johan Schot** ja **Ed Steinmueller** ülevaate innovatsioonipoliitika kolmest põlvkonnast[1]. Neist esimene sai alguse teise maailmasõja järgses USAs, kui riik hakkas selgelt panustama baasteaduse ja -tehnoloogia arengusse. Põhjenduseks toodi turutõrge: tööstused ei ole valmis nii kaugeleulatuva arendustööga tegelema, sest see nõuab palju raha, kuid saadav kasu on ebakindel. Seesugusest mõtteviisist lähtuvad poliitilised meetmed hõlmasid teadus- ja arendustegevuse (T&A) toetamist, loodus- ja täppisteaduste erialade edendamist ning teaduse tähtsuse rõhutamist avalikkuses.

Esimese põlvkonna arusaam innovatsioonist oli lummavalt sirgjooneline: suska piisavalt raha baasteadusesse ja -tehnoloogiasse, kust see ettevõteteni valgub, uute toodete käigus majanduskasvuks moondub ning seeläbi ühiskondliku heaoluni viib. Kogemus näis seda seisukohta kinnitavat, sest teise maailmasõja käigus arendatud tehnoloogiat, nagu tuumapommid, radarid, reaktiivlennukid ja arvutid, sai rakendatud rahumeelseks otstarbeks, lääneriike iseloomustas enneolematult järjepidev majanduskasv ning tarbijaühiskond õilmitses mõlemal pool Atlandi ookeani. Roosilist pilti kippusid aga varjutama nurjatute innovatsiooniuurijate leiud.

Järk-järgult selgus, et teadmiste ja tehnoloogia ülekande juures mängib tihti rolli „varjatud" kogemuspõhine mõõde: uued teadmised polnud mitte silmapilguga üle ilma liikuvad bitid, vaid „kleepuvad" ning ettearvamatus suunas kulgevad amööbid. Teiseks leiti, et ettevõtete võime uut infot omandada ning seda enda kasuks tööle panna on vägagi erinev. Kolmandaks ilmnes üha enam, et seos baasteadmiste hulga ning majanduskasvu vahel oli kaudne, nii näiteks vallutasid Jaapani autod ja tarbeelektroonika alates 1970ndatest üleilmseid turge hoolimata sellest, et riigi T&A osakaal sisemajanduse kogutoodangust oli madalam kui USAs.

TEINE PÕLVKOND: INNOVATSIOONI KIIRUS

Alates 1980ndatest tõusiski esile innovatsioonipoliitika teine põlvkond. Erinevalt esimesest, mis keskendus teadmiste hulga kasvatamisele, rõhutas see, et oluline on teadmiste kasutamine. Selle ergutamiseks keskendusid poliitilised meetmed üha enam ettevõtete, ülikoolide ja avaliku sektori koostöö hõlbustamisele, innovatsioonisüsteemide rajamisele, väike- ja keskmise suurusega ettevõtete võimekuse toetamisele ja nõnda edasi. Teerajajaks oli siin meie põhjanaaber, kes hakkas käsitlema end riikliku innovatsioonisüsteemina juba 1992. aastal.

Muude eelduste vallas sarnanes teise põlvkonna innovatsioonipoliitika aga suuresti esimese põlvkonnaga – ka siin eeldati, et rohkem innovatsiooni viib automaatselt majanduskasvu ja ühiskondliku heaoluni. Alates 1960ndatest hakkas aga ilmsiks tulema ka tööstusühiskondade varjupool – tõsiasi, et inimkonna suureneva tehnoloogilise võimekusega käib käsikäes ka suurenev võimekus enese elukeskkond elamiskõlbmatuks muuta. Ressursimahuka, jäätmeid tekitava ning fossiilsetel kütustel põhineva tarbimisühiskonna tekkel mängisid kahe põlvkonna poliitilised meetmed tähtsat rolli. Veel enam, pidades innovatsiooni põhimõtteliselt ennustamatuks nähtuseks, jätsid mõlemad lähenemised võimaluse poliitiliseks sekkumiseks alles siis, kui kahjulikud tagajärjed olid juba teoks saanud. Teisisõnu, vaid innovatsiooni mahule ja kiirusele keskendunud meetmed ei suutnud tagada, et innovatsioon kulgeb soovitud suunas.

KOLMAS PÕLVKOND: INNOVATSIOONI SUUND

Viimastel aastakümnel ongi esile kerkinud innovatsioonipoliitika kolmas põlvkond, mille keskmes on riikide- ja valdkondadeülesed suured väljakutsed, nagu vaesus, ebavõrdsus, rahvasteränne ja puhas keskkond. Kui kahe esimese põlvkonna jaoks oli majanduskasv ühiskondliku edenemise vahend, siis kolmas põlvkond pöörab selle lähenemise tagurpidi: baasteaduse, -tehnoloogia ja innovatsiooni rakendamisega suurte väljakutsete lahendamine viib puhta keskkonna ja ühiskondliku heaoluni, pakkudes samas uusi ärivõimalusi üleilmsetel turgudel.

Erinevalt eelmistest põlvkondadest, mis on juba küpsed, on kolmanda põlvkonnaga seotud lähenemisviisid alles kujunemas, ent kõiki neid seob katse teadust, tehnoloogiat ja innovatsiooni kindlas suunas mõjutada. Näiteks Hollandist alguse saanud sotsiotehniliste siirete mõtteviis üritab luua turusurve eest kaitstud paiku alternatiivsete nišilahenduste arendamiseks, mis võiksid viia lähikümnenditel laiahaardeliste muutusteni energeetikas, transpordis, toidu tootmises või tervishoius. Euroopa Liidu tasandil kogub hoogu vastutustundliku innovatsiooni raamistik, mis üritab läbimurdelise tehnoloogia mõjude suhtes midagi ette võtta, enne kui need teoks saavad. *Divestment*-liikumise eesmärk on aga lõpetada investeeringute kaudu toetus fossiilsete kütuste kasutamisele.

EESTI: KÕIK PARDALE, AJAMASIN VALMISTUB LAHKUMA!

Toimuva taustal paistab Eesti praegune olukord kui ajamasinareis innovatsioonipoliitika minevikku. Seejuures torkab silma, et kahe esimese põlvkonna eeldustest on raamistatud ka kriitilised hääled. Nii on vastloodud Teaduskoja mure eeskätt T&A rahastuse osakaal, viimati ilmunud tööandjate manifest kurdab haridussüsteemi ja tööturu vajaduse vähese seotuse pärast, majandusarengu töörühma raport aga toob kitsaskohana välja mõlemad. Kusjuures sõna „keskkond" seondub viimases kirjatükis enamasti kas kohalike või rahvusvaheliste äritingimustega.

Mis puudutab aga kodanikuühiskonda, siis siin võtab meie ajamasin üles erilised tuurid, tagurdades täiskäigul kuskile müütilisse tööstuse kuldajastusse, kus masinad olid rauast ja kemikaalide koht jões. Rubriiki „võimalik vaid Eestis" kuulub olukord, kus teaduste akadeemia liige[2], olemata küll vastava valdkonna ekspert, eitab inimtekkelist kliima soojenemist ning ootab selle asemel pikisilmi hoopis minijääaega (Anto, meil on igal aastal minijääaeg, seda kutsutakse talveks). Ilmselt kuskil Hiina laboris on aga aretatud leheveergudel esinev „kaine mõistusega" majandusajakirjaniku tüpaaž, keda iseloomustavad keskiga, mõõdukas rasvumine, majanduskasvu ülistamine ning loodust vähem saastava tööstuse võimalikkuse raevukas[3] eiramine[4]. Jääb ainult loota, et viimased käivad oma seisukohtadele truuks jäädes ikka hobusega tööl ja kirjutavad artikleid käsitsi – on ju üldteada, et esimesed autod olid hobustest aeglasemad ning arvutuslükati ületas töökiiruselt elektronarvutit. Seega ei saa ju kuidagi võimalik olla, et tehnoloogia, mis on olnud olemas vaid lühikest aega, hakkab kunagi ületama töökindluselt juba olemasolev… oot-oot.

Kui keerata korra irooniafilter maha, siis ma ei taha öelda, et varasemate põlvkondade innovatsioonipoliitika on viimase kümnendiga oma tähtsuse kaotanud. T&A rahastuse kokkukuivamine tähendab tõepoolest

Laur Kanger on Sussexi ülikooli siirdeuuringute teadur ning Tartu ülikooli tehnoloogiauuringute lektor, kelle uurimisteema on sotsiotehniliste süsteemide muutumine pika aja jooksul.

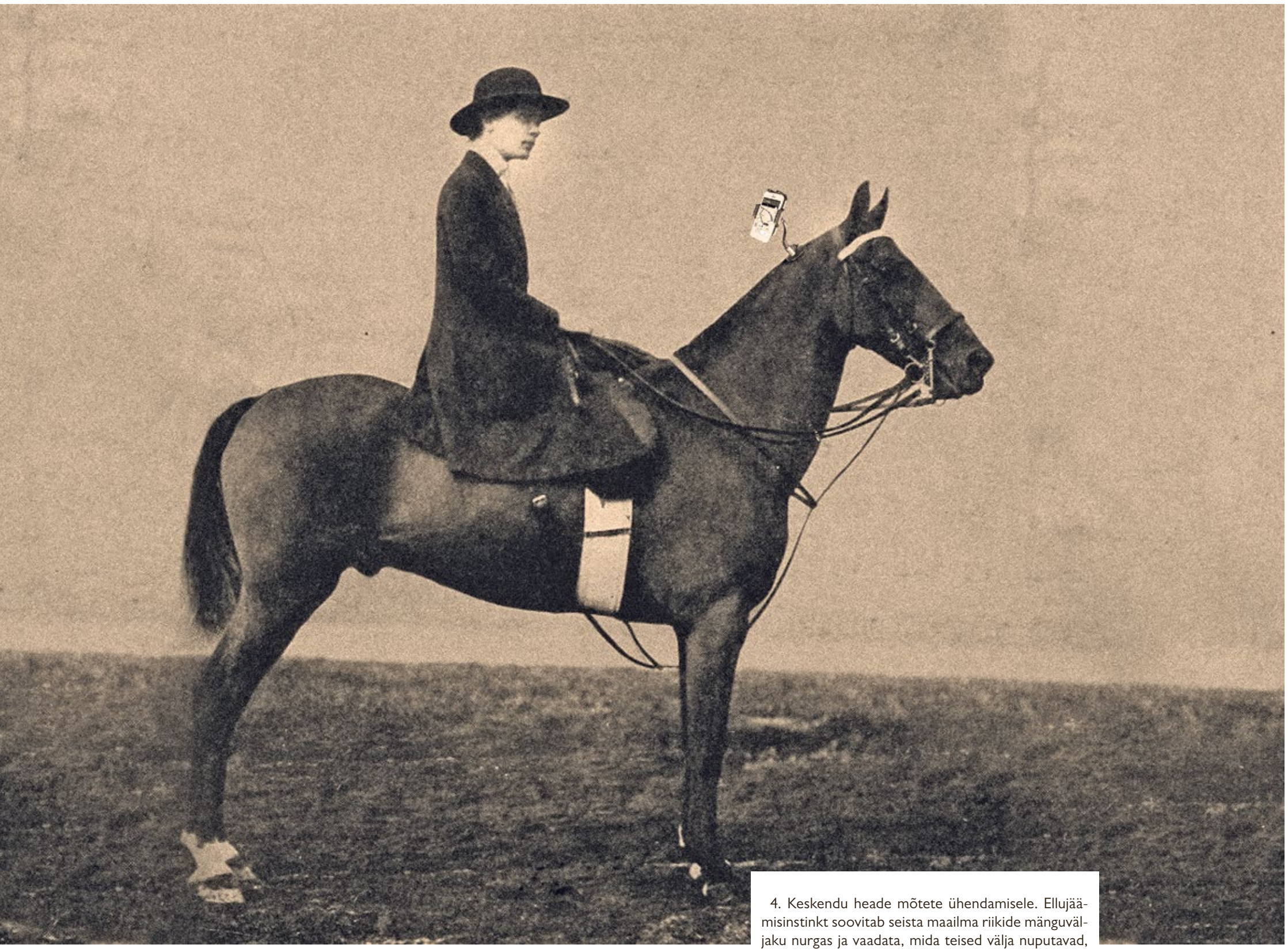

seda, et helged pead jooksevad välismaale. Eesti teaduse ja tööstuse rööbiti kulgemine tähendab tõepoolest seda, et kodumaise teaduspõhise tööstuse tekkest on raske rääkida. Need kitsaskohad vajavad jätkuvalt lahendamist. Küsimus on aga selles, kas see aitab meid märgatavalt edasi innovatsiooni suunaga seotud probleemide puhul. Kas Eesti innovatsioonipoliitika saaks olla auahnem, loovam ja laiahaardelisem? Ja seda nii, et pärast poleks tarvis innovaatiliselt laastatud keskkonna taastamisega tegelema hakata.

NELI ÜLDIST PÕHIMÕTET ALGAJALE AUAHNURILE

Kõrvaltvaatajana on poliitikakujundamine tundunud mulle alati heitlusena tulevikku vaatavate ideaalide ja tuttavlike instinktide vahel. Kusjuures enamik sellest näib toimuvat kuskil soolestikus ja selle käigus muunduvad kõrgelennulised sisendid tööpealkirjadega „kestlikum metsandus", „rahvatervise edendamine" või „avatud ühiskond" loosungiteks „kuivad küttepuud", „odav kärakas" ja „õigus **Tarandile** molli sõita". Vastava ekspertiisi puudumisel visandan seetõttu kolmanda põlvkonna innovatsioonipoliitiku seedekulgla tarvis lõpetuseks neli ülimalt ümmargust ja siidist põhimõtet.

1. Eesti suur väljakutse on mikitaliku maailmapildi tegelikkusega kooskõlla viimine. Asi on nimelt selles, et Eesti auväärsed kohad ökoloogilise jalajälje suuruse esikümnes ning Euroopa kliimapidurite esikolmikus ei kipu kuidagi toetama eestlaste kui loodusrahva enesekuvandit. Seega, suurte väljakutsete – nagu puhas keskkond – lahendamisest tuleb alustada juba täna.

2. Keskendu süsteemidele ja pikaajalistele muutustele. Pean silmas tööstusühiskondade aluseks olevaid sotsiotehnilisi süsteeme – tehnoloogia, ärimudelite, seaduste, tarbimispraktikate ning kultuuriliste tähenduste sidusaid kogumikke mingi ühiskondlikult olulise funktsiooni täitmiseks. Nii näiteks koosneb transpordisüsteem mh teedest, tanklatest, autotootjatest, liikluseeskirjadest, ostueelistustest, aga ka auto tähendusest staatusesümbolina. Selline vaade juhib tähelepanu asjaolule, et kestliku süsteemi rajamiseks ei piisa vaid ühe komponendi uuendamisest ning tähtsad võivad olla just mittetehnoloogilised arengud. Veel enam, süsteemide ümberkorraldamine on aastakümnetepikkune protsess, mis nõuab aktiivset poliitilist sekkumist. On julgustav, et sellist tüüpi muutuste juhtimise vajalikkusest on nüüdseks isegi OECD sugused mammutid aru saanud.

3. Loobu talupojamõistusest. Talupojamõistus on haruldaselt hea järgmiste eesmärkide saavutamiseks: 1) ellujäämine, kui metsas on Saksa sõdurid; 2) ellujäämine, kui metsas on Nõukogude sõdurid; 3) olemasolevate süsteemide optimeerimine; 4) kaalikad. Ilmselt märkasite, et suuremahuliste probleemide lahendamine inimkonnale algupärasel viisil on loetelust puudu. Hea näide on siin mõttemõlgutused selle üle, kas Eesti valitsus peaks toetama pigem elektriautode ostutoetuse taastamist või vananenud autopargi uuendamist. Seejuures jääb aga vastamata küsimus, kas põlevkivipõhise energiatootmise, ostujõu kasvu ning valglinnastumise tingimustes on üleüldse mõtet optimeerida süsteemi, milles autod seisavad suurema osa ajast tänavatel ning on liigeldeski tihti pooltühjad.

4. Keskendu heade mõtete ühendamisele. Ellujäämisinstinkt soovitab seista maailma riikide mänguväljaku nurgas ja vaadata, mida teised välja nuputavad, siis aga väikeriigina kiiresti-kiiresti tegutsedes uued lahendused omaks võtta ning võib-olla pisiparandusi tehes teistest ettegi jõuda. (Ilmselt seetõttu olemegi näiteks energeetika vallas otsustanud teistele võimalikult pika edumaa anda.) Kuid maailm on tihtipeale headest mõtetest juba tulvil – süsteemne muutus eeldab pigem nende uudsel viisil ühendamist. Nii näiteks on võimalik praegu olemasoleva põhjal ette kujutada transpordisüsteemi, mida iseloomustavad kolmanda põlvkonna biodiisli kasutamine pikkade vahemaade läbimiseks, V2G-süsteemil põhinevad isejuhtivad elektriautod, mobiilsust teenusena pakkuv ärimudel, kilomeetripõhine maksustamine ning kasutaja harjumus jagada sõite ja autot tingimata mitte ise omada. Tulemus oleks omalaadne hübriidsüsteem, mis ühendaks era- ja ühistranspordi tunnusjooni, olemata samas kumbki neist.

Eesti suur väljakutse on mikitaliku maailmapildi tegelikkusega kooskõlla viimine.

[1] *Schot, J.; Steinmueller, E. 2018. Three frames for innovation policy: R&D, systems of innovation and transformative change. – Research Policy, nr 47/9, lk 1554–1567.*

[2] *Raukas, A.; Valdma, M. 2018. Ei mingit põxitit, põlevkivienergeetika vajab kaitset. – Eesti Päevaleht, 04.12.*

[3] *Karnau, A. 2018. Põxitit ei ole ega tule. – Postimees, 01.11.*

[4] *Oja, T. 2018. Me ei taha Soome palku. – Postimees, 21.11.*

KUI TÖÖST SAAB SÕLTUVUS

„Ületundide tegemine", „pidev tööle mõtlemine" ning „kannatamatus" on vaid mõned märksõnad töönarkomaania iseloomustamiseks. Mis nähtusega on tegu, millal see kahjulikuks muutub ning kuidas sellest ringist välja murda?

Kirjutas **Kärt Kelder**, illustreeris **Jaan Rõõmus**

Kärt Kelder on Berliinis elav vabakutselisest ajakirjanikust töönarkomaan, kes üritab uhtuda boheemlaslikus suurlinnas maha pidevalt rakkes olemise vajadust.

Käes on eestlase väljateenitud puhkus ehk sõit külmast ilmast soojale maale. Turvakontrolli läbides palutakse aga kõrvale astuda ning avada kott, milles olevat midagi lubamatut. Sealt tõmmatakse välja kudumisvardad ning teatatakse, et need konfiskeeritakse. „Kudumisvardad? Kanaaridele? Mis sul arus on?" küsis mu ema toona, rohkem kui viisteist aastat tagasi. Mina tundsin aga muret, kas saan koolitöö õigeks ajaks valmis, kui Eestisse naaseme.

Hüpates tänapäeva, võiksin tutvustada end juba järgmiselt: „Tere, minu nimi on Kärt ja ma olen töönarkomaan…" Seda on siiani veider ning ebareaalne öelda või kirjutada, sest kas tööst võib tõepoolest olla sõltuvuses? Pigem tehakse ju kalendrisse punaseid ristikesi ning oodatakse pikisilmi puhkust. Minu jaoks on aga tavaline pidev toimetamine, vähene magamine ning töökorilasele omaselt lisakohustuste kuhjamine. Isegi kui suudan end paariks päevaks välja lülitada, olen õige pea sama mustri juures tagasi. Kuulen vähemalt kord kuus (kui mitte nädalas) kedagi ütlemas, et töötan liiga palju.

KAS TÖÖNARKOMAANIA VÕI KIRGLIK TÖÖTAJA?

Töönarkomaaniast mitu raamatut kirjutanud psühhoterapeut **Bryan Robinson** on nimetanud seda nähtust praeguse ajastu kokaiiniks, varjatud sõltuvuseks[1]. Tihtilugu ei pruugi inimene ise tähelegi panna, et tal on tegelikult probleem. Uurijad on omistanud mõistele mitmeid tähendusi, tuginedes paljuski **Spence'i** ja **Robbinsi** definitsioonile, kelle sõnul iseloomustab töönarkomaaniat enim tööle pühendatud aeg[2], kuid mitte ainult.

Siinkohal ei tasu töönarkomaaniat sassi ajada kirgliku töötegemisega. Nimelt on täheldatud, et töönarkomaanid ei tee tööd naudingu, vaid sunni pärast. Kui nad seda ei tee, tekib neil tavaliselt süütunne või ärevus. Nad veedavad kontoris rohkem aega, kui peaksid, ning võtavad ülesanded pea alati koju kaasa. Kuigi nähtust on aastakümneid uuritud, pole olukord väga paranenud. Tehnoloogia võidukäik lihtsustab varasemast enam tööga seotust kus ja millal tahes. Kõigil on nutitelefonid, sülearvutid või tahvelarvutid ehk ülemused saavad alatasa ülesandeid delegeerida ning alluvad neid igal pool täita. See aga soodustab pidevat tööle mõtlemist, mis on samuti üks töönarkomaani tunnustest.

Iseloomuomadustest on uurijad pööranud palju tähelepanu nn suurele viisikule (*The Big Five*): neurootilisus, ekstravertsus, meelekindlus, avatus uutele kogemustele ja koostöövalmidus. **Burke**, **Matthiesen** ja **Pallesen** tõid oma uurimuses esile, et inimesed, kes on keskpärasest rohkem neurootilised või omavad minevikust negatiivseid kogemusi, kalduvad oma ebakindluses töönarkomaaniasse. Ebakindlad inimesed tunnevad pidevat vajadust end tõestada ning see kasvatab ärevust, mis viib omakorda muude terviseprobleemideni. Inimesed kasutavad töötegemist tihti ka ebameeldivate tunnete eest põgenemiseks, mis on kui surnud ring, sest probleemide edasilükkamisel neid aina kuhjub, mistõttu jätkatakse pigem looma moodi rügamist.[3]

Kas töönarkomaania on samas alati negatiivne? **Scott**, **Moore** ja **Miceli** on toonud oma töös esile kolm eri tüüpi töönarkomaani: obsessiiv-kompulsiivsed, perfektsionistid ja tulemustele orienteeritud. Uurijad täheldasid, et kirglikuks töötegijaks võib soodsates tingimustes pidada tulemustele orienteeritud töönarkomaane. Nad tunnevad oma ülesannetest rõõmu ning võivad teha eesmärgi nimel rohkem tööd, kui neilt oodatakse. Obsessiiv-kompulsiivsed või perfektsionismi kalduvad töötajad kogevad pigem stressi ning ärevust ega suuda tihtilugu tööülesandeid efektiivselt täita. Kõik eri tüüpi töönarkomaanid võivad samas kogeda läbipõlemist ning muid ülepingutamisest ja magamatusest tingitud terviseprobleeme. On ka tõestatud, et isegi kui töönarkomaanid veedavad tööl tunduvalt rohkem aega kui teised töötajad, ei pruugi ettevõte sellest mingit kasu saada.[4]

ÜHISKOND SOOSIB

Töönarkomaaniat on uuritud ligikaudu 50 aastat, eksisteerinud on see aga sajandeid. Nähtus on sillutanud tee erinevatesse kultuuridesse, nii vanasõnadesse, kirjandusse kui ka filmidesse. Kui mõelda kas või eesti klassikaks tituleeritud „Tõe ja õiguse" peale, võib Vargamäe Andrest pidada töönarkomaani näidiskujuks, kelle perekond kannatas perepea kangekaelse töötegemise tõttu. Nagu vastas Indrek oma isale pärast viimase ütlust „tee tööd ja näe vaeva, siis tuleb ka armastus": „Sina oled teind ja minu ema tegi teda ka, ega muidu nii vara surnud; aga armastus ei tulnd, teda pole tänini Vargamäel."

Tehnoloogiaga käsikäes aitab tänapäeval ka sotsiaalmeedia puhkan-hauas-mentaliteedile hooga kaasa. Komistasin kahe postituse otsa. Portaalis Sõbranna oli kirjas, et edukuse tagamiseks tasub jälgida ambitsioonikaid inimesi. Seejärel nägin aga Instagrami postitust, kus noor naine teatas, et „glamuurse elu faktid" tähendab lennujaama külmal põrandal magamist 38-kraadise palavikuga, kuid „*business mode* on peal".

Psühholoogiaprofessori **Wilmar Schaufeli** sõnul ei näe ületöö tegijad olukorda tihtilugu problemaatilisena, sest rohkem pingutades on palgakõrgendused või preemiad kerged tulema. Kõrvaltvaatajale ei pruugi samuti tunduda, et inimene on oma tööst sõltuvuses. Mõni võib olla isegi kade ning soovib samamoodi „edukas" ja oma tööga nii seotud olla, et ollakse valmis haigena edasi töötama.[5]

Seejuures on tõestatud, et edukus ajendab aina rohkem pingutama, sest sammu võrra tagasi astuda on keeruline. **Burke'i** uuring toob esile sugudevahelise erinevuse seoses töösõltuvusega. Sealt selgub, et mehed kipuvad kergemini edukuse lõksu jääma kui naised. Töönarkomaanid on sageli vanemad mehed, kellel on mitmelapseline pere ja kõrgharidus ning kes on teinud karjääri ehk töötanud pikka aega ja püsivalt ning seda üldjuhul ühe tööandja juures. Mehed võivad tajuda ühiskondlikku survet nii oma peret toita kui ka staatust hoida. Naiste puhul kehtivat Burke'i uuringu põhjal vastupidine situatsioon – töönarkomaania tabab üldjuhul nooremaid, hiljuti kõrghariduse omandanud, lühiajaliselt tööandja juures töötanud ning pigem madalamat palka saavaid naisi.[6]

VANGLA REAALSUSEST PÄÄSEMISEKS

Majandusliku koostöö ja arengu organisatsiooni (OECD) 2016. aastal avaldatud raporti kohaselt töötab OECD riikides üle 60 tunni nädalas 5,1 protsenti inimestest[7]. CV Keskuse küsitlusest, millele vastas kolm tuhat töötajat, selgus, et 2017. aasta seisuga teeb iga teine Eesti inimene ületunde (45%) ja rohkem kui iga viies teeb ületunde tasuta. 2016. aastaga võrreldes on kasvanud just tasustamata ületundide tegijate arv (5%) ning tööjõupuuduses proovivad tööandjad lisatööd uue inimese palkamise asemel töötajate vahel jagada[8].

Seejuures on jaapani keeles ületöötamisest tingitud surmale oma mõiste – *karōshi*. 2016. aastal korraldatud uuring näitas, et rohkem kui 2000 jaapanlast tegi enesetapu ning sadu suri ületöötamisega seotud terviserikete tagajärjel. Jaapan soovib võtta järgmine aasta kasutusele *karōshi*'t ennetava abinõu, mis keelab töötada täiskoha korral rohkem kui 45 tundi nädalas.

Lõuna-Koreas, kus inimesed on töötundide arvult maailmas teisel kohal (eestlased on OECD raporti kohaselt 12. ja jaapanlased 18. kohal), tegutseb aga 2013. aastast kinnine asutus, mida kutsutakse „vanglaks sinus eneses" (*Prison Inside Me*). Selleks et olla üksi 24–48 tundi nelja seina vahel, maksavad lõunakorealased 90 dollarit. Paika kasutatakse eelkõige töö- ja koolikohustuste eest põgenemiseks. Praeguseks on vanglat külastanud üle 2000 inimese. Kongidesse sisenedes võetakse ära telefon ja kell ning omavahel suhelda ei tohi. Lõuna-Koreas on probleem terav, mistõttu töötunde on vähendatud maksimaalselt 68-lt 52 tunnile nädalas. Eelmisel aastal suri näiteks üks inimene, olles töötanud 180 ületundi kuus.

ÄRA TEE TÖÖD, NÄE VAEVA...

Alates 1983. aastast on USAs tegutsenud grupp Workaholics Anonymous (WA), mis toetub anonüümsete alkohoolikute tugigrupile väljatöötatud plaanile. Nüüdseks peetakse WA miitinguid ka mujal maailmas. Eestisse tugirühma moodustatud ei ole, kuid võimalik on pöörduda psühholoogi poole. Samas leidub mooduseid, kuidas leebemat sõltuvust ravida või ohjes hoida.

Töönarkomaaniat ei tasu sassi ajada kirgliku töötegemisega – töönarkomaanid ei tee tööd naudingu, vaid sunni pärast.

Peamine, millega tegeletakse, on tööst eemaldumise võime taastamine ning sideme loomine pere ning hobidega seotud tegevustega. On ka mõned nipid, millega ise alustada. Näiteks nimekirja loomine asjadest, mis tuleb lähiajal ära teha, nende tähtsuse järjekorda seadmine ning igaks päevaks plaani paikapanemine. Lisaks vähendavad suhtlusvõrgustiku kitsendamine ning keskendumine ainult olulistele inimestele ja tegevustele info ülekküllust ning ärevuse tekkimist. Soovitusi on tegelikult palju, kuid peamine on muuta oma mõtlemist. Töönarkomaania ei ole uhkuse asi, vaid probleem, mis vajab lahendamist enne, kui see tõsiselt tervisele hakkab.

Jaapani keeles on ületöötamisest tingitud surmale oma mõiste – karōshi.

[1] *Robinson, B. R. 2007. Chained to the desk: a guidebook for workaholics, their partners and children, and the clinicians who treat them.*
[2] *Spence, J. T.; Robbins, A. S. 1992. Workaholism: Definition, measurement, and preliminary results. – Journal of Personality Assessment, nr 58/1, lk 160–178.*
[3] *Burke, R. J.; Matthiesen, S. B.; Pallesen, S. 2006. Personality correlates of workaholism. – Personality and Individual Differences, nr 40/6, lk 1223–1233.*
[4] *Scott, K. S.; Moore, K. S.; Miceli, M. P. 1997. An exploration of the meaning and consequences of workaholism. – Human Relations, nr 50/3, lk 287–314.*
[5] *Lorelei, M. 2018. Could you be a workaholic, addicted to your job? – BBC News, 04.04.*
[6] *Burke, R. J. 1999. Workaholism in organizations: Gender differences. – Sex Roles: A Journal of Research, nr 41/5–6, lk 333–345.*
[7] *Koovit, K. 2018. INTERAKTIIVNE GRAAFIK: Milliste riikide elanikud töötavad kõige rohkem? Eestlased polegi esirinnas. – Ärileht, 06.05.*
[8] *Iga teine töötaja teeb ületunde. – CV Keskus, 19.12.2017.*

TEATEID TEGELIKKUSEST: KUIDAS KUNSTITÖÖTAJAD EESTIS PUHKAVAD (VÕI SIIS EI PUHKA)

Kunstimaailmas tegutsevate inimeste puhul on üsna tavaline, et neil on samal ajal käsil mitu tööd ja tööotsa, tuleb suhelda erinevate tööandjatega ning töötegemine on muu eluga nii tihedalt põimunud, et enese täielik väljalülitamine kujuneb raskeks, kui mitte lausa võimatuks.

Maarin Mürk

Kunst kui töö oli Eestis teemana kõige aktiivsemalt arutluse all aastatel 2010–2011, mil oli võimalik tuvastada üsna selgepiiriline kunstitöötajate liikumine, mille keskmes olid eelkõige kunstnike tasud (näituste kontekstis) ja sotsiaalsed garantiid. Toimus rahvusvaheline seminar „Art Workers Unite", Sirbi lisana ilmus Kunstitöötajate Hääl ning salvestati „EKKMi teooriaklubi" (mis on praegugi internetis vaadatav). Kunstitöötajate liikumisest siinses regioonis laiemalt jäi järele ka **Minna Henrikssoni**, **Erik Krikortzi** ja **Airi Triisbergi** toimetatud artiklikogumik „Art Workers – Material Conditions and Labour Struggles in Contemporary Art Practice" (2015), mis on neile, kes teema vastu huvi tunnevad, kindlasti kohustuslik lugemine.

Samas on kasvanud viimase kümne aasta jooksul peale põlvkond kunstnikke, kelle jaoks on suhtumine, et kunst on töö (mitte ainult missioon, kirg vms), juba üsna elementaarne. See aga ei tähenda, et loovisikuna tegutsedes immateriaalse töö lained üle pea kokku ei lööks. Kui arutasime 2017. aasta suvel **Maria Muugi** ja **Ott Kagoverega** võimalikke fookuspunkte, millele Tallinna Fotokuu raames prekaarse kultuuritöö teemalist üritust tehes keskenduda, kerkis üles töö ja puhkeaja vahelise piiri tõmbamine kui üks suurimaid igapäevaseid väljakutseid. Kunstitööd on lihtsalt nii palju ja sellel pole otsa ega äärt. Tekkis mõte uurida kolleegidelt, kuidas nemad sellega hakkama saavad ja mida puhkus neile tähendab. Lihtsad küsimused, nagu „mis on sinu jaoks puhkus?" või „kui tihti võtad endale puhkehetki?", mida oma tuttavate postkasti ja vestlusakendesse paiskasime, andsid üllatavalt palju ja kiirelt vastuseid. Tundus, et oleme tabanud üht kunstitöötaja olulist närvi.

Lugedes meile tagasi saadetud ausaid, eneseironilisi, humoorikaid ning mõnikord ka nukraid kirjeldusi ja pihtimusi, tundub, et puhkus on ikka üks väga keerukas asi. Küsimusele, miks me siis töötame nii palju ja miks täitub töiste tegevustega ka põhitööst vaba aeg, on üks meie kolleeg andnud hea kokkuvõtva vastuse: meie põhitöö (kui selline asi on olemas) ei anna võimalust kõiki oma ideid realiseerida ning vähem tähtis pole ka pigem tagasihoidlikule palganumbrile lisa teenimine. Nii need asjad kuhjuvad.

KONTUURIDEST

Kuidas siis töötaja nüüdisaegses kognitiivses kapitalismis klassifitseerib, mis on tema töö ja mis „muu elu"? Kas kunstitöötajate puhul on näiteks näitustel käimine töö? Või erialase kirjanduse lugemine? Vastuseid laekus nii- ja naasuguseid. Siinkohal tundub, et lihtsam on eraldada omavahel tööd ja „muud elu" – pean siin silmas olukordi, kus oleme seotud teiste inimestega (perega, sõpradega), kellega kaasnevad teatud tegevused, või ülesannetega, mida on võimalik määratleda mitteerialase tööna (*à la* koduga seotud tegevused, eluks vajalike vahendite haldamine-soetamine jne – see ei tähenda muidugi, et neid klassikaliselt reproduktiivse natuuriga ülesandeid ei saaks tööks nimetada). Kõige raskem tundub olevat piiri tõmbamine töö ja mittetöö vahele siis, kui oleme omaette, ilma konkreetsete ülesannete ja inimesteta, mis/kes endale tähelepanu nõuavad. Eriti keeruline on see nüüd, mil kõige lihtsam-kiirem-valutum on täita iga tühi hetk ekraani ees istumise ja sirvimisega – see on tegevus, mis võib olla nii töö, puhkus kui ka lihtsalt märkamatult arenenud sõltuvusajaröövel. Mine võta siis nüüd kinni, milline neist parasjagu.

Sotsiaalmeedia kõrval on teine asi, mis tundub mulle puhkamislainele saamise juures eraldi väljakutsena, tegelemine *meeldivate* erialaste asjadega, milleks igapäevaste *tüütute* erialaste asjade kõrval eriti aega ei jää. Tüütud asjad, mis filtreerivad „erialast" välja konkreetse „töö", teevad minust selle, kes ma olen *tööalaselt*, aga just need meeldivad asjad teevad minust selle, kes olen *erialaselt*. „Erialane olemine" on palju laiem, olulisem ja väärtuslikum kui „lihtsalt tööalane olemine". See vahetegemine on seotud ka sellega, et enamikul meist on mitmeid töid, tööotsi ja tööandjaid, ning see, mis hoiab meid selle virvarri juures hullumast, on eelkõige enda identifitseerimine oma eriala, mitte niivõrd pooleliolevate tööde kaudu. Erinevate rollide, ülesannete ja tööde vahel žongleerimise saab olude sunnil kiirelt ära õppida, aga puhkusel olles… Kes see on, kes praegu puhkab? Kas näiteks minu näitel puhkavad korraga nii kunstikriitik, õppejõud, osakonna juhataja kui ka omaalgatuslik kunstikorraldaja? Või puhkavad neist ainult õppejõud ja osakonna juhataja, sest kuskil on võimalik välja võtta paberid, et see ja see on korralisel puhkusel sellest kuupäevast selleni? Mis need teised tüübid teevad? Kas neil õnnestus ka kohe kella kukkudes puhkama hakata?

MIKS ON NII RASKE PUHATA?

Olles endale puhkuse välja võidelnud, ei pruugi takistused olla veel päriselt ületatud. Puhkamisrežiimi lülitumine võtab aega ning sellega tuleb tegeleda teadlikult. Vaba päevaga ei alga veel puhkus – algab küll nominaalselt, aga mitte vaimselt-emotsionaalselt. Lisaks olen täheldanud, et väljaütlemine, et olen nüüd puhkusel, kõlab mulle endale kuidagi väljakutsuvalt. Teades, kui kõvasti rabavad tööd teha mu kolleegid (sest muidu kukub kunstielu kokku), on alati veider manifesteerida, et tsau-pakaa, sõitsin puhkusele. Ühtlasi ei saa paljud kunstitöötajad lubada endale reisimist puhtalt puhkamiseks. Jumal tänatud ülemaailmse biennaali- ja muuseumibuumi eest, mis annab põhjuse kuhugi sõita ning võimalusel reisi siis kummastki otsast veel paar päeva venitada. *Et voilà*, ongi puhatud! Vahel, olgem ausad, ei kipu me üksteise puhkust ka kuigi pühaks pidama (sest muidu kukub kunstielu kokku). Kui keegi ütleb, et ta on puhkusel, ta ei saa kuhugi tulla / midagi teha, vastatakse tavaliselt, et aa, sa sõidad ära, jah. Nõuab juba natuke julgust, et öelda, et ei sõida, lösutan kodus diivanil, aga ikkagi ei tule välja, ei vasta meilidele jne.

Siit edasi tekibki küsimus, kuidas kehtestada end oma töö ja aja suhtes. Kuidas kehtestada end siis, kui sul on ülemus, ja kuidas siis, kui sa oled iseenda ülemus? Kuidas teha jõuga puhkamiseks ruumi? Mulle tundub see võitlus muu hulgas ka väga üksildane, kuna iga juhtum kultuuriväljal on erinev. Nagu eespool mainitud, on erinevaid tööandjate-tööotsade kombinatsioone sama palju, kui on inimesi. Võib-olla seetõttu ongi üks nüüdisaja tunnus – kolleegid, kes on ühtlasi ka sõbrad, *frolleagues* – sümptom tugigruppide loomise vajadusest, soovist leida toetust ja solidaarsust erinevatelt, aga siiski sarnastelt kunstitöötajatelt. Ka viimane „Kodutute tekstide" vihik on üks katse luua loovtöötajate vahel seda küünarnukitunnet, pakkudes nii äratundmisrõõmu kui ka -kurbust ning juhtides seeläbi rohkem tähelepanu puhkusele kui ressursile, kust me pidevalt endale tööaega juurde näppame.

Vaba päevaga ei alga veel puhkus – algab küll nominaalselt, aga mitte vaimselt-emotsionaalselt.

Kuidas kehtestada end siis, kui sul on ülemus, ja kuidas siis, kui sa oled iseenda ülemus? Kuidas teha jõuga puhkamiseks ruumi?

Maarin Mürk on kunstitöötaja, kes tegeleb kaasaegse kunsti, selle vahendamise, rohkem ja vähem eksperimentaalse hariduse, kriitika jms teemade vahel kokkupuutepunktide loomisega. Tema viimane suurem projekt oli koos Mary-Ann Talvistuga EV100 raames korraldatud „Kunstnikud kogudes". Lisaks omaalgatuslikele tegevustele töötab ta Eesti Kunstiakadeemias üldteooriaainete keskuse juhataja ja lektorina.

MEIE VÄIKESE KÜSITLUSE PÕHJAL KOGUTUD PEAMISED ELUTARKUSED (SAAVUTATUD TIHTI LÄBIPÕLEMISE HINNAGA)

- Tähtis on teadlik otsustamine, et nüüd ma puhkan.
- Puhkamist tuleb harjutada.
- Prokrastineerimine teeb kõik veel halvemaks – lihtne on kiusatusele järele anda, aga pärast kirud ennast.
- Ekraanid-telefonid tuleb välja lülitada. Enamiku jaoks on puhkus seotud mittekättesaadavusega – nii on kõige kergem puhkusetunnet saavutada.
- Vaja on enda piire tunda ja tunnistada. Keegi teine ei tea, kui palju sa tööd teed või teha suudad. Ainult sina saad kaitsta end ületöötamise ja läbipõlemise eest.

Foto: Maria Muuk

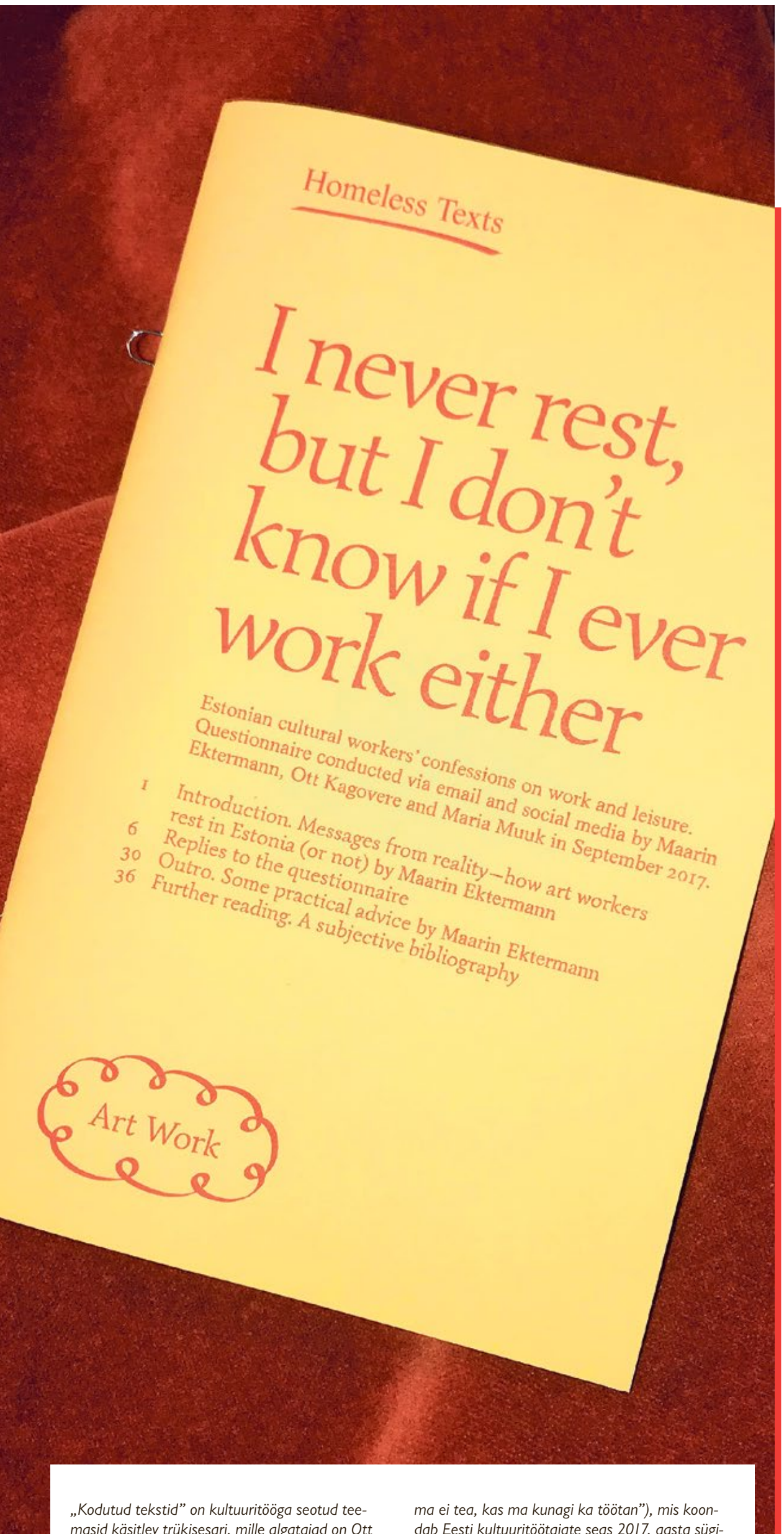

*„Kodutud tekstid" on kultuuritööga seotud teemasid käsitlev trükisesari, mille algatajad on Ott Kagovere, Maria Muuk ja Maarin Mürk. Esimesed trükised nägid ilmavalgust 2017. aasta lõpus ning panid aluse sarja peamistele huvisuundadele: Eesti omaalgatuslike kultuuripraktikate kaardistamine (vestlus kultuuriklubiga Kelm), intervjuud kuraatoritega (**Tiiu Talvistu**) ja tõlketekstide avaldamine (**Jan Verwoert** „Ammendatus ja ülevoolavus"). Möödunud sügisel ilmus inglise keeles „Kodutute tekstide" neljas vihik „I never rest but I don't know if I ever work either" („Ma ei puhka kunagi, aga ma ei tea, kas ma kunagi ka töötan"), mis koondab Eesti kultuuritöötajate seas 2017. aasta sügisel korraldatud töö, puhkuse ja vaba aja teemalise küsitluse tulemusi. Lisaks anonüümsetele pihtimustele sisaldab trükis Maarin Mürgi kirjutatud sissejuhatavat esseed, praktilisi nõuandeid, kuidas paremini puhata, tööaega hallata ja läbipõlemist vältida, ning teemakohast bibliograafiat edasiseks lugemiseks. Kõik mainitud vihikud on saadaval raamatupoodides Lugemik ja Puänt. Artikkel on „Kodutute tekstide" viimase raamatu sissejuhatuse Müürilehe jaoks kohandatud versioon.*

KIIRKOHTING

TIINA SÖÖT

Küsis **Henri Kõiv**

Jaanuaris esietendub Vabal Laval noortelavastus „Kuidas öelda jah?". Seksuaalsuse ja keha suhtes positiivseid hoiakuid edasiandva lavastuse sünnilugu tutvustab lavastaja Tiina Sööt.

Foto: Ioan Cernei

Mis ärgitas tegema teatriprojekti seksuaalsuse ja naudingu teemal?
Oleksin ise soovinud teismelisena nendest teemadest rohkem kuulda. Seksuaalsusega seotud teadmised, mille ma koolist sain, keskendusid turvalisele seksile, veidi mainiti seksuaalvägivalda ja seda, kuidas öelda ei. Sõpradelt ja ajakirjadest kuulsin „seksinippe", mis osutusid tihti täielikuks jamaks. Mida seks emotsionaalselt tähendab; mida ma üldse soovin; mida mu partner soovib; kuidas leida see, mis mulle isiklikult naudingut pakub – need on keerulised küsimused, mille üle mõtisklemine kestab terve elu.

Lavastus põhineb dokumentaalsel materjalil ning üles astuvad noored hobinäitlejad. Milline sünergia algteksti ja näitlejate vahel lavastusprotsessi käigus tekkis?
Näitlejate – **Susan Kolde**, **Vivian Melder**, **Kristjan Tenso** – vahel tekkis hea grupidünaamika, mis mõjutas kindlasti lõplikku lavastust. Neilt tuli palju häid ideid, keelekasutust, nalju. Mõne stseeni kohta ütles trupp, et need räägivad justkui nende endi eludest. Mõne teise puhul esines aga, vastupidi, üllatust, et kas keegi on tõesti niimoodi mõelnud. Võtsime koos dramaturgi **Aet Kuusikuga** näitlejate kõhklusi ja kriitikat arvesse ning lihvisime teksti konarlikke kohti, et näitlejad saaksid nendega samastuda.

Kas oskad selle lavastuse põhjal kirjeldada, kuidas Eesti noored praegusel ajal seksuaalsust mõtestavad? Mis on kõige positiivsem teadmine, mida koostööst noortega antud teemal kaasa võtta?
Noored ja nende arvamused on väga erinevad, kogemused on erinevad. Mõni alustab mitmendat kooselu, teine näiteks avastab flirtimist. Seksist räägitakse omavahel palju, aga pealiskaudselt. Kindlasti tekitab see ebakindlust ja teemale püütakse läheneda naljaga. Seda, mis noortele seksi puhul tegelikult korda läheb, lahatakse omavahel vähem. See on väga intiimne ja sellest ongi raske juttu teha, ka täiskasvanutel.

Positiivne on see, et noored on huvitatud seksuaalsuse sügavamatest kihtidest, nad soovivad sel teemal suhelda ja arutada. Noored on ka väga lootusrikkad tuleviku suhtes ja usuvad, et näiteks seksuaalhariduse, seksuaalse vabaduse, eelarvamuste kadumise ja seksuaalvähemuste õigustega seonduv liigub paremuse poole.

Teil on plaanis minna selle lavastusega kevadel ka koolidesse. Milline hariduslik mõju võiks sellel olla?
„Kuidas öelda jah?" ärgitab noori omavahel rääkima ja annab impulsi, et mõni lavastuses käsitletud teema hiljem sõpradega üles võtta, neid arutada ja uurida, nende üle mõelda ning küsimusi esitada.

Loodan, et lavastus aitab mõnel noorel leida tee oma naudingu juurde, mõnel teisel mõista ja kuulata „ei"-sõna või hoopis võtta kokku julgust ja rääkida partneriga oma soovidest. Nagu ütles üks intervjueeritavatest: „Seksi eesmärk on sind ikkagi õnnelikuks teha."

Meie siht on aidata liikuda meeldivate seksuaalsete kogemuste poole, olgu selleks siis seks või käest kinni hoidmine.

NAISTE MARSS SEISAB KUS NAISED ON ESINDATUD MEESTEGA

19. jaanuaril teoks saav ülemaailmne naiste marss juhib tähelepanu naiste õigustega seotud küsimustele. Eestis toimub üritus esimest korda ning selle eesmärk on olla solidaarne naiste ja teiste tõrjutud gruppidega ning näidata, et nende mured ja tulevik on olulised.

Agnes Einman

Naiste marss sai alguse Ameerika Ühendriikides, et avaldada meelt president **Donald Trumpi** naistevaenulike sõnade ja tegude vastu, mis on mõjutanud naisi nii USAs kui ka väljaspool sealseid riigipiire. 2017. aasta jaanuaris toimunud marss on USA ajaloos suurima osavõtjate arvuga meeleavaldus. Sellega juhiti tähelepanu naiste õigustega seotud probleemidele seoses seadusandluse, töö, immigratsiooni ja reproduktiivtervisega ning ka teistele inimõigusi puudutavatele küsimustele, nagu LGBTIQ teemad ja keskkond. Naiste õiguste küsimustele tähelepanu pööramiseks toimusid 2017. aastal marsid lisaks USAle samal ajal ka paljudes teistes riikides. Kokku osales enam kui kuuesajal marsil rohkem kui seitse miljonit inimest. Tänavu marsitakse esimest korda ka Tallinnas.

Plakat tekstiga „Mürgita ta, Melania" naiste marsil 2017. a jaanuaris New Yorgis. Foto: mathiaswasik / Wikimedia Commons (CC BY-SA 2.0)

Tallinna marsi korraldajad soovivad juhtida tähelepanu naiste õiguste ja soolise võrdõiguslikkuse küsimustele Eestis ning olla solidaarsed teiste marssijatega üle maailma. Eesti naiste marss seisab maailma eest, kus naised on esindatud meestega võrdselt poliitikas, meedias, akadeemias ja teistel juhtivatel kohtadel. Korraldajate unistus on elada ühiskonnas, kus sugu ei määra töötasu, tööelu kvaliteeti või karjääriperspektiive ja erialavalikuid ning mis on vaba naistevastasest vägivallast, nii seksuaalsest, füüsilisest, vaimsest kui ka virtuaalsest. Neid eesmärke ei ole võimalik saavutada, kui me ei suhtu täie tõsidusega kliimamuutusesse. Kliimamuutuse tagajärgedele ei ole immuunne keegi, kuid kõige enam mõjutavad need haavatavates sihtgruppides inimesi, sealhulgas naisi.

Agnes Einman on üks naiste marsi korraldaja ja feminist, kes on töötanud viimased neli aastat avalikus teenistuses soolise võrdõiguslikkuse edendamisega.

229 KEELATUD AMETIT

Sooline ebavõrdsus ja naistevastane vägivald on seotud seksistlike eelarvamuste ja hoiakutega ühiskonnas. Olgugi et sooliseid stereotüüpe luuakse kultuurilises kontekstis, piiravad need meie võimalusi teha vabalt otsuseid ja valikuid, mõjutavad haridus- ja karjääriteed ning toidavad soo alusel toimuvat diskrimineerimist. Olen kuulnud palju, et tänapäeval on kõigil võimalik valida oma eriala ja teha karjääri, kuid lisaks pealtnäha võrdsetele võimalustele tuleb silmas pidada ka kultuurilist ja sotsiaalset konteksti, mis meile erinevaid piiranguid seab. Nii võivad varasemad keelud naisi endiselt negatiivselt mõjutada. Veel vähem kui kümme aastat tagasi oli Eestis naistel seadusega keelatud 229 ameti pidamine, näiteks ei tohtinud nad paigaldada plekk-katuseid, keevitada käsitsi rohkem kui kümne meetri kõrgusel, toota villast riiet, töödelda tubakat, kanepit ja lina, olla madrused, langetada puid jpm. Mõned „keelatud" tööd on nüüdseks kadunud (vedurikütja), teistega seoses ei pane naissugu enam kulmu kergitama (pakikandja), kuid ülejäänud ametites on naine jätkuvalt anomaalia. On endiselt neid, kes ei võta naissoost kaitseväelast tõsiselt, lisaks oleme ju pidanud lugema ohtralt naispoliitikute käekottide ja kleitide kohta.

Seksism on suunatud peamiselt naiste ja tüdrukute vastu ning on seotud ajalooliselt kujunenud ebavõrdsete võimusuhetega meeste ja naiste vahel. Uuringud näitavad, et seksistlik ideoloogia on seotud nii sellega, et naiste poolt ei hääletata valimistel, kui ka laiema vastuseisuga soolise võrdõiguslikkuse edendamisele.[1]

VÄGIVALD JA AHISTAMINE ON NAISTE ELU OSA

Maailmas on ligikaudu 35% naistest kogenud oma elu jooksul füüsilist või seksuaalset vägivalda, millest enamik on lähisuhtevägivald.[2] 2016. aastal moodustas lähisuhtevägivald Eestis 10,4% kõigist registreeritud kuritegudest ning 39% vägivallakuritegudest. Suurema osa puhul juhtumitest toimus vägivald endiste või praeguste partnerite vahel[3], kuid levinud on ka vanemaealiste pereliikmete kallal vägivallatsemine. Seksuaalne ahistamine on levinud igas valdkonnas ja igal tasandil: 61% naistest, kes töötavad teenindussektoris, ning 75% naistest, kes töötavad kvalifitseeritud töökohtadel või on tippjuhtkonnas, on kannatanud seksuaalse ahistamise all. 20% noortest naistest (vanuses 18–29) on kokku puutunud küberahistamisega.[4]

Sooline ja seksuaalne ahistamine on olnud väga paljude naiste – nagu ka minu – elu osa juba varakult. Liikumine #MeToo näitas, et ahistamist on kogenud ja kogevad jätkuvalt nii koolilapsed kui ka staarid, poemüüjad ja ettekandjad. Soovin, et pidevalt õigustuste otsimise asemel, miks naised on ise nende kuritarvitamises süüdi, mõistetaks, et igaüks meist vastutab oma tegude eest ise. Selle asemel et kultiveerida arusaama, et mehed justkui ei suuda end naiste juuresolekul ohjeldada, on oluline nõuda vastutust mitte kannatajalt, vaid teo toimepanijalt.

Vägivallal on negatiivsed mõjud nii naiste vaimsele, füüsilisele, seksuaalsele kui ka reproduktiivsele tervisele. Ka kübervägivallal on tagajärjed päris inimestele päris maailmas – uuringu kohaselt põhjustab sotsiaalmeedias toimuv ahistamine ning väärkohtlemine stressi, ärevust ja paanikahooge.[5] Me ei tohiks aktsepteerida kunagi seksuaalset ega soolist vägivalda ning tähtis on uskuda naisi, kes julgevad seksuaalkuritegudest raporteerida ja neist avalikult rääkida. Ärgem naergem koos selliste inimestega ega valigem neid, kes suudavad lähisuhtevägivalla kohta vaid labaseid nalju teha, nagu ütles president **Kersti Kaljulaid**.[6] Just selliste väikeste asjadega – keeldudes seksistlike naljadega leppimast – kutsume esile ühiskondlikku nihet ja muutusi. Seega, järgmine kord, kui trenni- või töökaaslane mõne blondinalja räägib, võib julgelt uurida, mis täpselt on naiste alandamise puhul naljakas.

MINE VALIMA JA VALI NAINE

Kevadel lähen kindlasti valima, nii riigikogu kui ka Euroopa parlamenti, ja valin naise. Olen valinud naisi alates sellest hetkest, kui sain teadlikuks naiste vähesest esindatusest poliitikas ning mõistsin, kui oluline on, et otsuseid ühiskonna ja seal elavate erineva taustaga inimeste üle teevad mitmekesised kogud. Naiste ja vähemusgruppide esindatus poliitikas on demokraatia legitiimsuse küsimus, meie parlament peab olema meie ühiskonna peegeldus. Ma usun, et mehed võivad teha häid otsuseid ning olla suurepärased riigijuhid, kuid täpselt sama tean ka naiste kohta. Tahan anda oma hääle kandidaadile, kes esindab neid väärtusi, mis on minu jaoks tähtsad, kuid lisaks tahan vähendada soolisi lõhesid poliitikas ning veenduda, et Eesti naised, kes on haritud ja töökad, saaksid kaasa rääkida meie riigi juhtimises. Ma soovin, et minu kodumaa parlament oleks parim võimalik ja sealt tulevad otsused panustaksid kõigi erinevate inimeste heaolusse.

MAAILMA EEST, VÕRDSELT

Naiste marss 2017. a jaanuaris Washingtonis. Foto: Mobilus In Mobili / Wikimedia Commons (CC BY-SA 2.0)

2016. aasta soolise võrdõiguslikkuse monitooringu tulemused näitasid, et olgugi et 76% naistest ja 69% meestest peab naiste suuremat esindatust poliitikas oluliseks, et paremini erinevaid huvisid kaitsta, on vaid 8% meestest ja 17% naistest naiskandidaadi poolt hääletanud.[7] Eestis on toodud naiste vähese poliitilise esindatuse põhjustena välja nii valimissüsteemi, soolisi stereotüüpe kui ka erakondade rolli. Suurimateks takistusteks naiste parlamenti jõudmisel on aga pääsemine erakonna juhatusse ja valimisnimekirjadesse.[8] Naisi valides saame erakondadele näidata, et me tahame poliitikas rohkem naisi näha. Muutused tekivad avalikust tellimusest.

Maailma parlamendisaadikutest on IPU andmetel vaid 24% naised.[9] Viimastel valimistel pääses Eestis riigikokku 24 naist. Praegu on Eestis valitsuses rohkem naisi kui kunagi varem – viis viieteistkümnest. Mida arvaksid mehed, kui meie vabariigi sajandal sünnipäeval oleks neid riigikogus vaid 24 ja valitsuses mõned üksikud ning see oleks meie saja aasta parim tulemus? Naiste vähene poliitiline esindatus on hea näide, kuidas pealtnäha võrdsete võimaluste olemasolul on ligipääs ressurssidele tegelikult erinev.

MADAL SISSETULEK TERVE ELU

Naised ja mehed ei ole oma sotsiaalsete rollide poolest paratamatult erinevad, kuid kasvatuse ja sotsialiseerumise kaudu omandavad nad erinevaid oskusi ja neil on erinevad elukogemused. Laste, eakate ja haigete sugulaste eest hoolitsevad endiselt peamiselt naised.[10] See on üks põhjus, miks neil on raskem oma valdkonnas karjääri teha. Lisaks õpivad ja töötavad naised ning mehed Eestis erinevates valdkondades ja sektorites ning naised reeglina nendes, kus palgad on madalamad. Ka juhtide seas, nii avalikus kui ka erasektoris, on väga vähe naisi. Kõik need tegurid mõjutavad soolist palgalõhet, mis on Eestis Euroopa Liidu suurim ehk 26,3%.

Töine sissetulek on valdava osa jaoks peamine või ainuke tuluallikas. Kuna töö eest saadavast tasust sõltuvad ka teised sissetuleku liigid (nt pension, vanema- ja töötuskindlustushüvitis), ei mõjuta see inimeste heaolu ainuüksi tööelu kestel, vaid kogu elukaare ulatuses. Seega taastoodab palkade erinevus üldist ebavõrdsust. Sooline palgalõhe peegeldab naiste ja meeste struktuurset ebavõrdsust ning lahendustega tegelemine peab olema süstemaatiline.

Naiste kogemused annavad meile väärtuslikke teadmisi selle kohta, mida ja kuidas võiks ühiskonnas parendada. Ka uuringud kinnitavad, et naised ja mehed seavad poliitikas sageli erinevaid prioriteete ning naised keskenduvad meestest enam elukvaliteedi ja õiguste küsimustele ning asetavad esikohale hariduse ja tervise teemasid.[11] Kui ma olen väikelapsega kodus olnud, tajun tõenäoliselt paremini vajadust hea lastehoiu järele või lastega emade suunal toimuvat diskrimineerimist, olgugi et seadused seda keelavad. Kui minus hinnatakse vaid minu välimust ja peetakse normaalseks, et igaühel on lubatud minu keha kommenteerida ja katsuda, mõistan hästi, miks on oluline tegeleda ühiskonnas seksistlike hoiakute ning seksuaalvägivalla ja -hariduse küsimustega. See ei tähenda, et naiste panus poleks tähtis ka kõigis teistes valdkondades. Naised ei ole homogeenne grupp ja meie kogemused, huvid ning teadmised on erinevad ja mitmekesised.

Ma usun, et mehed võivad teha häid otsuseid ning olla suurepärased riigijuhid, kuid täpselt sama tean ka naiste kohta.

Naiste vähene poliitiline esindatus on hea näide, kuidas pealtnäha võrdsete võimaluste olemasolul on ligipääs ressurssidele tegelikult erinev.

Kokkuvõttes seisab naiste marss kogu naiste mitmekesise spektri eest, kuid toetab ka teiste tõrjutud rühmade õigusi. Marsi korraldajad on vastu igasugusele eelarvamuslikkusele ja diskrimineerimisele, mis põhineb soolisel ja seksuaalsel identiteedil, rahvusel, nahavärvil, kodusel keelel, vanusel, erivajadusel või usutunnistusel. Igal inimesel peab olema võimalus elada head elu, kust puuduvad vägivald, diskrimineerimine ja ebaõiglus.

[1] *Swim, J. K.; Aikin, K.; Hall, W.; Hunter, B. 1995. Sexism and racism: Old-fashioned and modern prejudices. – Journal of Personality and Social Psychology.*
Ugurlu, N. S. 2010. Ambivalent Sexism, Gender, and Major as Predictors of Turkish College Students' Attitudes Toward Women and Men's Atypical Educational Choices. – Sex Roles: A Journal of Research.
Sibley, C. G.; Perry, R. 2010. An opposing process model of benevolent sexism. – Sex Roles: A Journal of Research.
[2] *Violence against women. – World Health Organization, 29.11.2017.*
[3] *Kuritegevus Eestis 2016. – Justiitsministeerium, 2017.*
[4] *Violence against women: an EU-wide survey. – Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, 2015.*
[5] *Amnesty reveals alarming impact of online abuse against women. – Amnesty International, 20.10.2017.*
[6] *Eesti Vabariigi presidendi Kersti Kaljulaidi kõne iseseisvuspäeval Estonia teatri- ja kontserdimajas, 24.02.2017.*
[7] *Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2016. – Sotsiaalministeerium, november 2016.*
[8] *Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis II. – Sotsiaalministeerium, 2010.*
[9] *Women in National Parliaments. – Inter-Parliamentary Union, november 2018.*
[10] *Gender Equality Index. – European Institute for Gender Equality, 2015.*
[11] *Volden, C.; Wiseman, A. E.; Wittmer, D. E. 2010. The Legislative Effectiveness of Women in Congress. – Vanderbilt University, Center for the Study of Democratic Institutions.*

NAISTE MARSS TOIMUB TALLINNAS 19. JAANUARIL 2019 NAGU TEISED NAISTE MARSID ÜLE MAAILMA.
KOGUNETAKSE KELL 14.00 VIRU VÄRAVATE JUURDE NING SUUNDUTAKSE LÄBI VANALINNA SVETA BAARI KALAMAJAS.

KUIDAS RÄÄKIDA MAJANDUSEST IGALE TELEVAATAJALE?

Ei saa me läbi majanduseta – olgu see igapäevane ostukviitung toidupoes või seadusemuudatus, mille tulemusel kasvavad maksud, palgad või tubaka hind. Millist majandussaadet ootavad tänapäeva Eesti televaatajad?

Airi Ilisson-Cruz

Esimest korda sukeldusin majandusteemade käsitlusse meedias Eesti Päevalehe noore ajakirjanikuna. Toonase vastutava väljaandja **Aavo Koka** ja majandustoimetuse juhi **Vallo Toometi** käe all sündis Päevalehe vahele eraldi majandusleht Ärileht. Võtsime eesmärgiks keeruliste teemade kajastamise ja lahtiharutamise, kusjuures juba siis oli siht üks – tagada, et põnev oleks igal lugejal, ka neil, kes kipuvad muidu majanduskülgi kiiresti edasi lappama. See õnnestus, meid märgati – sama aasta lõpuks pälvisin noore ajakirjaniku auhinna süvaintervjuu eest **Ernesto Preatoniga**. Peagi majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumis tööd alustades laienesid piirid veelgi. Ehk nagu ütles toonane kolleeg **Heido Vitsur**: „Ta läks õppima majandust, sest see on elu, mitte numbrid."

Olles majanduse keskel ka nüüd, erasektoris keskastmejuhina, võin öelda küll, et numbritulbad pole kunagi vaid tulbad, vaid nende taga on täpselt nii palju, kui oskad ja tahad välja lugeda. Hiljuti kaitstud magistritöös keskendusin eelkõige sellele, millised on lähenemised, millega muuta majandusteemad keskmisele Eesti televaatajale kordumatuks ja vältimatuks.

Majanduslugude juures on oluline hoiduda nn reklaamiagendi rollist ehk mitte anda tootesoovitusi ja mitte kasutada ette söödetud pressiteateid ja PR-büroode infot.

KAS MAJANDUST ÜLDSE TASUB KAJASTADA?

Teletootmisega kokku puutunud inimesed teavad, et nii nagu omasaadete tootmine, ei ole majanduse kajastamine televisioonis just kõige odavam lõbu. Aegade jooksul on finantsiline pudelikael avaldanud Eesti telekanalitel suitsiidset mõju nii mõnelegi eri tüüpi saatele, neist viimasena „Kapitalile", mida rahastati kuni lõpuni osaliselt lisaks ERRile ka riiklike asutuste, näiteks EASi eelarvest. See on arusaadav, sest majandussaate tootmise teevad kalliks ühest küljest originaalsisu, intervjuud ja väljasõidud, teisalt aga ka saate juurde käiv arvutigraafika, mis on oluline saate mitmekesistamiseks ning võimaldab avada käsitletavaid teemasid lihtsamas ja selgemas võtmes. Kui telekanal kõrvutab ühe tüüpilise majandussaate eelarvet keskmise vaatajate arvuga (mis ei küündi loomulikult nii kõrgele kui näiteks vana hea kodumaise sarja „Õnne 13" puhul), siis tekib üsna lihtsalt Exceli tabel, mis ütleb, et kaks pluss kaks on neli ehk pigem on mõttekas toota teist tüüpi saadet, mille vaatajate arv ning eelarve on omavahel mõistlikumas korrelatsioonis. Siia juurde võib küll küsida igipõlise küsimuse, et kui erakanalite jaoks on vaatajate arv muidugi kriitilise tähtsusega, siis kas avalik-õiguslik telekanal peab seevastu avaldama vaid üldharivaid saateid, sõltumata sealjuures niivõrd vaatajanumbritest. Kui jätta kõrvale meediamajanduslikud finantsteemad, on palju olulisem küsida hoopis seda, kas majanduse kajastamine televisioonis sureb tõesti välja.

Airi Ilisson-Cruz on töötanud ajakirjanikuna erinevates Eesti päeva- ja majanduslehtedes. Ta on teadusest lihtsasti rääkiva videosarja „Ühe minuti loeng" produtsent ja reisibüroo Estravel turundusjuht ning kaitses hiljuti BFMis Indrek Treufeldti juhendamisel magistritöö teemal „Majandussaate formaatide areng televisioonis ja arendusettepanekud formaadi loomiseks ETV-s".

GLOBALISEERUMINE = MAJANDUSE KAJASTAMISE ÕITSENG

„Vastupidi!" hüüataks selle peale ilmselt vastu Reutersile, BBCle, PBSile, CNBCle ja teistele rahvusvahelistele meediaorganisatsioonidele töötanud veteranajakirjanik **Keith Hayes**, kes üllitas nelja aasta eest praktilise nõuandeõpiku „Business Journalism: How to Report on Business and Economics" sellest, kuidas televisioonis majandust käsitleda.

Keith Hayes on veendunud, et rahvusvahelises meedias ei ole hakatud majandust vähem kajastama, vaid selle osakaal teemana muudkui kasvab. Majandus on muutumas järjest enam üleilmseks, see on hakanud pakkuma huvi lisaks majandusvaldkonna professionaalile ka n-ö tavavaatajale. Veelgi kummastavama asjaoluna toob Hayes välja, et eksisteerib selge korrelatsioon majanduse arengu ja saadete hulga vahel. Kui majandus kasvab ja õitseb, suureneb ka majandussaadete hulk; majanduslanguse ajal väheneb majandussaadete vaatajate arv.

Majandusajakirjandus erineb keskmeediast selle poolest, et see on olemuselt tavalugejale väga keerukas valdkond, kus kasutatakse palju arve. Seega on reporteri ülesanne teha tekst nii lihtsaks, et ka tavaline inimene jõuab seda jälgida. Ajakirjanike õpetaja **Tiit Hennoste** on omakorda toonud praktilises *how-to*-õpikus välja kriteeriumid, mida arvestada teemade valikul, et majanduslood läheksid korda laiemale auditooriumile. Esimese ja kõige olulisema teemaringi moodustavad uudised, mis aitavad kodanikel majandusotsuseid teha ning on ühtlasi harivad. Teises rühmas on uudised, mis seletavad lahti riigi tehtud majandusotsuseid ning näitavad lihtsalt ja konkreetselt nende mõju lugeja elule. Kolmas suur rühm on Hennoste järgi inimestepõhised lood. Majandus on abstraktne ja organisatsioonikeskne valdkond ja seetõttu on need lood tähtsad, et aidata muuta maailma huvitavamaks ja lugejasõbralikumaks. Näiteks tasub uurida, mis motiveerib äriinimesi tegutsema, mis on nende eesmärgid ning kes neid toetab. Huvitavad on ka ametiisikute tulud ja kulud ning prominentide rahaasjad. Majanduse lihtsustamiseks soovitab Hennoste lühikesi lugusid, majandusslängi vältimist ja terminite defineerimist ning lihtsat ja selget teabegraafikat. Majanduslugude juures on oluline hoiduda nn reklaamiagendi rollist ehk mitte anda tootesoovitusi ja mitte kasutada ette söödetud pressiteateid ja PR-büroode infot, täpsustab Hennoste.

MIS MÕJUTAB VAADATAVUST?

Pöörase valdkondliku töökogemusega majandusajakirjanik Keith Hayes sekundeerib omakorda eesti kolleegile ja nimetab neli peamist elementi, mis mõjutavad majandussaate vaadatavust. Need on järgmised.

- Majandussaadet tegeva meeskonna üksmeel nii teemade ja sisu kui ka visuaalsete standardite puhul, sealhulgas teemade režiiline lahendus. Majandussaadet vedava „ankru" ehk saatejuhi puhul toob Hayes välja erudeerituse, täpsuse ja sõnaosavuse.
- Majandusteemade kajastamine eeldab tugevat toimetamisoskust ehk teemade mõtestatud läbikirjutamist. Saate õnnestumiseks on kriitilise tähtsusega suurepärase graafika ja nüüdisaegsete tehniliste vahendite olemasolu, sest just pildiline lahendus on ja jääb majandusuudises nagu igas teiseski telesaates edu aluseks.
- Eristada saab nn pehmeid ja kõvasid uudiseid ning oluline on, et majandusteemade kajastamisel ja käsitlemisel on mõlemad ühtviisi tähtsad.
- Omaette žanr majandusteemade televisioonis käsitlemisel on teledokumentalistika ehk lugude jutustamine. Majandusdokumentalistika tootmisel on äärmiselt oluline arvestada auditooriumiga, kellele on sihitud vastav majandussaade.

Hayes toob välja ka kolm spetsiifilist majandusajakirjanikule vajaminevat oskuste kogumit, mis seonduvad erinevate ajakirjanikutüüpidega. Esimene neist on nn äriajakirjanik (katab sisuliselt kõiki valdkondi makromajandusest kuni mikromajanduse ja ettevõteteni, suhtleb majanduse võtmetegijatega). Teisena toob ta välja vaid makromajandusele pühendunud nn majandusajakirjaniku, kes jälgib inflatsiooni, tööpuudust jt makromajanduslikke näitajaid ning suhtleb ekspertidega, kes annavad talle vastavalt vajadusele kommentaare ning aitavad arvudes orienteeruda. Kolmandana määratleb Hayes rahandussüsteemi asjatundja, kelle

huvi on suunatud eelkõige pangandusele, valuutale, riiklikule finantssüsteemile. Ilmselt võib majandusajakirjanduse eri stiile tõlgendada mitmeti, kuid oluline on siinjuures, et Hayes eraldab makromajanduse kajastusi katva ajakirjanikutüübi mikrotasandil ettevõtete ja tarbijate lugusid kajastavast tüübist. Hayesi järgi on televisiooni majandussaadete puhul tavaks, et formaat käsitleb kas makro- või mikromajandust. Harvemad on juhud, kui samas saateformaadis esinevad mõlemad segamini.

MILLINE MAJANDUSSAADE SIIS IKKAGI?

Seega, et aru saada, milline majandussaade Eesti televaatajale meeldiks ja mida tal oleks põnev jälgida, vaatlesin oma magistritöös erinevaid majandussaadete formaate alates nõukogudejärgsest perioodist kuni tänapäevani, kõrvutades neid vastavalt Hayesi teooriale ka majandusarenguga.

Majandusteadlane **Erik Terk** on jaganud Eesti majanduse arengu viimasel mõnekümnel aastal laias laastus kuueks perioodiks:

- 1987–1994 üleminek turumajandusele;
- 1995–1997 esimene tõusuperiood;
- 1998–1999 esimene langus;
- 2000–2007 teine kasvuperiood;
- 2008–2010 majanduskriis;
- alates 2011 aeglase majanduskasvu periood.

Kõrvutades neid arenguetappe majandusajakirjanduse arenguga televisioonis, selgus, et majanduse arenguetappidel ja majandussaadete kujunemisel on omavahel päris selge seos. Kui majandus arenes kiiresti, oli ka meedial, mida kajastada, sest majanduses juhtus pidevalt midagi. Tekkisid ja kadusid ettevõtted, uued omanikud, Tallinna börs ja teleturg tegutsesid aktiivselt. Alates aastast 2011 on majanduskasv olnud stabiilne ja rahulik, mis tähendab, et majanduses pole suuri muutusi, mida kajastada.

Temaatiliselt ja ajalist periodiseeringut arvestades on alates 1990ndatest olnud ERRis ja Eesti Televisioonis olulisimad järgmised majandussaated.

- Vallo Toometi „AK" ja uudistel põhinev majanduskäsitlus, mis toimis hästi, luues kõrvutusi majandusliku olukorraga. Eesti majandus muudkui kasvas, arenes, muutus, uudiseid oli kogu aeg palju (võitjaid, kukkujaid, laipu). See oli aeg, mil ka eratelekanalid püüdsid aktiivselt ETV saateid jäljendada ja seega kajastati majandust rohkem. Eratelekanalite suuromanike kätte liikumise järel võeti selge suund kasumlikkusele ja erakanalites lõppes majandussaadete ajastu.
- „Insider" ja **Marica Lillemets** – persoonil põhinev saatekäsitlus stuudio ja kommentaatoritega. Saatele sai 2002. aastal saatuslikuks toetajate logode eemaldamine algus- ja lõputiitritest, misjärel suurfirmade sponsorlus lõppes ning saatel polnud enam jätkamiseks rahalist võimekust.
- Teemapõhine magasinitüüpi saade „Kapital", mis oli eetris seitsmel sügistalvisel hooajal ja mida rahastasid kuni eelviimase aastani EAS ja RIA. Vaadatavus oli kogu hooaja vältel stabiilne, *ca* 60 000, kuid vähenes tasapisi ja järjekindlalt. Kui kõrvutada „Kapitaliga" Eesti majandusarengut, võib ehk ühe põhjusena välja tuua, et saade ei arenenud ajas koos majandusega. Näiteks ei muutunud aastate jooksul „Kapitali" formaadidetailid, sh algus- ja lõputiitrid. Saade sündis, kuna selle tellis EAS, kes jäi peamiseks tellijaks kuni eelviimase hooajani. Viimasel aastal rahastas saadet ERR. Temaatiliselt olid „Kapitalis" kõige vaadatumad *do-it-yourself*-tüüpi lood, välismaa ning ühiskonna üldhuvi käsitlevad kajastused, näiteks rekreatsioon. Kõige vähem pakkusid huvi ebamäärasemat tüüpi käsitlused, nagu ideede korduskasutus, väikeettevõtete areng või tootedisain.

PINNAPEALSUS *VS.* PAINDLIKKUS

Majandussaadete võimalikest formaatidest võiks rääkida pikalt, kuid siinkohal on ehk oluline tuua välja magistritööst tulenenud järeldus, et ühe regulaarse majandussaate formaat peab ajas muutuma, kuna muutuvad nii majandus, majanduse käsitlemine kui ka auditooriumi üldine meediatarbimine. Siinkohal võib nimetada veel ühe olulise asjaolu, mis on vaataja keskmine vanus. Erinevate telekanalite vaatajanumbrite analüüse jälgides on selge, et televisiooni osakaal on noorte hulgas langemas ning seda ühtviisi nii Eestis kui ka mujal üle maailma. Näiteks ERRis on vaatajad sõltumata saatest peamiselt ikka enam kui 60-aastased, samas kui nooremate hulgas on vaadatavus madal. Tsiteerides erinevaid klassikuid, on ilmselt miljoni dollari küsimus, mida vaataja tegelikult tahab, ning ka majanduse kajastamise puhul tuleb arvestada kindlasti eri vanuse- ja huvigruppidega, kuid ka sellega, millisel kanalil ja mis kellaajal saade eetris on ning kes on saatejuhid.

Üks on kindel. Majanduse kajastamise vajadus (vähemasti) avalik-õiguslikus televisioonis tuleneb Eesti arenevast majandusruumist ja üha enam rahvusvaheliseks muutuvast ettevõtlusmaastikust. Majandusalast informatsiooni on maailmas küll väga palju, kuid see on vastava ettevalmistuseta raskesti arusaadav. Lisaks pole inimestel piisavalt aega, et pidevalt ühiskonnas toimuvat jälgida. Samas on aga meil kõigil, nii ettevõtjatel kui ka n-ö tavalistel kodanikel, vaja makromajanduse oluliste muutustega kursis olla. Väga avatud majandusega Eestis oleme me kõik rahvusvahelisel tasandil toimuvast suuresti mõjutatud.

Teisalt domineerivad nii Eesti kui ka meie naabrite ettevõtluskeskkonna kohta vahel väga lihtsad ja tihtipeale vastuolulised ning kohati ka täiesti ebatäpsed seisukohad. Nii võib näiteks pidevalt lugeda, et meie põhjanaabrid on elustandardi, majanduskasvu, konkurentsivõime, korruptsiooni vähesuse ja tehnoloogilise arengu poolest maailmas esirinnas. Samas kuuleme ka seda, et nende majandusmudel on kokku varisemas ja meil ei ole neilt midagi õppida või et meie kõrged maksud ja sotsiaalkulutused takistavad ettevõtluse arengut. Kas see kõik vastab tõele? Majanduse kajastamine on oluline, järgides sealjuures sõltumatu ajakirjanduse reegleid ehk andes vaatajale erapooletuid ja otsekoheseid vastuseid ning soovitusi. Seda kõike sellises võtmes, et numbritulbad ei jää vaid Exceli tabelisse, vaid nende sees tegelikult kihav põnev värviline maailm on arusaadav igale televaatajale.

Ühe regulaarse majandussaate formaat peab ajas muutuma, kuna muutuvad nii majandus, majanduse käsitlemine kui ka auditooriumi üldine meediatarbimine.

Saate „Insider" stuudio 1999. aastal. Vasakult majandusanalüütik Hardo Pajula ja saatejuht Marica Lillemets. Foto: Ülo Josing / ERR

Vasakult saate „Kapital" autor ja saatejuht Eva Tihhonova, helirežissöör Henn Liiva ja operaator Tarmo Korol 2011. aastal. Foto: Ülo Josing / ERR

PEALKIRJAST PEALE VASTUVOOLU

Mida on rohkem inimesel, kes loeb palju, ja mida on rohkem riigil, kus kirjandus on au sees? Uhketest ja südamega sõnadest, viimastest lindudest, kes julgevad jääda, ning sellest, kuidas mitte minna poliitikasse.

Intervjuu **Kristiina Ehiniga**. Küsis **Maia Tammjärv**, pildistas **Gabriela Liivamägi**

Kohtume Kristiinaga vaikses novembrilõpu Tartus loetud päevad enne tema uue luulekogu „Aga armastusel on metsalinnu süda" ilmumist. Intervjuu avaldamise ajaks on raamat muidugi ammugi väljas, aastagi on uus, aga mitmed teemad on igiaktuaalsed. „Sul on alati nii targad küsimused," poetab Kristiina enne asjalikuma vestluse alustamist, kui end soojas kohvikus radika juurde sätime, ja mina paljastan talle vastutasuks saladuse, et intervjueerijad on nagu metsloomad – kui sa neid kardadki, on alati lohutav mõelda, et nemad kardavad sind tegelikult veel rohkem. „See on hea mõte," ütleb ta.

Su lapsepõlvelooline „Paleontoloogi päevaraamat", mis ilmus 2013. aastal, lõppeb perega Tartusse kolimisega. Ütled samas, et võib-olla sa kunagi kolid sealt (siit) jällegi ära. Kuidas on lood kohtade ja juurtega? Raplat on raamatus palju, aga näiteks tudengite Tartut leidub vaid vihjamisi.

Ma ka ise imestasin, et Tartut, mis on mulle nii oluline linn, ma raamatusse ei mahutanud. See oli aga minu jaoks suur asi, et suutsin avada seal Rapla tausta niimoodi, et jäin ka ise rahule, ning leida need sisemised intriigid ja selle, mis on minuga Rapla eluga seoses kaasas käinud. Tartu vääriks eraldi raamatut või mitut. Viljandi ka – eile just käisime Viljandis –, aga Tartu on minu jaoks palju-palju olulisem paik. Tegelikult on siin ju kõik nii väike, et jalutad poole tunniga tähtsad kohad läbi, aga ajalugu ja seoseid – nii enda kui ka eesti kultuuri jaoks – ei jõua lausa ära rääkida.

Kas inimene ise on erinevates kohtades erinev? Kas Viljandi Kristiina oli teistsugune kui Tartu Kristiina?

Jah, kohad on olulised… Ja Viljandi Kristiina oli erinev. Ja igatses Tartu kirjanduselu järele (*naerab*). Tartus elades ma ei ole küll liiga tihti jõudnud väikeste laste kõrvalt kirjanduselust osa võtta, aga hea on tunda, et see on kogu aeg siin haardeulatuses.

Sinu raamatute esitlused kipuvad alati veidi teistmoodi olema kui harilikult, nii koha kui ka konteksti mõttes, ja intervjuud samamoodi. Ma usun, et paljud meie autorid ei tea, kui oluline on tekitada inimeses eriline tunne. Nõnda jääb kogemus palju eredamalt meelde. See näib olevat ka su imago osa. Kui palju sa ise selle peale teadlikult mõtled?

Ma arvan, et olen selleks liiga vana aja laps – imagote maailm tuli minu ellu liiga hilja, et oskaksin sellest teadlikult midagi mõelda. Olen aga inimene, kelle jaoks on tohutu olulised lõhnataju ja haistmismeel, sealhulgas kirjanduses. Mulle meeldivad ruumid, kus on õhku, ja inimesed, kes ei kata ennast parfüümiga kinni, vaid julgevad olla loomulikud. Vaatlen ka tänavaid nii, et millise tänava lõhn mulle meeldib. See on ühtlasi tähtis osa minu kohatajust. Valikuid teen samuti selle alusel, mis paremini lõhnab. See ei ole küll enam ninaga seotud, aga ma ei oska paremat väljendit kasutada – teha valikuid selle järgi, mis tekitab kõiki asjaolusid arvestades parema taju või aistingu. See kehtib ka linnade puhul. Ja esinemispaikade. Pean ütlema, et olen elus mitu korda n-ö nina kinni pigistanud, otsustades linnade kasuks, mitte mõne maakoha, kus kõik lõhnad – männiokkad ja mullad ja kõdu ja risu ja lilled ja meretuuled – lihtsalt löövad su jalust nõrgaks. Mõnikord on mul olnud väga raske minna sellele instinktile vastassuunas. Mohni saar oli ehk ainus koht mu elus, kus läksin otse sellele instinktile järele. Kui mul veel lapsi ei olnud.

Pole ju mingi uudis, et kirjandus- ja kunstilooming on nõudnud alati teatud eraldumisvõimet ning kohta, kus elu ja inimesi pisut kõrvalt vaadata.

Sa kirjutasid sellest ka raamatu „Kaitseala", mis ilmus 2005. aastal. Mida sa tookord Mohnile otsima läksid? Kas just eraldatust?

See oli kõik üks suur juhuste kokkulangemine, mis algas siitsamast Tartust. Ma tõesti seisin kohe pärast magistrantuuri lõpetamist ristteel. Aktus oli juba ära olnud, seisin Ülikooli ja Küütri tänava nurgal ning mul oli sõna otseses mõttes neli teed, kuhu minna. Üks neist oli näiteks doktorantuur – noh, kas ma oleksin just sisse saanud, aga äkki oleksin. Siis tuli aga jalgrattaga tuttav bioloog, hõikas, et kuule, sa kunagi mainisid, et tahaksid üksikul saarel elada, praegu otsitakse Mohni saarele looduskaitseala vahti, ning sõitis edasi, tal oli jube kiire. Minu jaoks oli see üliioluline hetk – mu elu oleks läinud hoopis teistmoodi, kui ma ei oleks sinna sattunud.

Mulle meeldib mõelda, et mul ei ole ühte käekirja, millesse kinni jääda. Tahan ennast järgmise koguga üllatada.

See üksikul saarel elamise soov on ka väga arhetüüpne. Selles on vist mingitel eluhetkedel midagi üldinimlikku.

Rein Raud kirjutas „Kaitseala" arvustades üldkultuuriliselt eremiitidest, maailma ajaloos sellisest „üksikule saarele" eraldumisest, asetas igatsuse ning selle teokstegemise kirjanduse ja mütoloogia sügavamasse voolusängi. Pole ju mingi uudis, et kirjandus- ja kunstilooming on nõudnud alati teatud eraldumisvõimet ning kohta, kus elu ja inimesi pisut kõrvalt vaadata. Minu jaoks oli saarele mineku kevad muidugi täis praktilisi korraldusi: kuidas kõik asjad pakkida, et tegelikult hakkama saada, üle mere jõuda ja kontakte luua… Kui sul ei ole oma paati, siis väga palju sõltub külarahvaga läbisaamisest.

Kas öised lood on teistmoodi kui päevased lood? Mulle meeldib väga näiteks Mehis Heinsaare jaotus „keskpäevajutud" ja „ööpoolsed lood".

Jaa, see on kihvt mõte. (*Mõtleb natuke*) Ma küsisin endalt praegu, kas ma tegelikult suudaksin üldse öösel töötada, ja ma arvan, et aus vastus on, et ei suuda. Nii nagu ma ei suuda üldiselt ka üle ühe klaasi veini juua (*naerab*). Lihtsalt tervis kuidagi ei luba. Vahepeal isegi vaatan inimesi, kelle jaoks see käib mängleva kergusega, ja nad on minu silmis nagu mingid titaanid, kes suudavad teha endaga inimkatseid, mis jäävad minu jaoks kättesaamatuks. Iseenda ja töövõime hoidmine on mulle võib-olla ka laste pärast praegu hästi kohale jõudnud ning pigem tõusen hommikul vara, kui kirjutan öösel.

Kui sa jõudsid kirjanduspilti, siis oli veel rühmituste aeg. Sa oled ka (koos näiteks Kalju Kruusa, Aare Pilve, Sommeri, Heinsaare, Mathuraga...) Erakkonna liige ja debüteerisidki esmalt Erakkonna kogumikus. Kas koos väljaandmine, koos tegemine andis juurde mingit kindlust või muud olulist?

(*Mõtleb üsna pikalt*) Üheksakümnendad olid kiiresti muutuv aeg. Ma ei tea, kas see pakkus kindlust või jõudu, aga mulle andis see Tartus ühe sõprade ringi, kus oli huvitav asju arutada. Paljud erakkondlased on olnud minu jaoks üle prahi suunajad sügavuse poole, õpetades näiteks, mida saab teha kunsti vallas või keelega töötades ja kuidas seda enda elus mõtestada. Nad on olnud väga olulised teenäitajad. Võib-olla mõjutas ka see, et üheksakümnendatel läks kirjandus äkki nii lahti, et mõnel oli raske eristada sõnavahtu või reklaamteksti luulest – äkki oli kõigil võimalus. Minu jaoks oli vajalik hoida mingisugust sisemist aadet või latti, alla mida ma ei teinud. Tähtis oli näha seda ka teistes noortes inimestes – emas-isas oli see kogu aeg olemas, aga Erakkonna kaudu täheldasin seda ka endavanustes.

Nüüd näib see rühmituste aeg olevat ümber saanud, ehkki ka hiljem on olnud omi välgatusi. Kas sa aimad, miks see nii võib olla? Kas inimesed on tänapäeval individualistlikumad või ei ole sellist koosolemist enam vaja? Või ehk on see hoopis seotud meie elude üha enam internetti kolimisega?

Praktilises mõttes on igaühel võib-olla tõesti Facebookis n-ö oma väljaanne, mille kaudu ta saab rääkida ja kanaldada. Ühise tegemise jõud ei ole ehk enam nii tähtis. Mina olen vist kollektiivset laadi, mulle meeldivad rühmitused ja mõttekaaslus. Ja aatekaaslus – see on väga vanamoodne sõna, aga ma ei väsi seda kasutamast, sest see on oluline. Riik püsib teatud aate peal, kultuur püsib aate peal. Need on väärtused, mida ei saa kasumiks ümber arvestada. Ja aade on jällegi väga

sügavalt seotud sõprusega. **Jaak Johanson** on öelnud, et sõprustest tekib kultuur. Sügavatest sõprustest tekib aade või mõttekaaslus ja nendest mingisugune väljund, millest kujuneb omakorda kultuur. Kui vaadata rühmituste laineid, siis need on ju olnud eelkõige just sõpruskonnad.

Mul on praegu ka bänd[1], mille liikmetega oleme väga palju ninapidi koos – korraldame loomingulisi laagreid ja tahame just Käsmu kirjanike majja minna, et kirjutada valmis uue plaadi viimased lood. Üks osa ansamblitööst on väga kirjanduslik ja ikka nii, et egod võitlevad ja mõte särtsub kõige tulisemas mõttes. Ilmselt ma olen kogu elu igatsenud, et ka mõnes kirjandusrühmituses saaks niimoodi koos luua, aga ma arvan, et elus juhtub seda üldse ainult paar korda, et satub kokku selline seltskond.

Mulle näib, et mingitel õnnelikel puhkudel toimub ka Facebookis omamoodi koosloomine, enamasti küll huumorižanrite puhul. Keegi lükkab palli veerema ning see veereb kommentaariumis üha edasi ja edasi, kaasautoreid võib olla isegi mitukümmend.

See on hea mõte, et ühise loomise vajadus ja kokkukuuluvustunde otsimine löövad välja ka seal. Selle halvad äärmused on ju kõiksugused jubekommentaatorid, kes püüavad kõrvaldada teisi, kes ei arva nii nagu nemad, aga toredamad väljundid on just ühised tõeotsingud või lihtsalt vaimukuste pildumised.

Sa oled rääkinud mitmes kohas sellest, kuidas inglise keel tuleb eesti keelde[2,3], ja see tõepoolest tuleb kiiresti. On aga veel üks tendents – Facebooki ja Messengeriga seoses –, nimelt emotikonide pealetung. Seda ei ole ilmselt vaja väga suure ohuna näha, aga samas kui mõelda, et üks märk hoiab kokku terve lause või vähemalt terve emotsiooni, mille peale võiks kuluda muidu mitmeid sõnu…

Tead, ma loen praegu **Hölderlini**! Suur saksa luuletaja ja romantik. See ilmus **Mati Sirkeli** tõlkes Loomingu Raamatukogus[4] ja ma ei suutnud seda ostmata jätta, see on minu jaoks nii põnev ajajärk. Kohati ma lausa *piinlen* tema lausete sees – naeran ja mõtlen, et appi, panen nüüd raamatu käest ega loe edasi. Ja siis ikkagi loen. Su küsimus tuletas mulle meelde aega, mil tundeid ei olnud võimalik väljendada teisiti kui neid niimoodi peensusteni lahti kirjutades. Romantilise ajastu luule andis sellele veel eriti hagu. Paiguti tundub see ka täiesti naeruväärne – see ülimalt lihtsate asjade poetiseerimine ja ülepaisutamine. Näiteks kui ta leidis endale pruudi ja hakkas

jätkub >

< *eelneb*

poetiseerima, et oo, see õilis hing – oskab ka teha hautatud juurvilja. (*Naerab*) Oma kuldsete ilusate kätega keeta need jumalast antud viljad maitsvaks roaks! No nüüd panin oma sõnastuses mälu järgi… See on nii naljakas, tänapäeval on selliseid kõrgel parnassil olevaid loojaid vähe. Kuskilt maalt tunned aga ära selle inimolemuse juure – tahte ennast tundeliselt väljendada. Täpselt samamoodi aitavad emotikonid noorel põlvkonnal suhelda üksteisega nn armsatel teemadel, ilma et nad mõjuksid endale tobedalt. Hölderlin paneb mind muidugi mõtlema ka selle peale, kuidas ma julgesin kirjutada sellise raamatu, mida ma hakkan välja andma!

Räägi sellest uuest („Aga armastusel on metsalinnu süda") natukene lähemalt, mul ei ole veel võimalust olnud seda lugeda.
No ta on ikka äärmiselt lüüriline! Ta on riimiline, ta on… kohati väga poeetiline selle sõna vanas tähenduses. Ta on päris mitmes mõttes täielik vastand minu

Riik, kus kirjandus on au sees, ei saa kunagi stagneeruda. Mõte ja areng ei saa selles riigis toppama jääda või peatuda.

eelmisele luulekogule „Kohtumised", mis oli üsna proosaline. Ma nautisin selle kirjutamist, aga jah, vahel tekib mul ka küsimus, kuidas ma julgesin niisuguse pöörde teha. Ma arvan, et minu luules *üldiselt* ei ole see mingi tohutu pööre, aga just praeguses ajas on see kahtlemata vastuvoolu ujumine, juba pealkirjast alates.

Riimi kirjutatakse ka neil päevil üsna vähe, sul endal on küll varasemates kogudes siin-seal seda ikka leidunud.
Uus kogu ei ole samuti päris läbivalt riimiline, seal on võib-olla umbes 1/3 vabavärssi ka, aga seal on rohkem riimilist luulet kui seni kõigis mu kogudes kokku.

Sa oled ka varem inimesi üllatanud. Näiteks kui andsid välja oma esimese proosakogu või muinasjutukogu. Kas sinu jaoks on tähtis uusi asju proovida?
Mulle meeldib mõelda, et mul ei ole ühte käekirja, millesse kinni jääda. Tahan ennast järgmise koguga üllatada.

Kas sinu jaoks on loogiline, et sinust sai kirjanik? Sündisid ju literaatide perre. Kas oli ka muid tõsiseid elukutselisi plaane või mõtteid?
Kui olin noorem, siis armastasin alati rõhutada, et ma ei taha ema-isa jälgedes käia ja mul on selle kõrval ikka palju valikuid ja… Töötasin näiteks tantsuõpe-

Meil on siin sõnavabadusega praegu hästi ja seda tuleb kasutada.

tajana ja mitmed muud ained läksid ka koolis hästi. Praegu ma mõtlen, et hakkasin ikkagi väga noorelt kirjutama ja see huvitas mind. Mulle meeldis väga lugeda, meeldib praegugi. Mind lihtsalt *vaimustab* ilukirjandus. Mida aeg edasi, seda rohkem näen selles ka suuri tippe, kes on eeskujuks ja kes on lahedad ja kelle taset tahta oma eluga püüda.

Kes on viimatine niisugune avastus?
Mul on praegu noorte- ja lastekirjanduse lugemise uus laine. Näiteks **Frances Hardinge'i** „Valede puu" – täitsa lõpp ikka, nii ägedalt paneb! Tema romaanid on eriti minule kui väga lõhnatundlikule inimesele (*naerab*) täielik elamus. Seda soovitati mulle täitsa suvaliselt ja tegelikult võtsin selle raamatukogust lapsele, aga lugesin kohe ise läbi. Ja väiksele lapsele loen praegu muumitrollide lugusid – **Tove Jansson** on niivõrd arhetüüpselt loonud need karakterid. Kuidas on võimalik, et üks kaheaastane laps vaimustub sellest täpselt sama palju kui mina 40-aastasena? See ongi ilukirjanduse suurus ja võimsus, see kokkuviimine – saan oma 11-aastase lapsega tunde ja tunde „Valede puu" teemal rääkida ja arutada. See ületab põlvkondade lõhed ja toob välja mingi inimliku tuuma.

Kas noored loevad liiga vähe, nagu on nii varem kui ka praegu öeldud?
Mina olen praegu väga hädas, et laps loeb liiga palju. Õhtul tuleb piirid seada, et homme on vaja kooli minna ja pane nüüd põnev raamat käest ära. See on valus teema, kui sa ise tead seda lugemise kirge. Näen samas paljusid lapsevanemaid, kes kurdavad, et lapsed ei loe ja nutiseadmemaailm on niivõrd atraktiivne.

Mida on nendel inimestel, kes loevad palju, rohkem võrreldes nendega, kes kirjandusega üldse kokku ei puutu?
(*Mõtleb pikalt*) Ma arvan, et kujundlik maailmatunnetus. Fantaasiarikkus ei lähe rooste, kui sa loed. Ilukirjandus on parim viis selle treenimiseks. Kui oled treenitud, on see kasulik kõikides eluvaldkondades. Ma unistan vahel, et meil oleks riik, kus kirjandus on veel rohkem au sees. Meie riigijuhtide ajalugu vaadates on seal olnud kirjanduslikku mõtlemist, eelkõige **Lennart Meri** kaudu, aga ka **Toomas Hendrik Ilves** on väga palju lugenud inimene, kes astub ilukirjandusega ühte jalga.

Mul käis ükskord sähvatus läbi, et riik, kus kirjandus on au sees, ei saa kunagi stagneeruda. Mõte ja areng ei saa selles riigis toppama jääda või peatuda. See ongi ilukirjanduse omadus. Kujundiloome treenib seda, et sul on *alati* väljapääs. See, kuidas sa välja pääsed, on sinu *nutikuse*, mitte jõu küsimus. Näiteks kogu Lennart Meri valitsuse aeg näitas seda, et nutikusega saab lihtsalt imeasju teha.

Sul on õigus, poliitikas on seda küll praegu vähem, aga ma ei tea, kas seda on üleüldse vähem või ei taha nutikamad ja palju lugenud inimesed enam poliitikasse minna… Ka sina ei ole ju poliitikasse läinud.
Ma imetlen inimesi, kes lähevad aate pärast poliitikasse. Tegelikult nad ju teavad, kuhu lähevad, aga nad ei karda oma nahka turule viia ja enda idee eest seista. Ma ise tunnen aga tugevalt, et tahan olla loomeinimesena suveräänne – isegi kui mul on olnud vahel ahvatlus mõne idee eest seista, siis olen lihtsalt sellele põhimõttele truuks jäänud.

Sa oled viimastel aastatel küll rohkem ühiskondlikel teemadel sõna võtnud – feminismist kuni keskkonnaküsimusteni. Kas praegu on selline aeg, mil loomeinimestel saab järjest mõõt täis ja needki, kes proovivad muidu ühiskondlikest küsimustest eemale hoida, peavad kuidagi sekkuma?
Ma ise näen loomeinimesi ning üldse kultuuriinimesi ja ka teadlasi siin ühes paadis. Näiteks hiljutine Tartus toimunud tselluloosivabrikuga seotud võitlus saavutas väga huvitava ulatuse. Kui hulk tõsiseltvõetavaid teadlasi on oma sõna öelnud ning põhjendanud seda pikkades-pikkades artiklites ja kui hulk loomeinimesi on viinud ennast kurssi kogu selle bürokraatiaga, mida ettevõtlus peale surub, ning siis ikkagi leitakse, et vaja on uuringuid ja kõik. Ja kulub kuid ja kuid ja kuid, et aru saada, et see ongi demokraatia ja see ongi rahvaga arvestamine, kui inimesi ja tippteadlasi võetakse tõsiselt ka enne igasuguseid uuringuid. See on ühiskonnas ju ohumärk, et selline asi võib nii palju aega ja energiat võtta. Jumal tänatud, et seekord lõppesid asjad tartlaste seisukohast hästi, aga mõne poliitiku avaldusi kuulates on näha, et soov see tehas Eestis kuhugi rajada on veel tuline.

President **Kersti Kaljulaid** saatis just laiali jõulukaardid, mille tagakaanel oli üllatavalt terav mõttetera, et oleme esimene põlvkond, kes teab, et hävitame oma planeeti, ja viimane põlvkond, kes saab seda peatada. Minu meelest on selge, et harvesteri ja Rail Balticu turjal viie rikkaima riigi hulka tagurdades me planeeti küll hävingust ei päästa.

See oli üsna võimas küll, mis te Tartus seoses tselluloositehasega tegite, ja pean tunnistama, et minu jaoks oli ootamatu, *kui palju* inimesi kaasa tuli. Samas tekib küllap ka jõuetuse tunne, kui n-ö meid on küll palju ja vastas seisab hoopis väiksem rivi, aga neil on lihtsalt võimu rohkem.
Eriti veel ülemöödunud kevadel, kui kogu see asi algas, ütles enamik inimesi, kellega mina rääkisin, et pole mingit mõtet üldse häält teha. See kõik keris aga ikkagi hoogu ja sai jõu taha – see nõuab suurt julgust ja usku. Igatahes on põhjust küll selle teema puhul veel klaase kokku lüüa. Just äsja Euroopa *poetry slam*'i finaali kuulamas käies sai mulle veelgi enam selgeks, et häält on mõtet teha. Seal võidutses teravalt poliitiline luule, mis tõi esile ukrainlaste, kataloonlaste, pagulaste ja ka ungarlaste valu ja raevu. Ungari laureaadi **Molnár Péteri** esinemise ajal kartsid korraldajad lausa, et politsei võib luuletaja tema luuletuste riigivastasuse tõttu minema viia. See kinnitas tunnet, et meil on siin sõnavabadusega praegu hästi ja seda tuleb kasutada.

Sinu „Paleontoloogi päevaraamatus" on üks lause, mis mulle eriti meeldis: „„Kirjanik ei tee tööd ega ei puhka ka kunagi," ütles isa ikka." Kuidas sellega on – mida kirjanik teeb?
Minule on tuttav ka selline poolenisti läbipõlenud seisund, aga mu isale ei olnud. Ma arvan vähemasti, et ei olnud. Ta oli hästi… (*otsib sõnu*) läbi imbunud sellest loomemaailmast ja jättis kõik muu teiste teha (*naerab natuke*), väga kergelt ja iseenesestmõistetavalt – raamatud välja anda ja illustreerida ja esitlused korraldada. Ta oli selles suhtes vana kooli inimene, et ta ei muretsenud, kuidas see kõik välja kukub – ta lihtsalt ilmus kohale ja tegi oma töö. Aga mina olen selline… süüdiv inimene – mul on tunne, et ise peab palju tegema ja korraldama. Valikuid on nii palju, et mõnikord võib juba selle väljaselgitamine, keda sa raamatu kujundajaks tahad, väga palju aega võtta (*naerab*).

Kuidas oleks kõige parem seda tasakaalustada?
Mul on praegu käsil väljakutse, et jooksen iga päev nelikümmend minutit! Ma ei ole mingi ülitreenitud inimene, mõnikord jooksen 200 meetrit, siis kõnnin 100 ja siis jälle jooksen, lihtsalt hoian pulssi ja tahan, et mu kopsud oleksid töökorras. See mõjub ülihästi ka töövõimele, pärast seda ei ole mul keeruline tundide viisi istuda ja kirjutada või mõnd laulu luua. Jalutan nii palju, kui saan – need on minu puhkehetked.

Ma olen mõelnud, et jalutamine on meditatiivne tegevus, mida ei osata tänapäeval enam hästi teha. Jalutajatel nagu lugejatelgi on mingi teistmoodi mõtlemine, teised lülitid ja märkamised ning see on ka teistsugune aeg, mis on väga väärtuslik.
Võib-olla küll. Jõudsin täna varahommikul väikse jalutuskäigu teha, niimoodi pooljoostes. Vaatasin, et konnatiik on ära jäätunud. Ja Emajõgi, kus ei ole veel jääd, aga näed, et ta kohe tuleb, jõgi justkui valmistub selleks uueks ajaks. Ja linnuvaene november, mil siin on veel ainult väga julged linnud. Mulle meeldib vaadata neid hilissügisesi linde, kes *julgevad* jääda – nendes on nii palju vaprust ja otsustavust, et siia me nüüd

jääme (*naerab*). See on ka minu „Metsalinnu südame" üks kandvaid telgi.

Sa uurisid kunagi oma magistritöös soorolle eesti vanemas ja uuemas rahvalaulus. Missugused on naised neis lauludes? Kas see on tänapäeva ülekantav või on see kuidagi praegugi aktuaalne?
Kindlasti on. Kõige lihtsamalt öeldes oli minu magistritöö järeldus, et seda, mida regilaulud edasi kannavad, on tegelikult väga palju. Mitmed suhtumised ja õpetussõnad on tihti pärit just regilaulust, kuna laul oli raamatute, moraalikoodeksi ja kunstiloome eest, ja need hoiakud on püsinud kauem kui laul. Samas tuleb neid ikkagi loominguliselt vaadelda. Tore on ära tunda, et see või teine asi tuleb meile *väga* kaugest ajast. Näiteks ütlus „varesele valu, harakale haigus" on pärit loitsust. Tegelikult on neid vanu arhetüüpseid regilaululikke võtteid laste, noorte ja naiste kasvatamisel palju. Tähtis on need läbi näha ja enda jaoks ümber mõtestada. Mõned asjad võivad seal väga vajalikud ja olulised olla, näiteks rahumeelsus laste kasvatamisel või hellus ja hool. See, kuidas hoida omasid ja luua enda ümber sooja eluringi.

Mind huvitas ka regilaulu poeetika – see on kargelt kaunis ja ülimalt eesti keelele loomulik süsteem. Isa rääkis, kuidas **Artur Alliksaar** vaimustus mingil ajal samamoodi regilaulust. Mina arvangi, et igal eesti luuletajal või luuletajahakatisel on ju ka Alliksaare-periood, sest see on niivõrd juurtega asi, kuhu ta oma keeleloogika ja poeetikaga jõudis.

Mind isiklikult on tabanud praegu väike feminismikriis. Mitte et ma ei oleks enam feminist, muidugi olen, aga olen tabanud end ärritumast, kui n-ö võitluses takerdutakse väga palju pisiasjadesse ja seejuures kaotatakse suur pilt ära. Ma loodan, et see faas möödub varsti.
See on väga huvitav teema ja mul oleks sellest rohkelt rääkida – minu feminismil on ka palju etappe olnud. Ma arvan, et näiteks ajal, mil ma oma magistritöö esimesi peatükke kirjutasin, ei defineerinud ma ennast üldse feministina, kuigi olin sinnapoole teel. Peamiselt olin aga ikkagi rahvaluuleuurija ja vaatasin, mis mind sealt kõnetab ja mulle silma hakkab ning mida annab üldse mingi teadusliku meetodiga vaadelda.

Pikka aega oli „feminism" ka halvamaiguline sõna, millega ei tahetud ennast lihtsalt siduda.
Feminism on nii suur ja lai mõiste – kuhu sa siis ennast seal täpselt paigutad. Minu meelest on see teinud maailmale üldiselt väga palju head. Need on põhitõed, mille vastu ei saa, ja juba see annab põhjuse ennast sellele maastikule paigutada, mitte feminismi mõistet karta või häbeneda. Väga paljud eesti naised ikkagi teevad seda, olles tegelikult näiteks sügavalt feministid, aga nad põlgavad seda sõna. Minu jaoks on see uhke ja südamega sõna. Aga nagu igas asjas on äärmused, siis siin on see teise sugupoole mahategemine, neile ei anta hingamisruumi. Kuri või hull võitlus lihtsalt idee pärast ei ole olnud mulle kunagi vastuvõetav.

Sinu enda kuvandiga seoses on raske leida intervjuud või persoonilugu, kus ei nimetataks haldjalikkust ja haprust ning muidu rõhutatult „naiselikke" epiteete, aga kui lugesin su „Paleontoloogi päevaraamatut", siis sealt vaatas vastu hoopis teistsugune tegelane – kirjeldad ennast läbivalt väga poisilikuna. Millal see muutus tuli? Või kas üldse?
Ma ei tea, ma enda arust ikka võitlen selle vastu (*naerab*). Minu harrastused on olnud alati väga sportlikud: *taiji* ja vanaisaga jahilkäimine, *kung fu*'ga tegelesin kogu ülikooliaja, ma ei karda poksikotti peksta, käin matkamas ja jooksmas. Kes kui kaugele näeb, kui hästi mind tunneb.

Kas sind häirib see kuvandi ebakõla, need korduvad sõnad, või las nad olla?
„Olen salamahti pannud pommi neile, kes mind haldjaks või ingliks peavad, mõtlev hunt murrab alati lambakasukas seljas…" – need on ühed mitteriimilised värsid mu uuest raamatust (*muigab*). Ehk see on mu kujundlik ja vahel unelev mõtlemine, mis võib luua sellist kuvandit, nagu sa kirjeldad. Mulle meeldib sellises olekus olla. Mõnikord on seda keeruline saavutada, näiteks diskotümpsuses kohvikus. Praegu meil siin vaadet küll ei ole, aga muusika on rahulik ja vestlus on inspireeriv olnud ja oleme vist saanud mõtte lendama. Need on tegelikult parimad hetked elus, kui mõte niimoodi lendab.

Kuri või hull võitlus lihtsalt idee pärast ei ole olnud mulle kunagi vastuvõetav.

[1] Naised Köögis koos Sofia Joonsi, Katrin Laidre ja Kairi Leivoga.
[2] Jussila, R. 2018. Kristiina Ehin edastab lugude ja luulega sõnumeid: meie keel on alles – milline saatuse ime! Kas me oskame seda tegelikult hinnata? – Kroonika, 10.08.
[3] Kristiina Ehin kirjutas luuletuse spetsiaalselt „Pealtnägija" loo jaoks. – Menu, 20.12.2017.
[4] Hölderlin, F. 2018. Hyperion. – Loomingu Raamatukogu, nr 30–32.

Ene-Liis Semperi ja Kiwa performance *„Püha liit" 18. juunil 1999 Eesti Pangale kuuluvas Maardu mõisas. Foto: Eesti Kunstimuuseum*

EESTI KOMMERTS-*PERFORMANCE*'I TÕUS JA LANGUS

90ndatel, mil kapital ja tegevuskunst üksteisele hetkeks käe ulatasid, toimusid mõned kohaliku lähimineviku kurioosseimad *performance*'id.

Anders Härm

Tegelikult on päris selge, millistes tuultes tekkisid üheksakümnendatel nt Hansapanga ja Eesti Panga juurde võrdlemisi arvestatavad kaasaegse kunsti kogud – toona üldlevinud *imitatio Christi* mängu tagajärjel. Pangad, kes alles õppisid, kuidas olla pank, hakkasid lihtsalt imiteerima Lääne eeskujusid. (Ega ahvimine ei ole ilmtingimata halb, on ju lõbusalt groteskne, et näiteks tubli ühiskonda-pole-olemas-thatcherist **Mart Laar** ehitas koos oma kauboikapitalistliku valitsusega Eesti tervishoiusüsteemi üles suuresti sotsiaaldemokraatliku Rootsi ja Soome eeskujul. Kurat seda teab, mis siis oleks saanud, kui ta oleks hakanud nt ameeriklasi ahvima.) Suure tõenäosusega asutati ka nimetatud kollektsioonid nt Erste Banki, Deutsche Banki või mõne muu rahvusvahelise suurpanga eeskujul, kelle jaoks oli kunstikollektsioon nii ühiskondliku osaduse avalik demonstratsioon kui ka nn pehme turunduse vorm.

Teatud lühikesel perioodil tellisid erinevate sektorite firmad kunstnikelt intensiivselt oma tooteesitlustele, poodide avamistele või muidu firmaüritustele performance'*eid.*

KOMMERTS-*PERFORMANCE*'I FENOMEN

Palju originaalsem ja intrigeerivam kui see panganduse lühiajaline ja üsna süsteemitu flirt kaasaegse kunsti kogumisega – Hansapanga puhul lisaks veel ka kunstipreemia ja galeriiga – oli aga nähtus, mida üritame avada esimest korda Kumus näitusega „Salatoimikud". See on nimelt kommerts- või tellimus-*performance*, mis tekkis Eesti ärikultuuri üheksakümnendate teises pooles ning kestis laias laastus aastani 2000. Teatud lühikesel perioodil tellisid erinevate sektorite firmad kunstnikelt intensiivselt oma tooteesitlustele, poodide avamistele või muidu firmaüritustele *performance*'eid. Üks esimesi, mis selles kontekstis meenub, on **Raoul Kurvitza** etteaste 1996. aastal ühe sanitaartehnika poe avamisel Tartus, millest kunstnik ise midagi kuulda ei taha, kuid õnneks on sellest säilinud kirjanik **Jüri Ehlvesti** artikkel igati tähendusrikka pealkirjaga „Veteke kui alasti häbi". Eesti Pank tähistas talle kuulunud Maardu mõisas enne jaanipäeva alati Eesti krooni taaskehtestamise aastapäeva. Nende tellimusel 1998. ja 1999. aastal toimunud *performance*'id – vastavalt siis **Jaan Toomikult**, Raoul Kurvitzalt, **Jaan Paavlelt** ning **Ene-Liis Semperilt** ja **Kiwalt** – on kunstiliselt kindlasti ühed kõige õnnestunumad ning suurejoonelisemad, kuna ka neile eraldatud vahendid olid toona ilmselt täiesti arvestatavad. Mõlema aktsiooni dokumentatsioon on ka näitusel eksponeeritud. Lisaks võiks siinkohal mainida **Mark Raidpere** ja **Rainer Jancise** *performance*'it „Where Have All the Flowers Gone?" mingil Hugo Bossi lõhnavee esitlusel ning Raoul Kurvitza ja Ene-Liis Semperi *performance*'it ühel peosarja Vibe üritusel Liiva keskuses. Need äratasid toona ka laiemat tähelepanu, kuid olen kindel, et kommerts-*performance*'eid on tollest ajast tegelikult veel. Nende ajaloo uurimist komplitseerib märgatavalt asjaolu, et tegemist oli üksnes poolsuletud etendustega kutsutud publikule, mida professionaalsel kunstiavalikkusel polnud võimalik niisama näha. Nii on näiteks Jaan Toomiku, Raoul Kurvitza ja Jaan Paavle 1998. aasta Eesti Panga *performance*'ist säilinud lisaks piltidele üksnes **Ants Juske** reportaaž, 1999. aasta Semperi ja Kiwa *performance*'it assisteerisin aga ise ning kirjeldasin seda ka oma bakalaureusetöös. Seda on teinud ka **Ando Keskküla**, kes minu mälu järgi küll kohapeal ei viibinud, ühes artiklis Põhjamaade kunstiajakirjale NU. YouTube'i veel polnud ja neid salvestisi ei näidatud kuskil. Teisalt häbenesid etteasteid sageli ka kunstnikud ise või suhtusid neisse vähemasti teatavate reservatsioonidega ega pidanud neid oma loomingulisse tervikusse kuuluvaiks, vaid üksnes hõlptulu teenimise võimaluseks, kui kasutada Ants Juske armastatud väljendit. Samas on suhteliselt kergesti tuvastatav nende n-ö lõpuhetk. Minu tööhüpotees on, et fenomenile andis surmahoobi Ene-Liis Semperi Tallinna Väärtpaberibörsi 2000. aastal korraldatud konverentsil „Rahakompass" honorari põletamisega kulmineerunud etendus, mis pani sellele kunsti ja ärimaailma kummalisele ning pisut ebamugavatel alustel toiminud suhtele tegelikult võimsa punkti. Pärast seda meedialt rohkelt tähelepanu pälvinud intsidenti – seda enam, et *performance*'i, mille juures mul õnnestus ka endal viibida, ainus kirjeldus on olemas Õhtulehe uudisnupus – ei meenu enam ühtegi märkimisväärset tellimus-*performance*'it. Väärtpaberibörsil oli *performance*'ist tunduvalt kvaliteetsem ja lähedalt filmitud dokumentatsioon, kuid nad keeldusid seda välja andmast juba 2002. aastal, kui tahtsime lisada selle koos **Hanno Soansiga** oma „AnaloogTV" kogumikkassetile. Filmisime seda tookord õnneks ka ise ja tänu sellele on jäädvustus aktsioonist siiski säilinud.

KOMMERTS-*PERFORMANCE*'I TEKKEPÕHJUSED

Mis aga võisid olla põhjused, miks tärkav ärieliit pöördus žanritest just *performance*'i poole ega peljanud seda üldse? Kui ma näiteks üritasin 2005. aastal seoses NU Performance Festivaliga esinejaid „Terevisiooni" saada, siis juba pärast kokkuleppe saavutamist ütlesid saatejuhid **Marko Reikop** ja **Anu Välba** viimasel hetkel ära: nad ikka ei taha, sest nad kardavad, et KUNSTNIKUD LÖÖVAD NEILE MUNA PÄHE. Nojah, mäletatavasti juhtis üks neist saatejuhtidest *ca* seitse aastat varem saadet palja ülakehaga, katteks ainult kehamaalingud. Sedavõrd oli avalik kliima performatiivsete praktikate suhtes konservatiivsemaks muutunud.

Performance oli 80ndate eesti kunstis esimene kättesaadav kaasaegse kunsti meedium ning saavutas enneolematu populaarsuse ja kultusobjekti staatuse eelkõige tänu **Siim-Tanel Annuse** ja Rühm T etendustele, mis tegid kunstnikest hoobilt superstaarid, ning edevate uusromantikutena ei saanud ju Raoul Kurvitz ja **Urmas Muru** seda hetke kuidagi käest lasta. *Performance*'iga seostusid salapära ja müstika, vaatemängulisus ning ka dissidentlus ja riigivastasus (Siim-Tanel Annus vahistati ju aastal 1987 tema koduaias toimunud *performance*'i käigus ning alles 2008. aastal viis ta selle etenduse ka lõpule, jätkates sealt, kus see toona pooleli jäi). Tolleaegne teater oli igav kujundivaba

Jaan Toomiku, Raoul Kurvitza ja Jaan Paavle performance *19. juunil 1998 Eesti Pangale kuuluvas Maardu mõisas. Fotod: Liina Siib*

sehkendamine ja jauramine väljamõeldud maailmas neljanda seina taga, samas kui *performance* lõi uut ja põnevat tegelikkust, kus pritsis värvi, möllas tuli ja **Artaud** oli jumal. Üheksakümnendate algul tegi ETV pea kõigist Jaan Toomiku sõpruskonna kollektiivsetest *performance*'itest, nagu „Põhjatuse tähistamine", „AAAA", „Tattoo", kvaliteetsed salvestised, mida näidati eraldi lühisaadetena. 80ndatel üles kasvanud 90ndate ärieliidi alateadvusesse oli salvestunud *performance*'i renomee ilmselt just sellisena – radikaalne, efektne, riskialdis, suurejooneline – ning kui neil õnnestus lõpuks ennast realiseerima asuda, pöördusid nad oma noorpõlve väärtusmaailma poole. Ilmselt neile tundus, et ennast „moodsate" kunstnikega sidudes õnnestub ka neil endal pisut moodsam välja paista. Ja see oli sel ajal palju olulisem kui praegu. Kui ühelt poolt tuleb tõesti imetleda toonaste tellijate riskijulgust, sest lõpptulemus oli ju sageli ennustamatu, siis teisalt ei maksa ilmselt alahinnata ka asjaolu, et turundusosakondade firmapidude eelarvetele mõjusid kunstnikud pigem positiivselt, sest tõenäoliselt peeti endastmõistetavaks, et neile võib maksta vähem kui keelpillikvartetile või draamateatri näitlejatele. Niikuinii kulus suurem osa honorarist materjalidele.

PERFORMATIIVSUSE PIHUSTUMINE

Niisiis, selle fenomeni sünnihetkel oli *performance*'il pigem positiivne renomee, samas kui kunstnike endi huvid olid liikunud juba ammu teiste meediumite juurde. Ainult asjaolude sunnil – Eestil pole oma paviljoni – korraldavad Kurvitz ja Annus Veneetsia biennaalil 1997. aastal *performance*'id ning Toomik ka seda mitte. Kui Annus loobub *performance*'ist peaaegu täielikult, siis Kurvitz, Toomik ja Semper kannavad oma performatiivsed praktikad üle video- ja installatsiooniformaatidesse, Urmas Muru aga sootuks arhitektuuri. Lääne Euroopas oli *performance*-kunsti kõrgaeg 60ndatel ja 70ndatel, Eestis 80ndate lõpus, 90ndate alguses. Läänes toimus pärast kõrghetke 80ndatel performatiivsete praktikate pihustumine: ühelt poolt sündisid *performance*-kunsti traditsiooni baasil *performance*- ja nn postdramaatiline teater, teisalt sisenesid performatiivsed praktikad ja strateegiad ööklubide programmidesse ja *stand-up*-etendustesse. Lisaks toimus ka protesti- ja vastupanukultuuri ja nende taktikate performatiivseks muutumine jne. *Performance* ise ei defineerinud samas meediumina enam kunstiprotsesse, nagu see tegi väga paljuski veel seitsmekümnendate esimeses pooles. Midagi analoogset juhtus ka Eestis üheksakümnendatel: Paides sündis küll tegevuskunsti festival „Aeg. Ruum. Liikumine" ja Non Grata jätkas liharümpade vahel punase värvi pritsides ja alasti kogu jõust röökides vana kooli kütet Pärnus, kuid kunstimaailma fookus oli ammu *performance*'ilt mujale nihkunud. Näeme ka seda, mismoodi teater 90ndate lõpus ja nullindate alguses performatiivsed praktikad üles korjab ja endale seeläbi teatud uue kvaliteedi loob. Seda võib kohata mitmes toonases Von Krahli Teatri lavastuses ja **Mart Kangro** ning **Katrin Essensoni** tantsuetenduses. Seega tundub kommerts-*performance*'i sünd Lääne kogemust silmas pidades üheksakümnendate teise poole Eestis tegelikult täiesti loogiline, ainult et kunstnikud ise ei olnud huvitatud ööklubide ning firmapidude odavateks meelelahutajateks saamisest või vähemasti nendeks jäämisest. Sel põhjusel tundub Ene-Liis Semperi radikaalne puhta kulutuse žest konverentsil „Rahakompass" igati adekvaatne, kuid pole ilmselt ka midagi imestada, et kapitalistid seda jõulist sõnumit – PANGE OMA RAHA PÕLEMA, RSK!! – enam alla ei taha neelata.

Performance oli 80ndate eesti kunstis esimene kättesaadav kaasaegse kunsti meedium ning saavutas enneolematu populaarsuse ja kultusobjekti staatuse eelkõige tänu Siim-Tanel Annuse ja Rühm T etendustele.

Non Grata jätkas liharümpade vahel punase värvi pritsides ja alasti kogu jõust röökides vana kooli kütet Pärnus, kuid kunstimaailma fookus oli ammu performance'ilt mujale nihkunud.

Ene-Liis Semperi performance *„Raha" konverentsi „Rahakompass" lõpetamisel 21. oktoobril 2000 Eesti Rahvusraamatukogus. Foto: Eesti Kunstimuuseum*

NÄITUS „SALATOIMIKUD [ÜHEKSAKÜMNENDATE KARTOTEEK]" ON KUMUS AVATUD 14. APRILLINI 2019.

Anders Härm on EKA lektor ja kureerimise õppesuuna juht ning kirjutab parasjagu raamatut tööpealkirjaga „Allumatud kehad", mis käsitleb performatiivsete (kunsti)strateegiate teisenemisi 20. sajandi algusest tänapäevani.

MIS ON NO99 MORAAL?

Intensiivse põlemisega teater jääb paljudele meelde tänu suurlavastustele ja ühiskondlikele aktsioonidele, kuid tegelikkuses võrsus Sakala tänava laborist palju erisuunalisi lavastusi, mida ei taheta võtta vaevaks meenutada.

Aare Pilv

Kui NO99 mängis 8. novembril oma majas viimast etendust, siis panin jalga ühed sokid; näitasin neid järelpeol ka paarile inimesele, aga põhiliselt oli see mu eraaktsioon, publikuks ma ise. Need olid valged puuvillased sokid, mille serva oli kootud sinise värvi ja teatri tunnusšriftiga „NO99 teater www.no99.ee". Need anti 2005. aasta veebruaris külalistele, kes olid tulnud NO esimesele esietendusele ja jäid seda pärast tähistama. Inimesed pidid jalanõud jalast võtma ning käima mööda teatrimaja ringi valgetes sokkides, mis tähendas, et põrandad pidid olema väga puhtad. See oli kahtlemata võimas sümbol, mis näitab NO teatri algusaegade suhtumist alustatud projekti. (Siinkohal tekib mul kahtlus, kas tegu oli esimese esikapeoga või oli see siiski hoopis esimene sünnipäev 2006. aasta veebruaris. Ma ei hakka praegu täpsustama ka, minu teadvuses seostuvad need sokid päris algusega.) Hiljem ei olnud ma neid sokke rohkem kandnud, aga nüüd panin need uuesti jalga, et lõpp oleks algusega ühendatud, et toonane rituaal saaks lõpuni viidud.

NO teater lõpetas seppuku'ga, kuna nad ei suutnud enam toimida oma ideaalide kohaselt. Nad ei surnud ohvrina, vaid võtsid moraalse vastutuse enda lõpu eest iseenda kanda.

Aare Pilv on kirjanik ja kirjandusteadlane, kes on olnud ka NO99 juures „siseretsensent" ja paaril korral tekstikirjutaja.

POLIITILISE TEATRI TSÜKKEL

Samasuguse tagasihaarde otse algusesse tegi ka **Tiit Ojasoo** ise, kui ta hüüdis viimase aktsiooni, mille taustal võeti paraadukse kohalt maha teatri silt, lõpetuseks „Tenno heika banzai" („Elagu keiser!") – see on selge vihje **Yukio Mishimale** ja tema *seppuku*'le, millele viitas ka teatri avalavastus. Samuraieetika oli NO algusaegadel üldse sage motiiv ja juhtlõng. NO teater lõpetas *seppuku*'ga, kuna nad ei suutnud enam toimida oma ideaalide kohaselt. Nad ei surnud ohvrina, vaid võtsid moraalse vastutuse endale lõpu tegemise eest iseenda kanda. Ja selles oli NO algusaegade kompromissitust.

Selliseid ringi täitumise motiive oli teisigi. NO tegevuse kahte otsa jääb sümmeetriliselt veel Ojasoo ja **Ene-Liis Semperi** tehtud Eesti Vabariigi aastapäeva lavastus. NO31 „Teekond" koos muu tseremoonia ning sellele eelnenud ekstsessidega on veel värskelt meeles. Ojasoo lavastas (ja Semper kujundas) aga ka 2006. aasta aastapäevalavastuse, mis ei kajastu NO numeratsioonis. Ometi sai just sellest etendusest alguse **Chalice'i** ehk tuntuima hiti „Minu inimesed" tähelend, laulu nimetati isegi tõeliseks presidendikõneks kontrastina **Arnold Rüütli** omale. Umbes tollal saigi alguse NO teatri n-ö ühiskonnateemaliste lavastuste liin – paar nädalat enne aastapäeva oli esietendunud „Nafta", varem polnud Ojasoo ja Semperi ega NO lavastuste hulgas olnud ühtki otseselt päevakajalise või poliitilise sihiga tükki. Laul „Minu inimesed" sai aga uue tahu sama aasta suvel, kui seda laulis Ojasoo-Semperi lavastuses hoopis **Tõnis Mäe** kehastatud kuningas Ubu, nii et talvel inimesi oma siiruses kõnetanud pala mängiti nüüd välja totalitaarse demagoogia instrumendina. (Selline kombinatsioon on väga kõnekas nüüd, 12 aastat hiljem, mil osa rahva lemmikutest ongi hakanud oma siiruses reaalsete Ubude kojalaulikuteks.) Sama aasta sügisel tegi NO trupp Tartus festivalil Draama otsese poliitilise avalduse, tulles kummardama särkides, mis väljendasid vastuolekut Rüütli tagasivalimisele. Selline oli NO ühiskondliku poliitilise tegevuse algus, mille kulminatsioon oli „Ühtne Eesti suurkogu" ning tegelikult epiloog **Jaak Printsi** monotükk „Kodumaa karjed" – see kandis numbrit 45 ja esietendus 2015. aasta veebruaris „Savisaare" varjus. See tähendab, et NO lõpetas selle liini viljelemise juba kolm aastat tagasi. Mullune „Revolutsioon" oli demonstratiivne keeldumine (päeva)poliitilisest kõnekusest, sihilik ootuste petmine.

Ma tahan sellega öelda, et ühiskonna poliitiliste arengute jälgimine, modelleerimine ja kujundamine on küll NO tuntuim külg, nad on Eesti poliitilise teatri kaheldamatud suurkujud, aga see polnud NO algne ega ka mitte viimne sihiseade. See on millegi muu n-ö paratamatu kõrvalefekt.

OLEMUSE POEETIKA OTSIMINE

Mis on see miski muu? Ehk osutab sellele üks teine liin, mida NO on üsna algusest peale arendanud ja mis on vastupidine ühiskonna suurejoonelistele kõnetamistele. Ma pean silmas (enamasti mono)lavastusi ja aktsioone, mis püüavad erineval viisil mõtestada ja kontseptualiseerida, küsitleda ja ümber ehitada esineja eksistentsi inimese ja kunstnikuna. See rida oleks järgmine: NO85,5 „99x" (**Kristjan Sarv** lugemas 99 korda üht ja sama **Henry Milleri** monoloogi, assistentide rollis vennad **Kaljujärved**), NO77,5 „Täna õhtul Jaak Prints" (lavastaja Ojasoo, dramaturg **Eero Epner**), NO70,5 „Rasmus Kaljujärve aktsioon" Põhuteatris, millest arenes omakorda välja Rasmuse monotükk NO64 „Lõpus on kõik õnnelikud, ja kui pole, siis ei ole veel lõpp" (lavastajad Ojasoo ja Semper, siinkirjutajal oli õnn ja au teksti panustada), NO62 „Lindmees" (Chalice, lavastajad-dramaturgid Semper ja **Laur Kaunissaare**, heli Hendrik Kaljujärv), NO52 „Muuseas: ma armastan sind" (**Priit Võigemast** ja **Vaiko Eplik**, dramaturgid-lavastajad Semper ja **Lauri Lagle**), NO41,5 „Rasmus Kaljujärv: 30 aastat laval" (teemaks küll Kaljujärv, aga tegelikult oli see Epneri sooloaktsioon), NO40,5 „Ood" (**Jarmo Reha**, kaasautor **Lauri Kaldoja**, dramaturg Kaunissaare), NO30,4 „Esimene lugemine: **Ragnar Uustali** päevik". Siia võiks lisada aktsiooni NO82,5 „Pekingi ooper", kus näitlejad kompasid oma võimete piire ja millest on jäänud meelde **Mirtel Pohla** n-ö simultaan, kus ta mängis korraga läbisegi kõiki oma rolle, reageerides partnerite märksõnadele; see avas Pohla kunstnikumeetodit päris jõuliselt. Samuti asetaksin siia ritta **Mart Kangro** lavastused NO59 „samm lähemale" ja eriti NO44 „FANTASTIKA", mis toetusid mõlemad näitlejate endi lugudele ja isiksustele. „FANTASTIKA" puhul pidid näitlejad mängima iseennast, esitama täpselt enda psühhofüüsilist faktuuri. See väga loomuliku ja improvisatsioonilisena mõjunud lavastus oli tegelikult täpselt läbi komponeeritud.

Võib-olla ma liialdan, aga ehk on just selles lavateoste nimestikus peidus NO teatri üdi. Need on lavastused ja aktsioonid, mis tegelevad mingis mõttes reaalsete inimeste fiktsionaliseerimisega, piiride hägustamisega tegelikkuse ja väljamõeldise vahel. Päriselt tähendab see aga seda, et neis otsitakse tegelikkuse tuuma, inimese ja kunstniku sisemist poeetilist struktuuri. Just seepärast ongi vaja fiktsiooni ja poeetilisi tehnikaid, et need võimaldavad ligi pääseda elu süvastruktuuridele. NO poliitilised lavastused on vaid sama põhimõtte rakendamine kollektiivsetele mustritele.

NO on olnud inimese, kunstniku ja kodaniku olemuse poeetika jälil. Kui ta on seda näidanud, siis mitte vastuseid, vaid selle küsimuste asukohti ja kujusid. NO pole olnud kunagi vastuste teater, ta on ennast ja teisi kogu aeg küsimuse alla seadnud, ja alati on olnud avatud võimalus, et mõni küsimus võib olla hukatuslik. NO on olnud sfinks ja Oidipus korraga.

Teatri algust ja lõppu märkiv samuraihoiak viitab kindlale moraalile: täita endale alguses antud lubadus. See moraal saadab aga kindlat tervikutaju, õieti see moraal seisnebki tolles tervikutajus, püüdluses terviklikkuse poole väga mitmes mõttes ja lõikes. Ja see terviklikkus on eelkõige kunstiline, esteetiline, poeetiline kvaliteet. See tähendab, et Semperi-Ojasoo-Epneri teater sisaldas teatavat esteetilise põhjaga, poeetiliselt põhistatud moraali maailma suhtes. Moraal ei tähenda siinkohal valikuid õige ja vale, hea ja halva vahel, vaid valikut terviklikkuse ja poolikuse, täielikkuse ja ebatäielikkuse, poeetilise läbitunnetatuse ja lihtsate vastuste vahel. Kunst on tegu, mitte pelk arvamusavaldus, meelelahutus või olme kaunistus, ja tegu peab olema täielik, et mitte olla üksnes žest.

NO teater ei jäänud pooleli, vaid viis end lõpuni täide.

Hetk Rasmus Kaljujärve monotükist NO64 „Lõpus on kõik õnnelikud, ja kui ei ole, siis pole veel lõpp". Foto: Tiit Ojasoo

SIIRAS RÄPASUS, PUHAS SIIRUS

NEOON MUST „MA TAHAN OLLA TEMA"
TOIMETANUD HELLE RAIDLA, KUJUNDANUD JAN GARŠNEK
HEA LUGU, 2017 / 399 LK

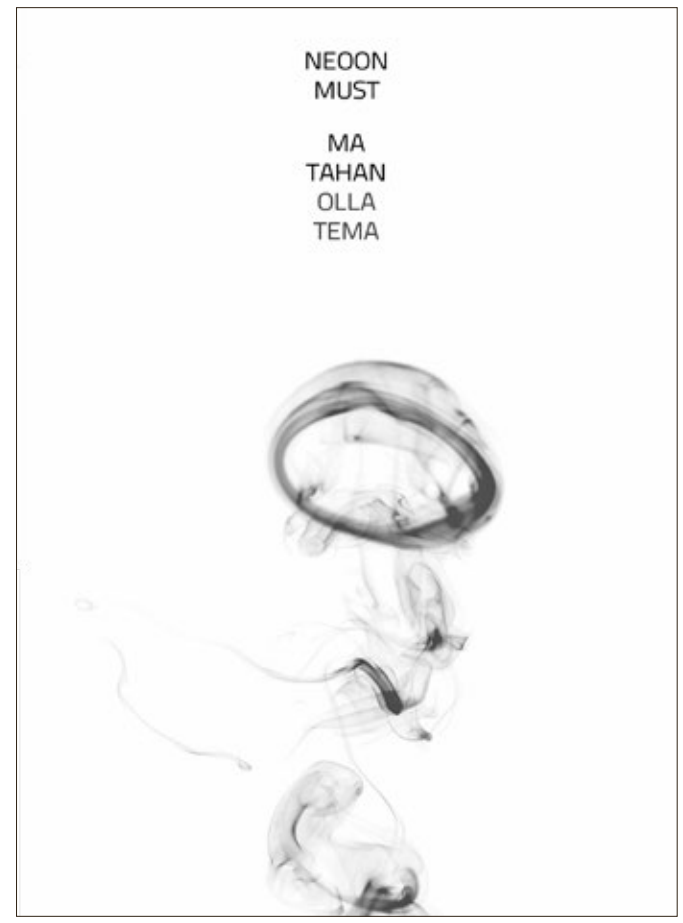

Luges **Maris Mägi**

Inimloom on pidevas muutumises. Me püüame kaasas käia selle maailma kiireneva elutempoga, kord end kaotades, siis jälle leides. Või nagu on kirjutanud **C. G. Jung**: „Me avastame jätkuvalt, et oleme see, too ja veel midagi, ning kogeme vahetevahel suuri vapustusi. See näitab, et alati on osa meie isiksusest endiselt teadvustamata, ikka veel sünnieelses seisundis; me oleme lõpetamata; me kasvame ja muutume."[1]

AJASTU TAAK

Meie sügavates hingemaastikes peegeldub ajastu nõdrameelne rägastikuline eluhullus, mis küllap panebki meid sobrama oma „personaalsetes sopaaukudes" (lk 111), harutama lahti „oma mina skisofreenilisi kihte, lõhestunud isiksusi" (lk 155). Aja märgi ja sümptomina on depressioon meis endis, meie lähedastes, võõrastes, aga ka meedias ja kirjanduses, sest kuidagi tuleb ju see õudne kogemus enesest välja saada.

Vahest sügavaimaid sissepõikeid ellu näeme hoopiski ridades, millega kritiseeritakse maailma halvavat taandarengut.

Nii on püüdnud isiklikust kogemusest ja valust kirjutada ka Neoon Must oma debüütromaanis „Ma tahan olla tema". See on lugu depressioonist ja traumast, aga selle kõrval ka eneseleidmisest ja tugevusest, keha ja hinge lõhkisest duaalsusest. Enesehävitamise, apaatsuse ja hulluse kirjeldused vahelduvad sõpruse, uskumise ja õnnelikkuse valemi otsimisega. See püüd on aga jäänud veidi kahvatuks, pelgalt martüüriumist ei piisa, et head raamatut saada – selle positiivset näidet nägime teises 2017. aastal ilmunud romaanis, **Maarja Kangro** „Klaaslapses"[2] –, midagi peab olema veel. Ka Neoon Musta stiil on depressioonile omaselt iroonilisel humoorikas ning isiklikust valust läbi imbunud.

Peategelane Keira on noor, ilus, kunstnikuloomusega hing, kellele meeldib vormida skulptuure, tantsida unustamiseni, ehitada ägeda disainiga vannitube, flippida sõpradega reaalsusest ära ja seada endale suitsiidseid tähtaegu. Ka raamatu ülejäänud tegelased on detailselt omanäolised ja ühtlasi ühel või teisel moel depressiivsed. Kohtume näiteks andeka fotograafi Toomasega, kes kaotab ühel hetkel võime suhtuda inimestesse siira vaimustusega, kannatab ärevushoogude küüsis ning reisib eneseleidmiseks pooleks aastaks Lõuna-Ameerika vihmametsa, avastades sealt ootamatu ravimina „metsarännakud", ning metsiku hingega Sädega, kel on aeg-ajalt tarvis päris oma ruumi ning kes armastab maalimist, põeb psühhoosi ning vajab haiglaravi. Rikkaliku karakterivaliku juures jääb aga puudu psühholoogilisest sügavusest nende väljajoonistamisel. Depressioon ise on palju mitmekihilisem, kui me siit raamatust lugeda võime. Puudu on „põrgulike" tunnete kaamos, mis inimesi enese küüsi vangistab. See tunnete avarus, kihutamine kiirrongil vastu betoonseina, hulluseni langemine ja siis jälle joovastuses naermine. Seda on, kuid pinnapealsemalt, laskumata detailidesse, mida ma selliselt romaanilt just oodanud oleks!

Toimub pidev põgenemine enese, teiste, millegi tundmatu eest. Otsitakse võimalusi, kuidas saada ära, kuhugi mujale, kus oleks parem kui siin ja praegu.

Maris Mägi on looduslapsest foto- ja matkahull, kes sattus elu deemonite eest põgenedes kirjandust õppima.

TEHNOLOOGIA JA EVOLUTSIOON

Kindlasti on tegemist isikupärase debüüdiga, mis põimib fiktsiooni autori isiklike kogemustega. Stiililt on need 400 lehekülge kerged ja voolavad, pannes seejuures imestama, kuidas depressiivsusest rääkiv tekst võib üldse nii ladus olla. Keeleliselt on see samuti omanäoline, kasutatud on näiteks noorte slängi: *miksiganes* ma siin maailmas kulgen, *midaiganeskiiii* ses osas teha saaks, nähes *hallukaid*, ning *entukamad* meist lähevad *välkamaale*, *mugides* samal ajal *tablakaid*, soovides *semi-õnnelikuks* muutuda. Ei puudu ka elu oma mitmekesisuses, pakkudes lugejale „siirast räpasust" ja „puhast siirust" (lk 11): „Käin hästi palju deitimas või tegelt pigem ringi hooramas, sest pärast seda, kui ma olen kellegi ära lohistanud, ei taha ma järgmine päev teda enam näha" (lk 261) või „Kui kaheksa kuu jooksul tuleb kolm korda kaks kainet päeva, siis huvitav, kas homme on jälle lambikast?" (lk 107).

Vahest sügavaimaid sissepõikeid ellu näeme hoopiski ridades, millega kritiseeritakse maailma halvavat taandarengut: „Tehakse ainult saastavat ja kiiresti kokkuklopsitavat paska. Keegi ei suuda millessegi kaua uskuda. Aeg aina väheneb, mille jooksul keegi suudab midagi uskuda. Ja nii sünnib ainult lagunev saast." (lk 205) Inimene on vankumatult naelutanud oma pilgu tehnoloogia arendamisele, mis tundubki ainuvõimalik arengusuund, selle asemel võiks aga inimlikus plaanis arendada midagi palju olulisemat. Teisalt mõtiskletakse raamatus evolutsiooni üle ning leitakse, et ülejärgmise põlvkonna eluiga on tõenäoliselt nende esivanematest ligi kaks korda pikem, sest me suudame toota meditsiini progressi tagajärjel õigeid tablakaid, mida hoolega mugistades saame nautida pikemat eluiga. Mis sellest, et see elu ei pruugi olla täisväärtuslik ning on kunstlikult üles ehitatud.

ABSTRAKTSELT ÄRA

Selles olemise rägastikus otsitakse paaniliselt põgenemisteed, „vaheldus on vaheldus on vaheldus, ära on ära on ära" (lk 46). Toimub pidev põgenemine enese, teiste, millegi tundmatu eest. Otsitakse võimalusi, kuidas saada ära, kuhugi mujale, kus oleks parem kui siin ja praegu. Nii on ka **Tõnu Õnnepalu** raamatus „Valede kataloog. Inglise aed"[3], kus ihatakse ära sellest majast, õuest, linnulaulust, peenardest. Lihtsalt lennata ära. Kui Õnnepalu räägib, et igatsus ära jääb tihtipeale täitmatuks ja ta leiab end ikka ja jälle siit, siis Keira on niivõrd rahutu hing, et pakib lausa mitu korda oma vähesed asjad ja lendabki ära. Küll Taisse päikese kätte peesitama, küll Islandi võimsa looduse rüppe, aga ka suurlinna Londonisse, kuid nendib paratamatult: „Inimesed on inimesed. Igal pool. Ei loe ei etniline ega kultuuriline ega klassiline ega ükskõik missugune kuuluvus – inimesed on salaja enda sees täpselt samasugused." (lk 74) Pidev „ära" paneb mõtlema, et võib-olla ihkame sisimas siiski kõik hoopiski looduslikuma maailma poole tagasi? Maailma, mille tehnoloogiline areng on meilt võtnud ning mis eksitab nüüd läbi pseudoelu, süstides meisse apaatsust, eskapismi, kordusi: „Kõik on kordustes. Ma kordan iseennast." (lk 197) Ära vaikusesse ja rahusse, tuulte tallermaale, kus kõndides meie hing puhastub.

Neoon Must alustas oma raamatu kirjutamist 5–6 aastat tagasi, kui ta oma depressioonist välja tuli. Autori ilmselge soov oli anda mingi valem, kuidas sellest ängistavast pimedusest väljuda, ent ta nendib isegi, et ühest vastust sellele pole[4]. Püüd kirjeldada depressiivset inimhinge ja osutada samas, et me pole siin maailmas üksi, on pretensioonikas ülesanne. Autor keskendub välise maailma kujutamisele, sellele, mida teised meis näevad – sellest ka pealkiri „Ma tahan olla tema". Keegi meist ei tea aga tegelikult, mis toimub teise inimese sees. Seda teadmatuse hoovust annab teos muidugi hästi edasi, ent on justkui unustanud olulise tahu – inimmeelte süvakihid, meie sees elavad deemonid. Tunnetele on jäetud vähe ruumi, rohkem laskutakse sündmuste ja olukordade kirjeldustesse.

Teosest leiab ka vastuolusid, üle pingutamistki. Minajutustaja kirjeldab, kuidas ta näeb end viieaastasena kitsas nurgas ahastavalt nutmas ning kööki minemas, et haarata sahtlist nuga veenide läbilõikamiseks. Ma ei suuda uskuda, et nii väikese lapse peas saaksid kööginuga ja veenid tähistada enesetappu – elust lahkumist. Pingutatuna mõjub ka peategelase kujutamine justkui naissõdalasena, kes suudab taluda aastaid migreenihooge, võidelda anoreksia, magamatusega, juua end kaheksa kuud järjest „lambikasti", suitsetada kolm pakki Marbsi ning tarbida üheksa latet päevas, taluda väljakannatamatut hambavalu, tegeleda alateadvusest esiletulevate lapsepõlvedeemonitega (mis on ka peaaegu ainus põige sügavamatesse hingekihtidesse), hoida hulluvate sõprade kätt ja tarbida ohtralt aineid, mis aitavad reaalsusest ära flippida – selleks peab olema kehaliselt ja vaimselt üliinimene. Ülepoetiseeritud minategelane tekitab mõtte, kuidas mina küll nii tugev ei ole.

Sellegipoolest on Neoon Must andnud meile veel ühe „kogemuskirjandusse" liigituva teose, püüdes näidata elu pimedamat poolt selle inetuses ja valus, süstides samas ka killukese lootust, et kõik siin maailmas on võimalik. Uskudes elu muutvatesse sündmustesse, julgeme me vaadata enese sisemisse tühimikku, sinna pimedasse nurka, kus konutavad me alateadvuse kogemused ja hirmud. Võib-olla tasuks kogu selles kiirustavas elurutus korraks aeg maha võtta ja minna loodusesse. Minna mere äärde, kuulata lainete loksumist, tõmmata ninna sõõm värskendavat mereõhku ja HINGATA!

[1] *Jung, C. G. 2017. Analüütiline psühholoogia. Teooria ja praktika. Tavistocki loengud, lk 44.*
[2] *Tammjärv, M. 2017. Arvustus: Maarja Kangro „Klaaslaps". – Müürileht, 31.03.*
[3] *Õnnepalu, T. 2017. „Valede kataloog. Inglise aed".*
[4] *Neoon Must: iga depressioon on väga erinev. – kultuur.err.ee, 09.11.2017.*

KURJUSE MITU PALET

Vaatas **Edina Csüllög**

László Nemes ei vaja Eesti kinopublikule pikemat tutvustamist. Tema fantastiline debüütfilm „Sauli poeg" („Saul fia", 2015) pälvis Cannes'i filmifestivalil *Grand Prix*' ning lisaks ka parima võõrkeelse filmi Oscari ja Kuldgloobuse. Sellega on ta festivalide ja auhindade kaalukust arvestades läbi aegade kõige edukam ungari filmilavastaja. „Sauli poeg" käsitles klaustrofoobsel moel holokausti traagikat, ilma et oleks kuritarvitatud klišeesid või film oleks muutunud kitšiks. Mõjuva visuaalse keelega linateos viib vaataja ajas tagasi ning räägib inimlikust headusest keset arutut kurjust. Oma uues filmis „Loojang" kasutab Nemes loo jutustamiseks analoogset visuaalset keelt, viidates ilu varjus mullitavale hämarusele.

László Nemes on kujutanud „Loojangus" 1913. aasta Budapesti plahvatusohtliku ja tolmusena. Kaader filmist

„LOOJANG" („NAPSZÁLLTA", UNGARI, 2018), 142 MIN. REŽISSÖÖR LÁSZLÓ NEMES, STSENARISTID LÁSZLÓ NEMES, CLARA ROYER, MATTHIEU TAPONIER, OPERAATOR MÁTYÁS ERDÉLY. OSADES JULI JAKAB, VLAD IVANOV, MARCIN CZARNIK, EVELIN DOBOS, JUDIT BÁRDOS JT.

UNGARI KINO KANNATAV MESSIAS

László Nemes sündis Budapestis ja tema isa on ungari kino uue laine üks olulisimaid tegijaid, kes on kogunud kuulsust selliste filmidega nagu „Väike Valentino" („A kis Valentinó", 1979) ja „Unebrigaad" („Álombrigád", 1989). Pärast vanemate lahutust elas László emaga Pariisis. Hiljem õppis ta filmirežiid New Yorgis Tischis, kuid õpingud jäid lõpetamata, sest „filmitegemist peab õppima filme tehes". László töötas filmi „Mees Londonist" („A londoni férfi", 2007) juures **Béla Tarri** assistendina ning läks Bélaga üsna kõvasti raksu. Olen jälginud Nemesi loomingut alates algusest, sest juba tema esimene lühifilm „Kannatus" („Türelem", 2007) näitas, et tegu on väga andeka ja paljulubava noore režissööriga. „Kannatus" osutus väga edukaks festivalifilmiks, aga Nemesi järgmiste lühifilmide retseptsioon paraku enam nii soe ei olnud, ilmselt põhjusel, et nende peategelased jäid vaatajale emotsionaalselt kaugeks ning see muutis ka vastuvõtu keerulisemaks. Võib oletada, et see ajendaski teda uusi visuaalseid lahendusi otsima. Nemesi puhul on tähtis, et ta on jäädvustanud kõik oma filmid eranditult 35 mm filmilindile. Süveneval digiajastul jääb perforeeritud filmilindi usku lavastajaid üha vähemaks. Lisaks keskendub Nemes oma loomingus eranditult ajaloo kujutamisele. See tähendab, et ta võtab aluseks mõne reaalselt toimunud olulise sündmuse ja paneb selle dialoogi kaasajaga.

Kuna näeme sündmusi läbi Írisze silmade ja kaamera ei lahku tema juurest hetkekski, õnnestub Lászlól luua taas vuajeristlikult intiimne õhkkond nagu „Sauli pojaski".

Kohtusin Lászlóga pärast tema Cannes'i edu juhuslikult Sarajevos. Režissöör paistis kurnatud ja oli näost murettekitavalt kahvatu. Kui küsisin, mis toimub, sain järgmise vastuse: „Kuidas sa tahad, et ma välja näeksin pärast nelja aastat vabatahtlikult Auschwitzis viibimist?" Jäin vait ning lootsin sisimas, et tema järgmine ettevõtmine on vähem masohhistlik. Näib aga, et rasked maailmaajaloolised sündmused ei lase Lászlóst lahti. Need annavad tema lugudele raamistiku, milles saab voolata vabalt filmi erinevates kihtides, nagu kostüümid, kadreeringud, helikujundus jm, väljenduv loomingulisus. Selles mõttes on „Loojang" jällegi kunsti- ja meistriteos, mida võib soovitada julgelt kõigile autorikino austajatele. Tavavaatajale võib film osutuda aga raskesti seeditavaks. Kodumaal Ungaris reageeriti sellele pigem kriitiliselt, sest narratiiv jättis õhku palju küsimusi. Samas esitas Ungari teose võõrkeelse filmi Oscari kandidaadiks ning see esilinastus 75. Veneetsia filmifestivali võistlusprogrammis.

LOOJANG KUI KURJUSE PEATÕSTMINE

„Loojangu" võiks lahterdada ajalooliseks draamaks, aga pigem on tegu erinevate žanride põimumisega. Filmi võib vaadata kui põnevikku, milles esinevad ekspressionistlikud, vahel lausa sürrealistlikud elemendid. Kohati jääb mulje, et osa loost toimub peategelase peas. Teost võib käsitleda aga ka postmodernse kriminullina, 20. sajandi algusesse viidud „Kaklusklubina".

Orvust peategelane Írisz Leiter saabub pärast lastekodus veedetud aastaid tagasi kodulinna ning loodab leida tööd tema vanematele kuulunud peenes kübarasalongis. Salong hävis suures tulekahjus, milles hukkusid ka Írisze vanemad, ning kaheaastane tüdruk sattus lastekodusse. Tulekahju järel võttis salongi üle ahne aristokraat Oszkár Brill ning Íriszt ei soovita sinna ametisse võtta. Ootamatult saab Írisz teada, et tal on vend Kálmán, kelle olemasolust tal polnud aimugi. Írisz otsib vennaga kontakti ning püüab samal ajal selgust saada, mis toimub Brilli käe all kübarasalongis töötavate tüdrukutega. See põnevikule omane liin hoiab koos filmi narratiivi ning vaataja jälgib Írisze katseid jõuda tõe jälile. Kuni viimase hetkeni on aga arusaamatu, mis siis ikkagi täpselt salongis toimub. Jäetakse mõistatuseks, kes on selles loos hea ja kes halb.

Kuna näeme sündmusi läbi Írisze silmade ja kaamera ei lahku tema juurest hetkekski, õnnestub Lászlól luua taas vuajeristlikult intiimne õhkkond nagu „Sauli pojaski". Oleme tegelasega justkui ühte sulandunud ja samasuguses kaootilises segaduses nagu Írisz ise. Kálmán on austerlastevastase põrandaaluse organisatsiooni liider, kelle teod, mille tunnistajaks Írisz on, äratavad õudu. Kustub tärganud lootus, et vend on heasoovlik ja abivalmis. Írisz põgeneb tagasi austerlasi toetava onu Brilli juurde, kuid satub nägema pealt ka seda, kuidas austerlasest parun paneb toime kuritöö. Seetõttu mõraneb tema seni püsinud usk austerlaste headusesse. Írisz ei anna verbaalseid hinnanguid, aga tunnetame läbielamiste raskust tema reaktsioonide ja ilmete vahendusel.

Lõpuks sooritab Írisz enesekaitseks teo, mis tundub uskumatu talle endalegi ja aitab tal paremini venda mõista, ning hea ja kurja vaheline piir hägustub veelgi. Selles esimesele maailmasõjale eelnenud Kesk-Euroopa olustikus tunduvad kõik tegelased omakasupüüdlikult põhimõteteta. Nemes tungib „kuldseks rahuajaks" peetud perioodi alumistesse kudedesse. See on ilmselt vaatenurga küsimus, sest järgnenud aeg oli veelgi õudsem. Samas annab Nemesi film aimu, millised meeleolud valitsesid toonases Budapestis ja Austria-Ungari Keisririigis, ning see atmosfäär pakub meile võtit järgnenud sündmuste tõlgendamiseks.

Írisz, keda me sel teekonnal saadame, on siiras ja järjekindel karakter. Tema otsingud on enamasti intuitiivsed ning motiivid selgelt välja joonistatud. Ainus takistus on see, et ajaloo keerisesse sattunud n-ö väike inimene ei adu teda ümbritsevate tegelaste põhjuseid ja eesmärke. Nii liitub ta erinevate pooltega neid siiralt ja naiivselt uskudes. Siin tekib märksa üldistavam küsimus, kas inimene üleüldse suudab teha vahet heal ja kurjal. Mis pinnaselt puhkevad sõjad ja tekivad totalitaarsed ühiskonnad? Film näitab väga ilmekalt, kuidas lihtsad inimesed ei saa poliitikast aru. Isegi poliitika kujundajad ei saa aru, mis on nende tegevuste tagajärg, ning toimuv muutub juhuslike sündmuste kujundatud kaoseks.

Kui Kálmán sureb, oodatakse põrandaaluses organisatsioonis, millal Írisz oma venna koha üle võtab. Filmi lõppküsimuse lahendus lisab pinget. Kas Írisz liitub põrandaalustega või jääb onu Brilli poolele? Pärast keisri õukonnas käimist pole tal aga enam valikut ning ta ühineb vastupanulistega.

„Loojang" meenutab mõneti Béla Tarri filmi „Werckmeisteri harmooniad" („Werckmeister harmóniák", 2000), kus sündmuste tuuletõmbesse sattunud rahvas aimab, et toimumas on midagi suurt ja määravat, aga ei saa täpselt aru, kuidas need sündmused nende endi elu mõjutavad, ning seetõttu valitseb pidev ärevusseisund.

FILMIKEELE DETAILE

„Loojangus" jätkab Nemes juba „Sauli pojast" tuttavas stiilis. Pidevad pikad kaadrid rõhutavad peategelase ja teda ümbritseva pingestatust. Kaamera jälitab teda sammugi maha jäämata, mis tähendab, et sisemine montaaž on enne filmimist detailideni läbi mõeldud. Montaaž sünnibki filmimise ajal, mitte hiljem. Sellist võtet saab endale lubada ainult väga meisterlik filmitegija, sest siin ei ole eksimisruumi. Kui kasutada pikki kaadreid ja sisemist montaaži, siis pärast filmi ülesvõtmist ei saa enam väga palju muuta. Stseeni võib küll lühemaks lõigata, aga sellisel juhul tekib „auk", mis vajab täidet. See eeldab monteerijat, kes suudab lahendada režissööri valearvestustest tekkinud tühimikke.

Kahjuks peab nentima, et „Loojangus" ei sulandu kõik stseenid orgaaniliseks tervikuks ning tekivadki nn augud. Filmi jooksul jagatakse ohtralt vihjeid, kuid jääb selgusetuks, mis toimub suletud uste taga ja inimeste siseilmas. Nii mastaapse teose puhul hakkab see lõpuks häirima. Ungari kinopublik hakkas saalis itsitama, kui Írisze järjekordsele küsimusele tuli taas vastuseks „Mine ära!" või „Ära küsi!". Vaevalt aga publiku naerutamine siin taotluslik oli.

Film ei anna vastust ühelegi küsimusele. Seda võimendab ka dialoogi kasutus. Kõrvalosatäitjate tekst jääb tihti arusaamatuks ja segaseks – kõik sosistavad ja sosinad sulanduvad keskkonda. Samas on helikujundus väga rikkalik. **Juli Jakabi** näitlejatöö on geniaalne, ta suudab ka kõige väiksemad emotsionaalsed impulsid välja mängida. Film tehti Ungari mõistes väga suure eelarvega ning õnneks sattus see raha õigesse kohta. Kindlasti tasub „Loojangut" vaadata neil, kes soovivad näha midagi teistsugust ning mõtiskleda selle üle, kas maailmas eksisteerib üldse headus ja kurjus või on see kõik ainult meie subjektiivne hinnang. Ning kui on, siis mida see meie ja maailma kohta ütleb.

Edina Csüllög töötab vabakutselise režissööri ja produtsendina ning korraldab soome-ugri filmifestivali FUFF Sännas.

KA RIKKAD NUTAVAD

Vaatas **Aleksander Tsapov**

2014. aastal EV100 teledraamasarja projektide konkursi võitnud „Pank" oli arendusest kuni 2018. aasta sügisel linastumiseni töös tubli neli aastat. Hansapanga kui 90ndate Eesti kõige märgilisema rahaasutuse biograafiast tõukunud sarjaga seotud ootused puhuti suureks juba enne minutigi materjali filmimist. Hansapank kujunes eestlaste kollektiivses teadvuses müütiliseks äriühinguks, mille asutajate ja juhtide nimesid teati peast: **Tammjärv**, **Lõhmus**, **Taal**, **Mõis**, **Raasuke**, **Neivelt** jne. Asutust ümbritses omamoodi kultuslik aura, mis on tavaliselt reserveeritud popstaaridele. Praegused idufirmad, nagu TransferWise vaid tugeva omailma ehitamine, mille reeglid ning sündmused alluvad eelkõige kaadritaguse demiurgi tahtele. Nordpanga sinakashall kontor, seda sisustav kunst ja **Sten Šeripovi** elektrooniline muusika ei aktiveeri konkreetseid mälupankasid – see on maailm iseeneses.

Sarja näitlejavalik on tugev ja seda tuleb ainult kiita, kui jätta välja mõned kõrvalised rollid, nagu investeerimispankur Hamiltoni läbivalt ühesilbilised etteasted. Kõigis avaldub teatud ainulaadset karakterit, mis suudab ka vaikides midagi anda ja kanda. Alati ei tulda olukordadest puhtalt välja, eriti seoses sarjas rohkelt nud Rahvapanga fuajees lootusetult oma säästusid ootavad pensionärid, vaikides koondamisteadet vastu võtvad saemehed, sõnatult suppi helpiv loomatalitaja, kodust välja tõstetud nõudepesija – lihtinimene on sarjas majandustuulte käes külmetav kannataja. Või lipsab kauge ja abstraktsena läbi ühest paljudest monoloogidest kui ettur, klient või osake süsteemist. Tema ruupor on **Enn Lillemetsa** kujundite keeles kõnelev majandusajakirjanik Vello, kellel tuleb liigse agaruse eest ka rusikat maitsta. Seetõttu on mõistetav ka paljude kriitika, et ühe äriühingu ja selle juhtide käekäik ei tekita neis tingimata empaatiat.

SARI „PANK" (EESTI, 2018), 10 OSA. AUTORID TARMO JÜRISTO, EERO EPNER, REŽISSÖÖRID JAN ERIK NÕGISTO, RAINER SARNET, JUHAN ULFSAK, MARIANNE KÕRVER. OSADES SERGO VARES, PRIIT VÕIGEMAST, EVELIN VÕIGEMAST, GERT RAUDSEP, KATI OUTINEN JT.

Tanklamüüjast Rootsi emapanga finantsjuhiks tõusnud Toomas Pisuke (Sergo Vares) 2008. aasta majanduskrahhi aegsesse perioodi asetatud kriisikoosolekul. Kaader sarjast

või Taxify, ei jõua veel kindlasti oma sümboolse rahvusliku tähenduse poolest Hansapangaga võistelda. Nii nagu iga eestlane teab kedagi, kes hukkus parvlaeval Estonia, teab igaüks kedagi, kes omas 90ndate börsipalaviku ajal Hansapanga aktsiaid. Ka minul on finantsdiletantidest sugulasi, kes ostsid neid vahetult enne 23.10.1997 börsikrahhi, olles keeratud üles majandussaate „Kapital" deliirsetest tõusugraafikutest ja prohvetite **Viikbergi** ning **Joosu** karismaatilistest nägudest. Kui aktsia ühe päevaga 17,5 protsenti langes, hammustas reaalsus neid muidugi valusalt tagumikust nagu paljusid teisigi kaasmaalasi, kes olid valgele laevale pääsme lunastanud. Inimene aga ei õpi ja selleks oli vaja 2008. aasta üleilmset majanduskriisi, et tollal juba uue nimega Swedbanki värsked kodulaenu võtjad saaksid aru isikliku vastutuse kibedast epistlist.

EESTI SARJA ESIMENE KOIDIK

Tarmo Jüristo ja **Eero Epneri** kirjutatud kümneosalist sarja polegi Eestis mingisse võrdlevasse konteksti asetada, sest nii mastaapset teledramaturgiat pole meil lihtsalt varem tehtud. Niisamuti ei saanud Hansapanka võrrelda ühegi teise kodumaise kärbeskaalus pangaga. EVEA, Maapank, ERA Pank – mõned paljudest, mis pillid kotti panid ja mida meenutavad vaid seal oma raha kaotanud kodanikud.

„Pank" on tihedalt kirjutatud, võttes eeskujuks viimasel kümnel aastal välja kujunenud nn kvaliteetsarjade jutustusviisid. See, mis oli varem reserveeritud mängu- ja autorifilmidele, on nüüd iseenesestmõistetav ka sarjanduses. Eesmärk pole mitte ajastu museaalne reprodutseerimine, kus nostalgilised olukorrad ja objektid peavad tekitama äratundmisrõõmu, leiduvate tragikoomiliste stseenidega, kus kõnnitakse tõsiduse ja halenaljakuse vahelisel õhkõrnal jääl. Kogu tuumik – **Priit Võigemast**, **Evelin Võigemast**, **Gert Raudsep**, **Sergo Vares**, **Kati Outinen** jt – suudab aga teha hea ekraanisoorituse, millest on välja puhastatud eesti filmides ja telesarjades sageli kumav teatraalsus.

PINTSAKLIPSLASTE ELUPEEGEL

Suurte ajalooliste ühisnarratiivide probleem on juba eos, et kõigil on oma arvamus, kuidas asjad olid ja kuidas neid kujutada tuleks. Millised olid värvid, kuidas kõneldi, kannatati ja juubeldati, mis saapaid kanti ning kes oli halb või hea. See on ebakindla mälu spekter, mille rahuldamisega ei tuleks toime ükski looja. Ainuõige valik saabki olla sõltumatus konkreetse aja ja ruumi ahelatest, nii nagu selle ongi lahendanud „Panga" loominguline kollektiiv. Meile on esitatud üks paljudest võimalikest tõlgendustest, kuidas kujutada ühe organisatsiooni ja seda ümbritseva ühiskonna kooselu kiirelt muutuva ajastu tingimustes. Iseasi on see, kas me suudame sellega samastuda ja sellele kaasa elada, aga tegijad on loonud selleks eeldused. Ma isiklikult ei ole suur *yuppie*-žanri fänn, sest ülikonnas kangi tõstvate tegelaste kaar on tavaliselt kaunis sarnane: kiskjainstinktidega peategelane saavutab üle laipade finantsedu, kuid samas peab ohverdama teekonnal oma inimlikkuse, mis võib kaasa tuua eksistentsiaalse kriisi. Kuid teekond ise oma klišeelikkuses – eufooria ja ekstsess, mida eduka äri ülesehitamine kaasa toob, ja sinna juurde kuuluv kõrgelt kukkumise potentsiaal – on samas alati väärt kaasaelamist.

„Pangas" ei näidata meile n-ö tavalist inimest või tehakse seda episoodiliselt ja tummalt. Pankrotistu-

Magnaatide vahest ainus ja peamine vaenlasekuju on Eestit kokku ostev Rootsi kapital Kati Outineni armutu välisjuhi kehastuses.

KAS SELLIST SARJA ME SIIS TAHTSIMEGI?

Jah, just sellist sarja me tahtsimegi – midagi, mis paneks inimesi vaidlema, mõtlema ja arutlema viimasel 25 aastal toimunud protsesside üle, mitte „ENSV" laadis minevikukomöödiat või dokufiktsiooni, kus kõik on just täpselt nii, nagu oli. Meil oli vaja sarja, mis käsitleks tõusu ja langust, unistusi ning närtsimist, idealismi ja küünilisust, mis meie ajaga kaasas käivad. Olgu selleks karukäpa lutsimine **Céline Dioni** saatel või elamise stressist tekkinud surmav infarkt. Ärieliiti pole vaja ei heroiseerida ega demoniseerida ning sellega on stsenaristid ja režissöörid oma töös edukalt toime tulnud. Kunstiliselt võivad osad olla ebaühtlased ja viimane neist selle apokalüptilises sümbolismis antiklimaatiline, kuid iga lookaare ja osa sees on tõelisi pärle. Kuidas testosteroonist paukuvast maaklerist sirgub kodanlane, pankurist poliitik või **Taavi Eelmaa** uusromantikust karakter, kes sarja läbiva tondina endale heas uues ilmas kohta ei leia. Nagu **Gunnar Graps**, kes oli üleliiduline rokkstaar ja reklaamis elu viimases otsas Hansapanga pensionisambaid.

Nüüd mil EV100 kraanid on kinni, tuleb järgmist sarnast suurprojekti ilmselt veel kümme aastat oodata. See, kuidas tulevik mäletab „Panka", selgub siis, kui nullindatel sündinud on jõudnud kuldsesse keskikka.

PS. Kui lubate, siis ütlen teile ka, milline osa oli minu arvates parim. Üheksas.

TUNDEKASVATUS METSIKUS IDAS

Vaestel üheksakümnendatel imporditi siia halli ja reserveeritud Ida-Euroopasse just „mehhiko seebikatega" suuri tundeid ja žeste, aga muidugi ka päästvate printside ja sülle sadanud päranduste lootust. Kuhu on see toonud meid aga nüüdseks?

Kirjutas **Kaisa Maria Ling**, illustreeris **Lilian Hiob**

Eesti seebivaimustuse tipphetkel ehk üheksakümnendate esimeses pooles jälgis romantilist mehhiko sarja kavala aguliplika tõusust sotsiaalsel redelil kokku 588 000 televaatajat ehk pool Eesti elanikkonnast ning „Metsik roos" („Rosa salvaje", Televisa, Mehhiko, 1987–1988) sai sel viisil ka meie 1994. aasta kõige vaadatumaks telesaateks[1]. Seebikad muutusid vastvabanenud Eesti televaatajate seas nii populaarseks, et võib küsida, kas Ladina-Ameerika *telenovela*'d pole ehk jätnud sügavat jälge lausa eestlaste emotsionaalsesse geograafiasse. Samal hooajal sai muide alguse ka meie enda televisioonimaastiku raudvara „Õnne 13", mille edu saladus, nagu on kirjutanud **Veiko Märka**, on äärmine etteaimatavus ja olmelisus[2].

Üheksakümnendatel ja nullindate alguses olid käibel mitmed seebikatest pärit sõimusõnad („perra", „puta madre") ja emotsionaalsed hüüatused („por Dios!", „mi hijo!", „por qué!?" jne).

Rosa (**Verónica Castro**), kelle elukäigule pool maarjamaalastest pingsalt kaasa elas, oli väga noor naine (tundub, et lausa 14–16-aastane – see on üpris problemaatiline, kuna kõik meespartnerid on temast vähemalt kümme aastat vanemad), kes on pärit ühest Ciudad de México kõige vaesemast linnaosast, kus puudub korralik elektri- ja veeühendus, ning satub juhuse tõttu ühe kõrgest seisusest, kuid rahahädade käes vaevleva perekonna intriigide võrku. Klassikonflikt on selles *telenovela*'s kindlasti esiplaanil ning seda rõhutatakse mitme erineva võttega. Rosa on alguses üpris räpase näoga, tema riietus ja kehahoiak erinevad märgatavalt „kõrgklassi" tegelastest, samuti ei ole ta käinud regulaarselt koolis, mida markeeritakse väga hästi tema keelega, mis küll kehvast agulislängist juba umbes 15. osaks (mis tähendab, et umbes kolmandaks nädalaks) hoopis „nooblimaks" jõuab areneda. See progress ei pruukinud Eesti vaatajale muidugi ülemäära selge olla, sest seebisarjad on üks väheseid televisioonižanre, mida tänapäevani dubleeritakse. „… teksti luges **Toomas Lasmann**" on lause, millest kujunes üks seebikate kvaliteedimärk, luges ta ju dublaaži ka ühele kõige kauem Eesti telepildis jooksnud sarjale, Austraalia toodangule „Kodus ja võõrsil". Olgugi et hispaania keel ei ole sellesama pealelugemise tõttu teinud Eestis samasugust tähelendu nagu soome keel tänu üle lahe levinud raadio- ja teleprogrammidele, olid üheksakümnendatel ja nullindate alguses siiski spontaanselt käibel mitmed seebikatest pärit sõimusõnad („perra", „puta madre") ja niisama emotsionaalsed hüüatused („por Dios!", „mi hijo!", „por qué!?" jne).

Meie kangelane Rosa läbis sarja 199 osa jooksul koledaid katsumusi ja arenes „metsikust" aguliplikast lõpuks haritud suurilmadaamiks.

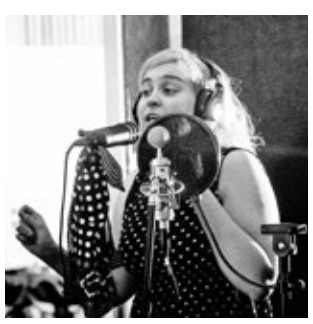

Kaisa Maria Ling on Ladina-Ameerikas elanud ja tunneb siiani selle järele hõllandust. Tänapäeval Tallinna ülikooli doktorant, kuuba kirjanduse uurija, bluusimutt.

ÕILIS ÜLESANNE

Ajalooliselt said *telenovela*'d alguse 1930. aastate Ameerika Ühendriikide pesupulbritootjate sponsoreeritud raadiosaadetest, millesse oli põimitud suurel hulgal sisuturundust majapidamisvahendite kohta (sellest ka viide seebile). Televisiooni tulekuga said need ka pildilise väljendusvahendi ning kadusid raadiost sootuks.[3] Koos gringode pesuainetega liikusid Ladina-Ameerikasse ka seebisarjad, millele on seal senimaani reserveeritud päeva kõige magusam teleaeg vahetult enne õhtuseid uudiseid. Seetõttu pole ka põhjust imestada, et neis peitub ootamatu rahvahariduslik potentsiaal.[4] Nimelt ei ole seebikad kaugelt mitte ainult meelelahutuslikku funktsiooni omanud, vaid nende ülimat populaarsust ära kasutades on Ladina-Ameerika riikides mitmetes olulistes sotsiaalsetes küsimustes rahvastiku harjumusi ja kombeid kasvatatud, juhitud tähelepanu sõltuvus- või muudele haigustele, tõstetud rasestumisvastaste vahendite kasutamist või näiteks suurendatud luuüdidoonorite arvu. Olulisimaid muutusi võib mõõta kümnetes protsentides rahvastikust, mis tähendab Mehhiko puhul kümneid miljoneid inimesi, kes on muutnud oma suhtumist ja harjumusi tänu seebiooperite sisenduslikule jõule.

Meie kangelane Rosa läbis sarja 199 osa jooksul (jõudes võrreldes USA sarja „Vaprad ja ilusad" 7980 osaga kergelt öeldes lapsekingadesse) koledaid katsumusi ja arenes „metsikust" aguliplikast lõpuks haritud suurilmadaamiks, boonusena said kõik pahalased oma teenitud karistuse ning madalamate klasside esindajad teenitud õnne ja rikkuse. Pole küllap keeruline leida Eesti 90ndatest sotsiaalmajanduslikke selgitusi sarja vapustavale edule.

Ehk aga veel võimestavam emantsipeerumisnarratiiv leidub teises sama perioodi kultusseebikas „Lihtsalt Maria" („Simplemente María", Televisa, Mehhiko, 1989). See põhineb argentina kirjaniku **Celia Alcántara** romaanil, mida on toodetud alates kuuekümnendatest erinevates riikides juba kuus korda ja ega järgmisedki versioonid tulemata jää – kohe kindlasti võib seda pidada üheks kogu Ladina-Ameerika kõige olulisemaks tüvitekstiks. Külaneiu María (keda kehastas ses 1989. aasta variandis **Victoria Ruffo**) läheb suurde linna õnne otsima ning kohtub rikka Roberto, Juan Carlose või Antonioga (meestel on sarja erinevates versioonides erinevad nimed, María on aga alati lihtsalt María), kellest ta kohe rasedaks jääb ning kes ta siis maha jätab. Seejärel ilmub aga välja Cristobal/Víctor/Esteban – vaene,

kuid äärmiselt tark õpetaja, kes Maríat hirmsasti armastab, aga kuna naine on meestes parasjagu koledasti pettunud, lükkab ta kõik Cristobali/Víctori/Estebani lähenemiskatsed tagasi, hakkab endale ja oma lapsele õmblusoskustega elatist teenima, töötab end mitmekümne aasta jooksul üles ning lõpetab viimaks omanimelise moemaja juhataja ja omanikuna. Alles siis lepib ta Cristobali/Víctori/Estebani kuramaažiga ning kõik lõpeb suures plaanis hästi (peale selle, et María poeg on tavaliselt ise „samasse ämbrisse" astunud ja mõne tüdruku rasestanud – probleem, millega María nüüd loomulikult juba tegeleda oskab). Selle sarja iga taastootmine tõstab Ladina-Ameerikas alati õmbluskursustel osalemise tungi ning tuhanded naised-mehed hakkavad pürgima moekunstnikeks.

KOGNITIIVNE DISSONANTS

Kariina Tšursini bakalaureusetöö pakub huvitava lähenemise seebikatele Eesti kontekstis. Nimelt seab ta seebisarjadest rääkides keskseks kategooriaks kognitiivse dissonantsi ehk vastuolu mõtete ja teguviiside vahel, mis kimbutab tugevasti seebikate vaatajaid ning ilmneb ka töö aluseks olevas süvaintervjuude kogumis[5]. Seebisarjade jälgimisel on Eesti ühiskonnas üpris halb maine, neid peetakse mõttetuks ajaraiskamiseks, ebaintelligentseks meelelahutuseks jne. Sellest hoolimata on neil siiani arvestatav vaatajate hulk, hästi otsides võib leida veel ka poolavalikke foorumeid ning suhtlusplatvorme, kus arutatakse konkreetsete sarjade viimaste süžeekeerdude üle või nurisetakse, kui „Vaprates ja ilusates" taas mõni näitleja ilma hoiatamata välja vahetatakse või kui tegevus liigselt venib.

Selleks et ühiskonnas mittesoositavat seebijälgimise praktikat jätkata ning oma kognitiivset dissonantsi leevendada, loovad fännid erinevaid vormeleid, millega oma hobi õigustada. Levinud argumentide hulgas on näiteks põnevusfaktor, aja veetmise võimalus, pärast rasket tööpäeva lõõgastuda aitamine ning väärt asjaolu, et nendega ei pea kaasa mõtlema, lisaks tekitavat seebiooperite jälgimine kontakte, isegi sõprusi jne. Tšursin summeerib: „Positiivseid külgi (mida võib negatiivsetest isegi vähem olla) tähtsustatakse kas teadlikult või alateadlikult enam ning vähendatakse negatiivsete olulisust. Viimasel juhul on tegemist püüdlusega neutraliseerida kognitiivset dissonantsi, mis on tekkinud reaalse käitumise (seebiooperite vaatamise) ning arusaamade („seebikad on naiivsed väljamõeldised") lahknevuse tõttu."[6]

Seebisarjade jälgimisel on Eesti ühiskonnas üpris halb maine, neid peetakse mõttetuks ajaraiskamiseks, ebaintelligentseks meelelahutuseks jne.

SEEP KUI SÜMPTOM

90ndate alguse seebikahullus on stereotüüpses eestluses siiski küllalt ootamatu tendents. Tegelikult on tegu aga sümptomiga, mis on avaldunud eesti kultuuris viimaste sajandite jooksul pidevalt, eriti just poliitilise ebakindluse hetkedel, kuigi iga kord veidi erineval kujul. Võib spekuleerida sellegi üle, kas selle meie arvestatava kognitiivse dissonantsi kogemise taga on ehk mastaapne okupatsioonide, vaeste aegade ja/või muude hädade tekitatud alaväärsuskompleks. Olgu need siis 19. sajandi Jenoveva lood ehk haleduskirjanduse laine, hilisem kommunistlikku parteisse kuulumise väljavabandamine teatud hüvedega, mida parteipilet pakkus, ülipopulaarsed india filmid, mida Nõukogude Eesti kinodes mängiti (ning kus sarnaselt *telenovela*'dega nutavad peaasjalikult ikka härrasmehed) või siis 90ndate alguse seebikahullus. Eestlastel on olnud alati mingi kummaline seep, millega lepitada või varjata oma kognitiivset dissonantsi.

Ja meie praegune seep? Tõesti, oleks aeg kirjutada Kariina Tšursini tööle järg, sest möödunud on pea 15 aastat, kuid mõtte ja teo ebakõla tundub Eesti ühiskonnas siiski äärmiselt kohal olevat. Eriti on seda tunda valimiste aegu, mil oma parteide negatiivsete joontega leppimiseks loovad paljud kognitiivse dissonantsiga tihti kaasnevaid vabandavaid seisukohti („kõik parteilased ei ole sellised, lollid visataksegi varsti välja" või hoopis „õõnestame seestpoolt!"), enda vaadetega ühtivaid (s.o positiivseid jooni) rõhutatakse seeeest valjuhäälselt, isegi kui tegu on sellise *väikese pisiasjaga* nagu ränderaamistik, mille ümber jätkub möllu juba kuudeks.

Ja kus on Eesti oma Robertod ja Estebanid, härrad tundelised? Selge on see, et Allan Petersoni ja Johannes Saarepera tegelaskujudesse neist ülemäära palju ei peegeldunud.

Ja Eesti oma Robertod ja Estebanid, härrad tundelised? Selge on see, et Allan Petersoni ja Johannes Saarepera tegelaskujudesse neist ülemäära palju ei peegeldunud, aga ehk nad ongi avaldanud mõju fiktsioonimaailma asemel hoopis elule endale. On ju ometi lõpuks lähiajaloost ette näidata meestalisportlase kahetsus avalike pisarate saatel ning veel lähemast minevikust olukordi, kus kirgede tormis keevad emotsioonid üle ning konfliktisituatsioonides minnakse avalikult n-ö lausa nugadele (et mitte öelda mikrofonidele) või mõni osa lõpetatakse kõige põnevamal hetkel peategelase emotsionaalse väljatormamisega, taas mikrofonide välkudes. Potentsiaal pole nendega küllap muidugi ammendunud.

[1] *Metsik roos. – Vikipeedia.*
[2] *Märka, V. 2017. „Õnne 13": kas me sellist seriaali tahtsimegi? – Eesti Päevaleht, 09.09.*
[3] *Kasonen-Lins, T. 2006. Seebiseriaalid võivad muuta maailma. – Eesti Päevaleht, 25.02.*
[4] Ibid.
[5] *Tšursin, K. 2005. Seebiooperite jälgimine: ajendid ja põhjendused. Tartu Ülikooli bakalaureusetöö.*
[6] Ibid., *lk 9.*

RACER WORLDWIDE – KONTSEPTSIOONIVABA TÄNAVAMOOD

Viie noore veetav bränd sillutab kunstiprojekti ja siinmail veel lapsekingades tänavamoe vahel laveerivat teed ning leiab inspiratsiooni nii vene *underground*'ist kui ka halvast muusikast.

Mariliis Mõttus

Mitte väga üllatuslikult oleme jõudnud 21. sajandil punkti, kus Londonis võib tänavamoe suurbrändi Palace uue kollektsiooni müüki jõudmisel näha poodide uste taga enamasti teismelistest koosnevaid pikki järjekordi, kellest kõik on valmis rõivaeseme eest 200 või 300 naela tuulde laskma[1]. Samal ajal paiskab tänavamoe kultusgigant Supreme müüki 30 dollarit maksva telliskivi, mille hind tõuseb hiljem eBays 1000 dollarini. Olgu mainitud, et kui kellelgi peaks tekkima tahtmine neist tellistest maja ehitada, läheb see ühe Redditi kasutaja arvutuste põhjal maksma 4 704 000 USA dollarit[2]. Kunagi Los Angelese *skater*'ite, surfarite ja hiphopi subkultuurist välja kasvanud mugavast riietusest, nagu T-särgid, teksad, pusad ja tossud, on saanud ajapikku trend, mis on sirutanud oma kombitsad kõrgmoe *catwalk*'idele ning muutunud miljoni dollari äriks.

Eestis on tänavamoe brändidega natuke teised lood. Need saab loetleda kokku vast ühe käe sõrmedel, telliskive nad veel ei müü ja miljoneid ei teeni, aga on tõstmas vaikselt pead ka siinse põhjamaist minimalismi ja glamuuri eelistavate disainerite seas. Üheks seesuguseks on rühmitus Racer Worldwide. Kohalikul tasandil astusid nad laiema üldsuse ette esimest korda novembri alguses toimunud Gaijin Universe'i peol, kus esitleti 16 erinevast komplektist koosnenud talvekollektsiooni „Cybercollaboration". Installatsioonide ja muusika vallas ühendati jõud Gaijini poiste endiga ning aksessuaaride disainimisel ja modellide riietami-sel võeti kampa stilist ja jumestuskunstnik **Karin Nahkur**. Lavale toodi muu hulgas lillad ja rohelised vatiiniga traksipüksid, mis paar aastat tagasi omamoodi *comeback*'i tegid, ent mida 80ndate ja 90ndate põlvkond on harjunud ehk pigem vastlapäeval jalga panema. Samuti kiledressid, puhvjoped ja pusad, mis olid kõik lõbusa talvepäeva kuvandi asemel erinevate aksessuaaridega moodsateks igapäevarõivasteks timmitud.

INVESTEERING TULEVIKKU

Racer Worldwide sai alguse poolteist aastat tagasi Tallinnas, kui brändi eestvedaja **Mihhail Zigadlo** ja ta klassivend internetis nähtud räpi- ja grafitivideotest ning vene *underground*'ist inspireeritud disaine hakkasid looma. Zigadlo sõnul alustati ilma kindla kontseptsioonita ning nii on see tema arvates siiani. Kuigi alguses tundus kõige raskem just oma identiteedi leidmine – vajadus siduda oma loodud rõivad mingi juba eksisteeriva subkultuuriga –, said nad protsessi käigus aru, et tegelikult polegi see nii oluline. „Tänavamood lihtsalt tundus miski, mis aitab meie ideid kõige paremini esile tuua, kuid see ei tähenda, et me tulevikus sellele pidama jääme." Ilma suurema filosoofilise taustaloota sai Mihhaili sõnade kohaselt pandud ka brändi nimi, olemata kindel, kas see talle endale või kellelegi teisele üldse meeldibki: „Alguses oli mul probleem sõnaga „racer" ja nüüd sõnaga „worldwide", aga kuna mu sõber tätoveeris Racer Worldwide'i nime brändi esimese sünnipäeva puhul oma jalale, otsustasime, et muuta me seda enam ei saa." Praeguseks kuulub tiimi viis inimest: Mihhail Zigadlo, **Vadim Stupakov**, **Ekaterina Shekhovtsova**, **Matvei Breganov** ja 15-aastane illustraator **Oleg Maksimov**, kes leiti tänu ühisele projektile vene ja Euroopa muusikaprodutsentide kollektiiviga Internet Shelter. Oleg töötab brändi heaks hoopis ühest väiksest Venemaa külast ja ta ei ole Tallinna haruga näost näkku kokku puutunudki. Racer Worldwide'i puhul on tähelepanuväärne ka see, et ükski osalistest pole veel keskkooli lõpetanud ega oma rõivadisainis mingit varasemat pagasit. Nad on praegugi uute liikmete otsinguil ning seda just nooremate inimeste seast, sest Mihhaili nähtu põhjal on noored motiveeritud ning loomingulises töös väga head.

„Tänavamood lihtsalt tundus miski, mis aitab meie ideid kõige paremini esile tuua, kuid see ei tähenda, et me tulevikus sellele pidama jääme."

Nagu öeldud, siis suurt kontseptsiooni Racer Worldwide taga ei aja, küll aga rõhutab Mihhail intervjuu jooksul mitu korda, et tema jaoks on antud ettevõtmine pigem kunstivorm ning investeering tulevikku, mille kaudu leida inimesi, kellega koostööd teha, kogemusi saada ja oma tehtut ette näidata. „Mina annaksin ettevõtjana rohelise tule pigem sellele, kes on midagi teinud, kui sellele, kel on ette näidata ainult diplom. Mitte seepärast, et esimene on teisest parem, kuid vähem on neid, kel on ka reaalne kogemus," arvab ta. Zigadlo võtab täiesti rahulikult ka seda, kui mõni kollektsioon kasumit ei teeni: „Kõik, mis me teeme, on ikkagi investeering meie brändi imagosse ja see mängib juba ise väga suurt rolli." Nii ei vaadelda ka kõiki kollektsioone saatvaid videoklippe ning fotosid reklaamina, vaid olulise osana projektist, mis kannab edasi kollektiivi visiooni.

„Kõik, mis me teeme, on ikkagi investeering meie brändi imagosse ja see mängib juba ise väga suurt rolli."

Racer Worldwide'i kollektsioon „Cybercollaboration". Fotod: Rasmus Kooskora

RIIDEKAPP

ANNE VETIK

„Riidekapp" on retrorubriik, mis sai lugejate soovile vastu tulles taas ellu äratatud. Miks inimesed panevad oma kappi just selliseid asju, nagu nad panevad? Ning mis teeb mõne kapiisendi vahel nii eriliseks, et kui kõik teised lahkuvad, siis tema jääb? Riidekapi ust paotab eesolevatel valimistel Eestimaa Roheliste nimekirjas kandideeriv ja praegu Baltika loovjuhina töötav kultuurikriitik Anne Vetik.

Aastatega on mood hakanud mulle järjest rohkem pinda käima, seda kahel põhjusel. Esiteks, tegemist on ühe maailma enim saastava tööstusharuga, mis baseerub tühjal edevusel ning mille hüvanguks ma ise juhtumisi töötan. Ja teiseks, personaalses plaanis ma eelistaksin, et mind nähakse kui inimest, mitte kui riidepuud. Ühiskond ja kohalik kliima ei soosi aga alastiolekut, seega olen siiski sunnitud end millegagi katma. Minu truuks kaaslaseks on saanud valge T-särk, meeste suurus S. Neid on mul rotatsioonis reeglina 4–5 tk, sest valge värv ei saa hästi läbi minu kobakäpsuse ja punase veini komboga. Üritan *source*'ida särke taaskasutusest, et mitte oma süsinikukontot paisutada. Valges särgis tunnen end alati kasitu ja adekvaatsena ning väljakutseteks valmis olevana. Valge särk on mu jaoks neutraalne pind, mida ei koorma liigsed tähendused.

Foto: Virge Viertek

RÄPP JA KLASSIKALINE KUNST KÄSIKÄES

Üks osa RW identiteedist on ka kollaboratsioonid. Kui eespool sai nimetatud Gaijin Universe'iga ühiselt sündinud *show*'d, siis varem on ühendatud disaini vallas jõud vene *skater*'ite grupeeringuga Russia2K, detsembris algas koostöö ehtekunstniku **Eva Mirzaga**, mille tulemusel sünnivad klaasist aksessuaarid, ning oodata on ka suurt kollektsiooni, videot ning üritust koos SoundCloudi räpparitega. Lisaks märgib Mihhail, et pakkumisi on tulnud ka välismaalt, näiteks Amsterdamist ning ühelt Pariisis toimetavalt graafiliselt disainerilt, kes, tuleb välja, kuulub tiimi, mis teeb disaine ka Louis Vuittoni praegusele loovjuhile ja ühe populaarseima tänavamoe brändi Off-White juhile **Virgil Abloh'le**. Praegu pole need koostööd lõpuni vilja kandnud, kuid Mihhaili arvates on iga loodud kontakt oluline.

Kui võrrelda Racer Worldwide'i Facebooki ja vene populaarseima sotsiaalmeediaportaali VK kontot, ületab viimane pika puuga meeldimiste poolest esimest. Zigadlo ütleb, et Eesti vene kogukonna hulgas on nende nimi juba algusest peale kiiresti levinud ning suur osa ehk umbes 60% rõivastest reisib Venemaale. „Venemaa on suur ning seal läheb paljudele meie viljeletav stiil peale," selgitab ta. Eesti tänavamoega nad noormehe väitel eriti tuttavad pole ja nagu ma eespool välja tõin, ei saa neid selles ka süüdistada.

Jõudes otsaga tagasi artikli algusesse, punkti, kus vähemalt välismaailmas on tänavamoe kuldaeg, küsin Mihhaililt, kes sama valdkonna tegijatest talle isiklikult mõju on avaldanud. Ühtegi konkreetset nime ta mulle vastuseks ei too, kuid hindab enda sõnutsi peamiselt stiilitaju, pigem seda, kuidas mingid disainerid tööd teevad ning milliste ideedega lagedale tulevad, kui seda, milline näeb välja lõpp-produkt. „Vaatan ka dokumentaalfilme ettevõtjatest, filmitegijatest, muusikutest ja kunstnikest – mul on raske ühe asja külge kinni jääda. Ma arvan, et ei ole oluline erineda ja end *skater*'i, räppari või grafitikunstnikuna defineerida. Mulle meeldib räpp, kuid samal ajal väärtustan ka klassikalist kunsti. Võin isegi kuulata halba muusikat, mis mulle ei meeldi, sest mind huvitab pigem, miks seda niimoodi tehakse," ütleb Zigadlo lõpetuseks.

TUTVU BRÄNDI DISAINIDEGA NENDE KODULEHEL *RACERWORLDWIDE.NET.*

[1] *Cochrane, L. 2017. How streetwear restyled the world – from hip-hop to Supreme and Palace. – The Guardian, 29.03.*

[2] *Manning, E. 2016. How much would it cost to build a house out of Supreme bricks? – i-D, 03.10.*

ÜTLE MULLE, MILLIST MUUSIKAT SA KUULAD, JA MA ÜTLEN SULLE…

Selle põhjal, millise muusika saatel me kindlatel eluhetkedel kulgeda otsustame, saab aimu meie tõekspidamistest ja unistustest.

Kirjutas **Kaire Maimets**, illustreeris **Liisa Kruusmägi**

Aastaid tagasi oli Eesti Muusikateaduse Seltsil tavaks korraldada üldhariduskoolide õpilastele muusikateemaliste esseede kirjutamise võistlusi. Mäletan, millise vaimustusega ma lugesin, kuidas teismelised autorid lahkasid näiteks seda, milleks on muusikat vaja või miks me kuulame sellist muusikat, nagu me kuulame. Esseest esseesse kordusid järgmised mõttekäigud: maailm on kiire ja närviline, muusika lubab end ümbritsevast välja lülitada, tasakaalustab, annab võimaluse iseendaga kontakti saada, end välja elada; kujundab ühtekuuluvustunnet, isiklikku ja grupiidentiteeti, „peletab ennastmatvat vaikust"; aitab mõista, et „maailm ei koosne ainult käegakatsutavatest asjadest", rikastab hinge, muudab seesmiselt ilusamaks.[1] Nägin neis muusikateemalistes aruteludes väljendumas sõnumit, nägemust maailmast, mis väärtustab sisemist tasakaalu, korda, ilu, headust ning tolerantsust, erinevate võimalike hinnangusüsteemide üheskoos eksisteerimise potentsiaali. Ei teagi, kumb mind rohkem võlus: kas noorte tõdemus, et muusika kui nähtus kehastab sellist maailma ja aitab meid sinna, või see, millise enesestmõistetavusega nad seda seisukohta väljendasid.

Kuulamisvalikud tõukuvad alati sellest, kes ja kus me (omadega) oleme.

Igor Stravinski on oma autobiograafias öelnud: „Muusika kui nähtus on meile antud ainsa eesmärgiga – luua asjades kord […], korrastada *inimese* ja *aja* vahekorda." See mõte on mind ikka ja jälle inspireerinud. Omal moel lähtun sellest ka siin kirjutises.

MIDA ME MUUSIKALT TAHAME?

Muusika ümbritseb meid tänapäeval pea kõikjal. Sageli oleme lihtsalt sunnitud kuulama – kellegi teise valikul ja kellegi teise valikut. Kuidas ja mis põhjustel kujunevad meis aga isiklikud otsused kuulata just mingit konkreetset muusikat, mitte mõnda muud? Võttes arvesse, et kunagi varem pole muusika kuulajale nii hõlpsasti kättesaadav olnud ja kunagi varem pole valik, mida kuulata, olnud ajastute, stiilide, loojate ja esitajate mõttes nii kõikehõlmav, siis miks me kuulame sellist muusikat, nagu me kuulame, kui oleme otsustanud muusikat kuulata? Kõige lihtsam on vastus, et kuulame muusikat, mis meeldib meile või mille puhul arvame, et see võiks meile meeldida. Aga mida tähendab meeldimine?

Vahel kuulame muusikat, vahel esitajat, esitust või seadet. Samas võib öelda, et sageli kuulame hoopis iseennast.

On selge, et erinevatel aegadel, erinevates olukordades, erinevates seisundites teeme oma isiklikke kuulamisvalikuid erinevatel põhjustel ja eesmärkidel. Viimased võivad olla teadvustatud või teadvustamata, kuid tõukuvad alati sellest, kes ja kus me (omadega) oleme. Mulle tundub, et üldiselt tahame enda valitud muusikat kuulates sellelt midagi saada – olgu selleks esteetiline elamus, võimalus tantsida, uudishimu rahuldamine („Mis teoseid/lugusid sel heliloojal/artistil veel on?", „Kuidas see või teine teos/lugu tehtud või esitatud on?"), isikliku identiteedi kujundamine ja väljendamine (kellegagi muusikaeelistustes kohandumise või vastandumise kaudu), kollektiivse ühtekuuluvustunde kogemine („Kuulan seda, mida mu kallim / sõbrad / haritud inimesed kuulavad"), kontakt mingi minevikumälestuse, kogemuse, elamuse, isikuga („Kuulan X-i, sest see on mu nooruspõlve muusika", „Kuulsin seda lugu ühes heas filmis", „See laul seostub mulle mu vanematega"), mõni puhtpraktiline eesmärk („Kuulan, et autoroolis mitte magama jääda") või veel midagi muud. Üks ja sama muusika võib rahuldada erinevatel kuulamistel erinevaid „saamisvajadusi"; sama hästi võib see teha seda ka ühekorraga ühes ja samas kuulamisaktis. Mõni lugu paelub meid esimesest hetkest, teine nõuab harjumist. Mõnest palast kasvame välja, teine saadab meid kogu elu ja kasvab koos meiega. Vahel kuulame muusikat, vahel esitajat, esitust või seadet. Samas võib öelda, et sageli kuulame hoopis iseennast.

KOHTUMINE ISEENDAGA

Igaühel meist on muusikapalu, mis meid kas ajutiselt või läbi aegade lahti ei lase, mida tahame ikka ja jälle kuulata. Arvan, et miski neis ütleb meile midagi olulist me enda kohta mingis siin-ja-praegu-olukorras – me igatsuste, unistuste, tõekspidamiste, väärtuste kohta. Või võib-olla tahame saada muusikalt *endale* midagi, millest meil on parasjagu puudus, millele me ei pääse endas ligi või mida me ei suuda ise väljendada. Fakt, et me ise ei pruugi sellest üldse teadlikud olla, lisab ainult tähendussügavust. Toon ühe isiklikku näite. Elu esimese *playlist*'i panin kokku öösel haiglas pärast autoavariid. Valik oli intuitiivne, ma „lihtsalt" teadsin, milline pala on õige ja milline mitte (paljud lemmikud tundusid tollal „millegipärast" viimase asjana, mida kuulata tahtsin). Põhjuseid, miks üks või teine oli „õige" või „vale", ma tol hetkel ei teadnud ja see polnud ka oluline – seesmise hingetöö toimumiseks piisas kuulamisest. Tagantjärele olen püüdnud professionaalsest huvist enda jaoks selgitada, kuidas need lood töötada võisid. Ilmselgelt otsisin oma šokijärgses seisundis muusikast seltsi ning emotsionaalset ja vaimset tuge (turvatunnet, lohutust, jõustamist; äratundmist, samastusvõimalust, osadust, tõde) – ja seda just mitteverbaalsel kujul. Sõnad ei võimaldanud sel hetkel „asjades korda luua". Ei saa öelda, et kõik, mida tollal korduvalt kuulasin, oleks mulle eriliselt meeldinud, kuid ma vajasin just neid või midagi neis. Olen näiteks teadvustanud, et enam kui lauldud sõnad ja/või sõnum kõnetas mind laulja(te) hääl (vokaalne *persona*) – õigemini hääles väljenduv, mulle vajalikuks osutunud arhetüüpne vägi (Ema, Süütu/Orb, Sõdalane, Tark Vana Naine, Trikster jm, mõnel juhul kõik ühekorraga nagu **Barbra Streisandi** või **Joni Mitchelli** puhul). Teadvustasin, et eelistan aeglases tempos kulgevaid, harmoonilises plaanis mittedünaamilisi, avaras tühjas ruumis (kehavälise) hõljumise muljet võimaldavaid palu (**Vladimir Martõnovi** *a cappella* koorilaul „The Beatitudes", **Arvo Pärdi** „Spiegel im Spiegel", Elbow' „Lullaby" või **Charles Ivesi** rabava tonaalse sisekonfliktiga „The Unanswered Question"). Emotsionaalses lahtiühendatuses, võimetuna ise midagi tunda (pigem mõistmata oma tundeid) sain enesega taas kontakti Suuri Emotsionaalseid Žeste väljendavates teostes (**Edward Elgari** „Enigma variatsioonide" IX osa „Nimrod", Aerosmithi „Janie's Got a Gun", **Ennio Morricone** filmimuusika „Gabriel's Oboe"). Mõne puhul ei köitnudki mitte niivõrd tervik, kuivõrd mingi eriline sündmus („eriti hea koht") või eriomane läbiv joon tervikus: pöörane harmooniline järgnevus või tämbriefekt (nt ootamatu ruumisuurendus MGMT laulu „The Youth" viimase kolmandiku algul), poplugude ebaharilik taktimõõt (5/8 **Stingi** „Seven Daysi" puhul, 13/8 The Stranglersi „Golden Browni" sissejuhatuses ja vaheosades)... Pole oluline, et ükskõik kes teine võib nimetatud palu teisiti kuulda, mõtestada ja sõnastada. Tähtis on, et muusika pakub tõhusat (sh teraapilist) võimalust autokommunikatsiooniks, ehedaks kohtumiseks iseendaga eksistentsiaalses mõõtmes – ka argipäevas, mitte ainult kriisisituatsioonis. Ja et sellised kohtumised väärivad mõtestamist. Unistan maailmast, kus seda õpetatakse koolis.

[1] *Vt ka Maimets, K. 2002. Jätkuvalt: muusikateaduse avardamise vajadusest. – Eesti Muusikateaduse Seltsi Infoleht, nr 11, lk 2–3.*

Kaire Maimets on muusikateadlane, kes peab oma tööks muusika kommunikatsioonina mõtestamist, tähenduse kujunemise mehhanismide uurimist muusikas ning selgitamist, kuidas ja miks on korrastatud muusikahelid seotud reaalsusega, kus neid ühel või teisel moel kogetakse.

LAULUVIIRGUDE LOOMISE LUST

Voogedastusplatvormidel ristub kuulaja autonoomia algoritmide anonüümsusega. *Playlist* kui neil platvormidel domineeriv formaat osutab inimfaktori tarvilikkusele isegi tehisintellektist küllastuvas maailmas.

Daniel Tamm

Kuulame muusikat alati mingis järjestuses, mida pakub kas album, vinüülplaat, diskor vms. Tänu voogedastuse võidukäigule on formaadina pead tõstmas *playlist*, eesti keeli „esitusloend", mis pole iseenesest küll midagi ennekuulmatut. 1980ndatel laineid löönud *mixtape*'i mõte ei jää sellest kaugele. Tollal polnud aga muusikaedastus veel sotsiaalmeediaga läbi põimunud. Nüüd on esitusloendid jagatavad ja jälgitavad ning neist on põhjust kõneleda kui omanäolisest ja uudsest meediumist, mis väärib analüüsi. Enne veel käin ma aga välja mõtte võtta „esitusloendi" asemel tarvitusele uus ja elegantsem tõlkevaste „lauluviirg". Esiteks iseloomustab see etemini asja olemust – kindla põhimõtte järgi ritta seatud laulude kogum (millega kaasneb teatud aisting, aga sellest juba hiljem) – ning teiseks puudub sellel ühisosa mõistega „play queue" (ette mängitavate palade järjekord), millele nii „esitus" kui ka „loend" eraldiseisvatena viitavad.

ALGORITM KUI EKSPERT

Esmapilgul näib niisiis, et lauluviirgude ja muusika voogedastuse edulugu päädib kuulaja emantsipatsiooniga: enam ei loo korda mitte asjatundja puldi taga või tähtis nina plaadifirmas, kuivõrd jäme ots on kuulaja käes, kes paneb talle sobiva kogumiku ise kokku. Siiski on ennatlik eeldada, et ta selles lõpuni vabaks jääb. Olukorras, kus sümboolse kuutasu eest serveeritakse kasutajatele rohkem muusikat, kui keegi neist elu jooksul ära kuulata jaksaks (näiteks Spotifys on hinnanguliselt saadaval 40 miljonit laulu), muutub hoomamatus kataloogis orienteerumine võimatuks vägiteoks. Selleks et vältida lämbumist valikuvabaduse laviini all, tuleb toetuda teistele ja teadjamatele, kes teevad eelvaliku oma kompetentsusele toetudes ära. Nõnda on see alati olnud, aga lauluviirgude ajastul on tähelepanuväärne, et arvamusliidrite seas jääb inimesi aina vähemaks. Nende tööd on märksa vilunumad tegema erinevad algoritmid, mis kasutajate muusikamaitset mõõdavad ning edasi suunavad. Ja seda suuresti saladuskatte all – nende tööpõhimõtted on kiivalt hoitud ning konkurentide silmis hindamatu väärtusega. Kusjuures, oletada võiks, et arvuti eelistab tsementeerida kuulaja mugavustsooni, söötes talle ette samu akordijärgnevusi erinevates helistikes, aga minu kogemuse põhjal võtavad (parimad) algoritmid ka kalkuleeritud riske ning pikivad harjumuspärase vahele eksootilist.

Soovitusi ei tee Spotifys ainult algoritmid. Lisaks nendele on palgal (anonüümsed) inimkuraatorid, kes vastutavad Spotify enda sadade lauluviirgude eest. Kui algoritmide hallata on igale kasutajale eraldi koostatav „Discover Weekly" ning laulude otsalõppemise korral uute väljapakkumine, siis muid soovitusi ja ettepanekuid teevad töötajad käsitsi. Kuulsaimatel ise loodud lauluviirgudel on kümneid miljoneid jälgijaid ning Spotify hinnangul lähtub täpselt pool kuulajatest just nendest[1]. Võimust seega puudust ei tule, küll aga läbipaistvusest. Võib vaid spekuleerida, kas ja kui palju mõjutavad muusikapala mõnda lauluviirgu lisamise otsust kolmandad pooled (näiteks plaadifirmad), aga kindel on see, et kriitilist meelt ei tasu minetada ka Spotify *playlist*'e sirvides[2].

Arvata võib, et inimkuraatorid jäävad muusika voogedastusplatvormide palgalehele veel pikaks ajaks, kuna lauluviirgude koostamine on ülesanne, kus arvutid saavad olla suureks abiks, aga ei suuda inimesi lähitulevikus asendada. Nagu pole täiuslik inimloomus, ei saa seda olla ka lauluviirg. Vaja on oksakohti, ilma milleta on viirg sama kõle kui suuline kõne ilma „e"-de ja „ä"-deta, ja kuigi ehk koidab kunagi ka päev, mil masinad oskavad inimeste moodi ebatäiuslikud olla ning vabalt tahta, ei usu ma, et see nišš niipea täidetakse, sest, nagu kirjutab **Dostojevski**, „tahta võib iseenda kasude vastaseltki, mõnikord on isegi hädatarvilik nõnda tahta, […] mille tõttu kõik süsteemid ja teooriad kokku varisevad"[3].

Minu kogemuse põhjal võtavad (parimad) algoritmid ka kalkuleeritud riske ning pikivad harjumuspärase vahele eksootilist.

EMOTSIOONID PURKI

Laulu žanr ei paku enam küllaldast alust kataloogimiseks, suurem kaal on tundel, mida muusika tekitab, ja nõnda võivad ühe lauluviiru raames käia käsikäes kas või räpp ja kantri, eeldusel et neid ühendab afekt. Ennekõike on lauluviiru loomine emotsiooni purki panek. Tõsi, see võib täita ka pragmaatilisemat funktsiooni, juhul kui laulude korrastamise alus on mingi ühemõttelisem kriteerium, nagu aastaarv („Parimad palad aastast 2014") või esitaja („Varajane Arctic Monkeys"). Lauluviirgude sepistamise kunst avaldub aga eeskätt esimese variandi puhul, kus *playlist*'i ajendab looma mingi konkreetne situatsioon või elamus, mida tahaks laulude järjestuse vahendusel uuesti ja uuesti (taas)luua ja kogeda. Igaühel on muusika suhtes oma eelarvamused, ent kui lauluviiru pealkiri on näiteks „Öine sõit" või „Pannkoogid pühapäeval", on ühisosa kohe olemas. Tarvis pole ka taustateadmisi muusikaloost, assortii on ette antud ning edasi on juba igaühe enda asi seda traalida. Paslik on lisada, et seletava sõnaraamatu andmetel tähistab sõna „viirg" muu hulgas jutina levivat aistingut, mille ulatus võikski olla sobiv mõõdupuu lauluviiru hindamiseks.

Lauluviirge ajendab looma mingi konkreetne situatsioon või elamus, mida tahaks laulude järjestuse vahendusel uuesti ja uuesti (taas)luua ja kogeda.

Nagu ka **Juri Lotman** sellele osutas, on kunsti kontekstis loodu loojast targem, ta asub elama oma elu ning võib ajaga omandada sootuks teise varjundi, kui esialgselt kavas oli.[4] Sellest seaduspärast pole pääsu ka lauluviirgude puhul. Küllap on kõik kogenud, kuidas mõnd lauluviirgu kandev emotsioon ajapikku teisenema kipub, kuniks ühel hetkel küpseb selle varjus valmis juba uus. Voolavus on lauluviirgudele loomuomane, õhk peab ringi käima, et värskus saaks püsida. Materjal pole mitte marmor või trükimust, mis on mõeldud sajandeid säilima, vaid lauluviirgude looja opereerib laulude süntagmaatilise (kokkusobivusel põhineva) seosega, mis ei saagi lähtuda muust kui tema suvast ning on seega määratud pidevalt muutuma. Kivisse pole raiutud ka autori autonoomia: kui lauluviirg on korra avalikuks tehtud, on kõigil õigus selle kallale minna ning seda omal riisikol ümber vorpida, võttes ühest otsast laule vähemaks ning lisades neid teisest otsast juurde, esitledes tulemust siis juba oma nime alt.

Kõige selle juures ei saa tähelepanuta jätta seda kõige olulisemat – lusti, mida lauluviirgude loomine ja nautimine pakub. Seda ei saa ükski algoritm asendada. Lõbu ei pääse rikkuma ka kirjeldatud lauluviiru kui kunstivormi kitsaskohad, nagu püsimatus ja anonüümsus. Otse vastupidi, vajakajäämised suurendavad vabaduse astet ning langetavad seega pingeid, sest kui loodu ka parima tahtmise korral lõplikult püsima ei jää, ongi põhjust riske võtta. Lauluviirge võib võrrelda liivalossidega. Mõlemad on mõeldud ajahamba mõjul transformeeruma ja ajutised olema, kuniks muutub tuju ja saabub tüdimus või merelaine. Samuti on kumbki kunstivorm avatud uutele interpretatsioonidele ja edasiarendustele, keegi ei keela järgmisel külalisel vundamenti pihta panna ning sellele oma lossi luua, materjal pole nagunii looja enda oma ning puudust sellest ei tule. Leidub küll inimesi, kellele liiva või laulude kokkusobitamine on ameti eest, ent eeskätt on see mõeldud meelt lahutama ja aega viitma. Niisiis, kühvel kätte ja küte!

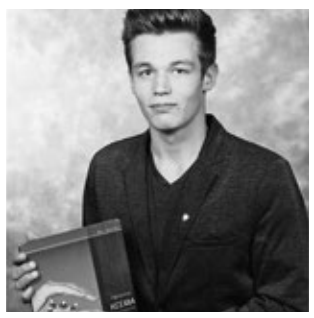

Daniel Tamm on asjaarmastajast semiootikatudeng, kes flirdib ka riigiteadustega. Päevad mööduvad raamatuid neelates ja „Troonide mängu" viimast hooaega oodates.

[1] *Ugwu, R. 2016. Inside The Playlist Factory. – Buzzfeed, 13.07.*

[2] *Pelly, L. 2017. Not All Spotify Playlists Are Created Equal: An Unedited Look Behind The Green Curtain. – Hypebot, 23.06.*

[3] *Dostojevski, F. 1971. Ülestähendusi põranda alt. – Loomingu Raamatukogu, lk 24.*

[4] *Lotman, M. 2012. Struktuur ja vabadus I. Semiootika vaatevinklist, lk 186–187.*

UUS EESTI BIIT

MACAJEY

Foto: Karmen Vigor

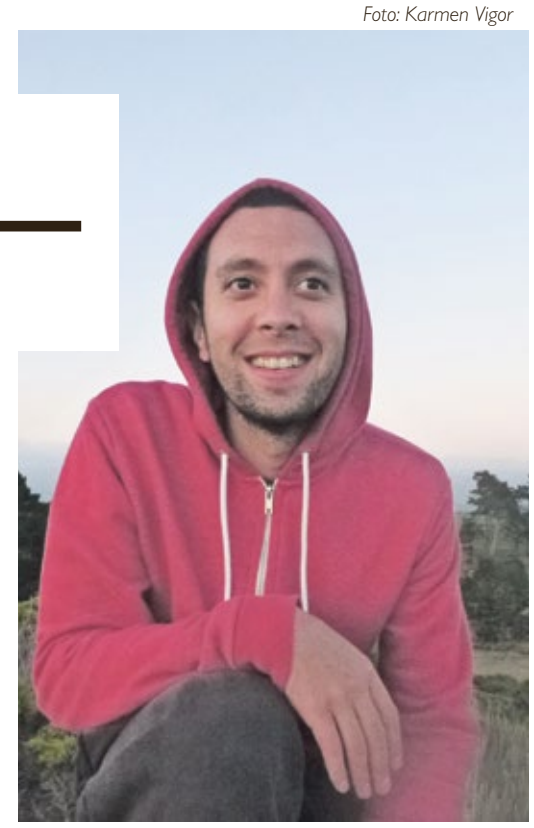

Küsis **Mariliis Mõttus**

Jeremy Macachor on Californiast pärit muusik, kes on leidnud oma uue kodu Tartus. Just nende kahe koha meeleolud on ta kirjutanud ka oma loomingusse.

Sellest on möödas neli aastat, kui me sind viimati intervjueerisime. Toona olid sa tagasi Ühendriikides, nentides, et jääd ehk tulevikus Eestisse paigale, mis on praeguseks ka juhtunud. Unistav ja päikseline Ameerika tunnetus on su muusikas ikka omal kohal olnud, aga kas su loomingusse on vaikselt sisse hiilimas ka Eesti atmosfäärid?
On tore kuulda, et sa neid emotsioone tajud. Jah, muusika, mille ma siis kirjutasin, oli kindlasti California meeleoludest inspireeritud, kuna elasime seal, käisime rannas, matkamas ning Santa Cruzis või San Franciscos. Viimasel albumil „Surfing the Air" on aga Eesti tunnetus juba igal pool. Pilvekooslused ning värvid, mida päikeseloojang ja taevas loovad (nagu võib näha ka mu Instagramist), on nii unikaalsed ning tekitavad väga spetsiifilise tunde, mida suudab pakkuda ainult Tartu. Plaadi nimilugu on saanud otseselt ainest täiuslikest suvepäevadest, mida ma siin kogenud olen. Eestis on üsna palju sellist, millest kinni haarata.

Millised emotsioonid ja juhtumised su muusikas veel koha leiavad?
Üritan panna oma muusikasse positiivseid tundeid. Olen aru saanud, et kui kirjutan, lähtudes vihast või millestki negatiivsest, ei tundu see lihtsalt hea. Kuna töötan lugudega pikka aega ja pean neid hiljem *live*'is esitama, ei taha ma neid tundeid nii-öelda kinnistada. Minu jaoks on parem keskenduda positiivsele. Elus võib inspireerida ükskõik mis, et laul sünniks. Piisab isegi kahetunnisest rännakust.

Pane kõrv peale:
macajey.bandcamp.com

Samal ajal kui muusikas domineerib elektroonika, oled sina otsustanud jääda endiselt *indie*-roki rindele. Miks nii?
Ilmselt tuleneb see praegusest ajast. Kui *garage*-bändid populaarsed olid, tahtsid kõik kitarri mängida. Nüüd on need tegelased vanemad ning noored tahavad teha midagi muud, niisiis on arvutid, biitide loomine ja plaadikeerutamine nagu uus kitarr. Ma arvan, et minu teadlik otsus pole *indie*'t teha, mul on ka palju mõjutajaid elektroonilisest muusikast, kuid ilmselt on see miski, mis tuleb minu jaoks loomulikult. Hakkasin kitarri mängima keskkoolis ja tahtsin kõlada nagu Incubus või Red Hot Chili Peppers. Kitarr on peamine instrument, millega lugusid kirjutan. Samuti on mulle alati meeldinud akustilise trummi *sound*, nii et olen veetnud palju aega, programmeerides arvutis trumme, et need kostaksid samamoodi, kuid olen aru saanud, et elavas esituses ei tööta need helid enam nii hästi, nii et järgmine album võib olla elektroonilisem kui mu varasemad tööd.

Mis sind Tartu juures enim köidab ja millest puudust tunned?
Neid asju, mis mind Tartu juures vaimustavad, on palju. Kui ma siia esimest korda tulin, olid nendeks Karlova puidust majad ning tuletegemine söögivalmistamiseks. See köitis mind. Siis esimesed ehedad saunakogemused, ekstreemse talve muutumine kevadeks. Ka see, et kesklinn on ainult kümne minuti kaugusel. Minu jaoks, olles kasvanud üles Silicon Valleys, mis on Ameerika äärelinnaelu ja linnastumise absoluutne definitsioon, on lihtsalt imeline, et sul on võimalik kõndida kesklinna, kus on mõnusad kohvikud ja kultuurikeskus, nagu Genialistide Klubi (kus ma töötan helimehena), ning saada seal ühel päeval osa avangardsest etendusest ja dokfilmiõhtust, järgmisel *jazz fusion*'i kontserdist ning pärast seda komöödiaõhtust. Tartlased ei pruugi mõista, kuidas neil selle kohaga vedanud on. Seal, kus ma elasin (umbes 75 kilomeetrit San Franciscost), võis 15-kilomeetrise sõidu kaugusel asuvas baaris kuulda AC/DC kaverbändi või kooli džässansamblit, kuid see oli ka põhimõtteliselt kõik. Ma ei tunne Tartus väga millestki puudust. Kui talvel oleks võimalik saada väga värsket köögivilja, oleks see kirss tordil.

Sa oled elanud pikemalt ka Londonis. Kuidas sa võrdleksid kultuuri Eestis, Inglismaal ja USAs?
Tartu puhul olen ma alati tundnud, et siin on elada nagu mõnes Londoni väga lahedas linnaosas, aga ilma häirivate aspektideta, nagu hullumeelsed hinnad, pidev müra, lõppematu betoon, suutmatus näha rohkem kui 100 meetri kaugusele, kuna 1000 inimest püüab metroo peale pääseda jne. California ja Eesti puhul, nagu arvata võib, on erinevus üsna suur. Üks, mis mulle meeldib, on see, et lapsed tunduvad palju iseseisvamad ja isegi natuke täiskasvanulikumad. Olen mitu korda näinud, kuidas umbes seitsmeaastased üksinda kesklinnas ringi jalutavad. Seal, kust ma pärit olen, seda ei juhtu.

Mis su tulevased plaanid on?
Mu järgmine album on peaaegu valmis ja see tuleb välja millalgi 2019. aastal. Muidu elan üks päev korraga, üritan tegeleda olmeprobleemidega, olla paindlik ja teha head.

DJ-ANKEET

MADLEEN JA LUKE TEETSOV-FAULKNER

Foto: Ken Mürk

Madleen ja Luke Teetsov-Faulkner on koos nii töös kui ka eraelus. Ühiselt majandatakse Sveta baari, veetakse kaht raadiosaadet – IDA raadios „Error! Error!" ja Raadio 2-s „Lost In Music" – ning keerutatakse plaate kõikvõimaliku stiiliga pidudel, olgu siis teemaks karneval, bassimuusika või hoopis UK rokiajalugu.

Debüüt: Heavenly Recordsi peol klubis The Social Sohos Londonis. Olime megaõnnelikud, et meid sellisesse maagilisse kohta ja peole koos suurepäraste inimestega mängima kutsuti. Hea algus!

Muusikas oluline: Originaalsus, veenvus, mõjuvus, iseloom, hing, gruuv ja tunne.

Muusikas ebaoluline: Olenemata stiilist, kui muusika sinus mingeid tundeid ei tekita, siis see ilmselt ei meeldi sulle. Üritame olla avatud kõigele, kuid näiteks Luke ei suuda taluda üle võlli kitarrisoolosid ja Madleen stereotüüpset klassikalist rokivokaali.

Mida mängime: Me armastame muusikat koos kõigi selle elementidega. Väga raske on eelistada üht stiili teisele. Lihtsaim kirjeldus oleks ehk see, et Madleen ja Luke mängivad alternatiivset tantsu- ja kitarrimuusikat, kuid see ei anna edasi väga selget pilti. Žanriliselt erutavad meid UK bassimuusika, grunge, postpunk, hiphop, džäss, psühhedeelne rokk, *grime*, *noise rock*, *downtempo*, *ambient*, maailmamuusika, *indie*, *shoegaze*, *two-step*, *breakbeat*, *trip hop*, *dnb* ja veel palju muud, mille me praegu välja jätsime. Keeruline on määratleda kõike, mida mängime, aga meile tundub see loogiline. Tihtipeale võivad stiilid erineda, kuid tunne on sama – see paneb meie maailma keerlema ning tekib tahtmine seda inimestega jagada. Tänu sellele saame teha ka väga palju erinevaid sette erinevates kohtades.

Kuula meie veebiväljaandest ka Madleeni ja Luke'i Müürilehele tehtud miksteipi .

Eredaimad mängumälestused: Majapeod, varahommikused klubisetid, plaadikeerutamised vabas õhus, need hetked, mil kõik elemendid paika loksuvad. Public Image Ltd kontserdil mängimine, John Lydoniga hängimine ja temalt kiidusõnade pälvimine oli samuti meeldejääv. Oli unistuse täitumine mängida koos ja kohtuda oma iidoliga.

Lugu, mida mängiksime oma parima sõbra pulmas: The Style Council „You're The Best Thing". Ilus, aus ja ajatu armastuslugu.

Koht, kus tahaksime kindlasti mängida: Maratonsett Sikupilli ööpäevaringselt avatud Prismas – tasuta sissepääs, suur valik süüa, juua, majapidamistarbeid ja riideid. Mis võiks veel ideaalsem olla.

***Guilty pleasure*:** Nick Lowe „Cruel To Be Kind". Lugu, mida me tihti üksteisele ilma mingi põhjuseta laulame.

Alt üles vaatame…: John Peelile, James Lavelle'ile, Andrew Weatherallile ja Andy Stottile, kui loetleda vaid mõned nimed. Meile meeldivad inimesed, kes oskavad tuua lauale eklektilise miksi, mille vahendusel nautida nende artistide omapära, oskuseid, nägemust ja kirge. Need, kes meid muusikaliselt kasvama inspireerivad, õpetavad, kuidas mõista paremini seda, mida me juba kuulame, või suunavad meid millenigi, mida me pole veel avastanud.

Kuus klassikut:
Sonic Youth „Incinerate"
Marvin Gaye „What's Going On" ja „Inner City Blues"
Joe Smooth „Promised Land"
ESG „UFO"
The Cure „A Forest"

Viis hetkekummitajat:
Otis Sandsjö „YUNG"
Beak> „The Gaol"
Raime „Dead Heat"
Idles „Exeter"
Meat Loaf „I'd Do Anything For Love"

Tehnilist: Kasutame enamasti USB-pulki, kuna vinüülimängijaid igal pool pole. Samuti saab digiformaadis oma kollektsiooni suures mahus kaasa võtta. Kuna naudime spontaansust (kumbki meist pole kunagi päris kindel, mida me mängima hakkame), on alati hea, kui on olemas kirju valik. Kuigi, mõni asi, mida mängime, on saadaval ainult vinüülil, nii et kui neid väga lasta tahame, tuleb lihtsalt loota, et mängijad on olemas. Vinüülisetid on lisaks väga närvesöövad ja peaksime mõlemad oma oskuseid lihvima. Õpime ja proovime pidevalt olla paremad. Arenguruumi on palju! Loodame, et 2019. aasta võimaldab meil rohkem aega DJtamisele pühendada, see on meie suur soov! rekordboxi me samuti veel kasutusse võtnud pole.

Lõppsõna: Usu ja naudi seda, mida mängid. Lase muusikat, mis annab sulle energiat, tekitab liblikaid ja inspireerib. Nii on suurem võimalus saavutada rahvaga tõeline side. Olgu see siis lojaalne püsisuhe või (vähemasti) meeldejääv üheöösuhe!

Foto: Mats Õun

Andres Lõo – Unemana
(Phantom Platform, 2018)

Kuulas Kaspar Viilup

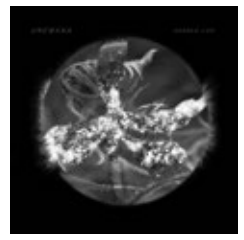

Ambient on pretensioonikas žanr, mis võib ühes äärmuses olla lihtsalt ilus ruumitäide või emotsionaalselt laetud taustafoon, teises servas aga kõige kunstilisem abstraktsionism, mis nõuab kuulajalt täit tähelepanu ja avatud meelt. Andres Lõo värske kauamängiv „Unemana", mis on mõeldud saatma tema ja Peeter Lauritsa näitust „Coming Soon – utoopiline eelmäng", proovib neid kahte poolt kokku segada.

Teekond segunemiseks algab orgaaniliselt. „Unemana" esimesed hetked on nagu õrnalt sillerdav suvehommikune päikesevalgus, kuhu hakkavad lisanduma tärkava päeva helid. Sellesse päikesemerre uppununa võib avastada end mingil hetkel täiesti uuest kohast, sest Lõo on pööranud maailma pahupidi, jättes järele industriaalse ning tehnilise kosmose. Helikeel läheb pehmetelt, helisevatelt süntesaatoritelt sujuvalt üle mulksudeks, kolinateks, tilinateks ja vilinateks, mis näitab ka *ambient*'i uimastavat jõudu. Kuulaja juhitakse ilusate motiividega rajalt kõrvale ning meelitatakse ühtlaselt üle veidrasse unenäomaailma.

Vaatamata sellele, et „Unemana" koosneb ainult kahest loost, on eksperimenteerimist ja variatsioone plaadil mitmekümne loo jagu. Ilusate taustamotiivide peale katsetab Lõo pidevalt erinevaid meloodiakatkeid, mis jätab mulje, nagu kogu album oleks sündinud improvisatsiooni tulemusel. Enamikust motiividest tüdib ta kiiresti ja viskab need välja, mõned jäävad aga korduma ning tuksuma, kuniks võtavad loo täielikult üle. Selline muusikaline eluring hoiab plaati hästi koos ja loob kuulaja jaoks mustri, millest kinni haarata.

Kadajane – Rostok
(Päästevest, 2019)

Kuulas Mihkel Noot

Kadajase neljalooline „Rostok" on vastus küsimusele, kas kohalikul muusikamaastikul eelmise aastanumbri sees mõni maailma mõistes trendikas elektroonilise tantsumuusika album või EP ka välja anti.

Nooruke plaadifirma Päästevest jõudis 2018. aastal päris palju korda saata. Obskuurse leibeli jaoks, mille stilistiline suundumus asub kusagil elektro, *ambient*'i ja alternatiivse tantsumuusika vahepeal, tähistab „Rostok" järjekorras kolmandat väljalaset (vt ka Endamisi Salamisi „Lazy Feeling of Tenderness" ja Nikolajevi „Retta"). Uus EP asetub Päästevesti senise diskograafia helikuvandisse küllaltki orgaaniliselt, kuid eristub ligipääsetava ja otsekohese produktsiooni poolest.

„Rostokil" kohtuvad süntide taustal tööstuslikult melanhoolsed meloodiad ning *acid*'i ja *lo-fi* mõjutused – kombinatsioon, mille saksa produtsent ja DJ Helena Hauff kahel viimasel festivalihooajal jõuliselt pilti tagasi tõi. Omavahel põrkuvate emotsioonide popurrii teeb „Rostokist" teose kahes vaatuses: „DNS Sinkhole" ja EP nimilugu, kraftwerklik „Rostok" löövad kurjakuulutavalt ja tumedalt, „Kellerstern" ja „Mutilov" lisavad elektromaigulistele taustadele atmosfäärilise hõljuva kihi, sarnanedes mõneti Detroiti duo Drexciya loominguga.

Neljast loost kumab ilmekalt läbi EPd saatev *DIY*-mentaliteet ja kuna Kadajase produktsioon ei matki trende üks ühele, vaid arendab neid huvitavates suundades edasi, säilitab „Rostok" originaalse kõla. Kindel soovitus kodukootud elektroonilise muusika entusiastile.

Ratkiller – Threnody to Smaug
(Serious Serious, 2018)

Kuulas Norman Kuusik

Ratkilleri leinalaul Smaugile toob kõrgfantastika *black* või *power metal*'i pärusmaalt kuhugi elektroonilise muusika äärmusesse. Võrreldes näiteks artisti varasema, kerge ja kohati suisa tantsulise albumiga „Dreamhammer" on seekordne jõupingutus tihedam ning žanriliselt kõige lähedasem ehk *glitch*'ile või isegi industriaalsele muusikale, aga omab teisest küljest ka teatud *ambient*'likku alatooni. Heeblid keeratakse maksimumi „Threnody to Smaug, Part 2" juures, mille apokalüptiline helimüür meenutab Current 93 vähetuntud pala „Suddenly The Living Are Dying". Sellele järgneb leinalaulu kolmas osa, mis kõlab nagu lähenev rong GY!BE helimaastikult ja tunneb end samavõrd kodus nii *steampunk*'i kui ka haldjate ja kääbikute maailmas.

Albumi omanimeline triloogia sellega lõppebki, kuigi Smaug, see vana õgardlik lohe, lõriseb kusagil taustal edasi. Elektroonilistele helileiutistele lisandub siinsealne inim- või loomahäälitsus, liikumine sügavamale Üksildase Mäe katakombidesse ja selle mülgastesse. Alles „Waterworld" märgib esimest olulist muutust rahulikuma meeleolu suunas, mis jätkub ka plaadi lõpuloos, kuigi mingi ebalev dissonantne õõv ei kao ka selle kõige meloodilisematel hetkedel. Smaugi elutu keha ulbib Pikkjärve lainetel, aga väävli ja vere tugev lehk kohutab ehk enamgi kui suur lohe ise. Jääb niisiis ebaselgeks autori positsioon, kas itk on võimsa peletise mälestuseks või pilkeks.

Ron Morelli – Disappearer
(Hospital Productions, 2018)

Kuulas Indrek Kuuse

„Disappearer" on kaamose ja päikeseta päevade muusika. Talveune *soundtrack*, mis pole iseenesest unine, aga on lõigatud ära kõigest tärkavast ja säravast ning pulbitseb sügaval koopas, kus on toimumas nii mõndagi valgustkartvat. Paduürgsed rütmid trummimasinatel vaheldumas sündi pikkade ja venivate helivoogudega on see, mille peale Ron Morelli ehitas üles oma neljanda kauamängiva.

Tänapäeva elektroonilises muusikas on pigem harv nähtus anda välja täispikk album – LP nõuab läbivat ühtset sõnumit, kus kõik *track*'id moodustavad omavahel terviku. „Disappearer" täidab need kriteeriumid, olles kontrastidega tume rännak, ühel pool staatilised helimaastikud, nagu „Narco Frq" ja „Squeeze", teisel pool tantsupõrandasõbralikud „Laugh Taker" ja „Re-Runs".

Ron Morelli ise on kutsunud oma loomingut stressimuusikaks – see termin sobib hästi iseloomustama siinset helikeelt, mille aimatavad harmooniad ja meloodiad on hakitud katketeks ning kaetud jõulise *distortion*'iga. Võib ette kujutada, et muusikasse on laetud omajagu emotsioone.

Plaadi küllaltki visuaalse *sound*'i kohta annavad vihjeid ka lugude pealkirjad, nagu „Men Visible From Window" ja „Snow On The Headstone", mis täiustavad ja suunavad tekkivaid pilte.

LP on saadaval ka kassetina, mis sobib suurepäraselt Morelli esteetikaga, eriti selle albumiga, kus tundub kohati, et sämpeldatud on ka kassetilindi vahelekerimise häält.

Shinichi Atobe – Heat
(DDS, 2018)

Kuulas Tanel Mütt

2001. aastal ilmus kultusleibeli Chain Reaction alt EP „Ship-Scope", mis oli atmosfääriline ja emotsionaalselt provokatiivne *dub techno* oma parimas vormis. Plaat oli niivõrd hea, et tähelepanelikumad kuulajad arvasid, et tegu peab olema mõne Chain Reactioni produtsendi varjunimega. Kuid nii see ei olnud. Sügavama tantsumuusika maailmaga oli liitunud andekas ja enigmaatiline produtsent nimega Shinichi Atobe. Pärast seda kadus ta areenilt ning justkui unustati kolmeteistkümneks aastaks. Õnneks oli DDS (plaadifirma, mida juhib Demdike Stare) suuteline Atobe leidma ning sellest ajast saati on ta andnud nende alt välja kolm albumit. Peaaegu kogu diskograafia on olnud justkui järg 2001. aasta debüüdile, välja arvatud „Heat", mis ilmus nagu välk selgest taevast ja pööras varem üles ehitatud narratiivi pea peale.

Pärast 17 aastat loomingulist stabiilsust näitab Atobe ennast täiesti teise nurga alt, segades oma loomingut laiaulatuslikult *house*-muusikaga. Õrnalt *jack*'ivad rütmid, voolavad bassikäigud ja rütme täiendavad klaveriakordid muudavad selle teose dünaamika Atobe kontekstis ainulaadseks. Võrreldes varaseimaga, ei ole see teos mõeldud omaette kuulamiseks, vaid jagamiseks teiste inimestega, eelkõige tantsupõrandal.

Kuid ega Atobele omapäraseks saanud *sound* ei ole kuhugi kadunud. „Heat 4" tasakaalustab kriipivaid *hihat*'e sooja ja värskendavalt mõnusa bassiga. Kõrgemates sagedustes toimub õrn moonutamine, mis muudab loo tämbri just selliseks, nagu Atobe on seda taotlenud sajandi algusest.

Öed – Öed
(Mindnote, 2018)

Kuulas Aleksander Tsapov

Kui ma oma raske pilgu Saaremaa poole pööran, näen seal kuival niidul seismas kahte õde, huuled Botoxist punnis, pilk vibelemas, läbi rootorimüra kaikumas meieisapalve intensiivsed ajaülesed riimid. Õed, kes teavad, mida tähendavad mõisted „entertainment value" ja „Gloria in excelsis Deo". Olles aga nii sügavalt ametis oma tehnokraatliku sakramendiga, on titaanidel jäänud silmanurgast märkamata, et saarele on siginenud järelkasv – värvilistes kuubedes ja põlvest nõtkuva sammuga Öed.

Mõlemaid ühendab peale musikaalsuse ka huumor. Kui esimesed on vorminud vaimuka kunstiteose elust enesest, siis viimastele on see leib laual. „Maakas / Evridei / Olen maakas ahjus küpseb oma leib." See on riim Ödede loost „Rulli Rulli Rulli", mida meedias plagiaadina ristiprooviti lüüa. Keda kotib! Pala töötab, on lõbus, käib pinda – kõik poploo olulised omadused on ju olemas. Seda enam olen üllatunud, et Öed terve albumi otsustasid teha, sest nende muss ei paista mulle võrrand, mille seljas kaua ratsutada. Disainbiitide peale vaimukusi visata on ühehitiimede privileeg ja see pole originaalmõte, seda tõestab ajalugu. Väga hea, sähvatus käis ära, pillid kotti ja kardinad ette. Aga k'mon, miks te tulite inimesi puhtast jonnist selle plaadiga piinama. See on nagu kala, kes on liiga kaua tuumareaktori jahutusvees sulistanud ja ärkab hommikul kolme peaga. Ühe kaela otsas on „Laulukarussell", teise otsas „7 vaprat" ja kolmanda otsas mingi hübriidmoodustis, millest peaks saama tulevikus hea meemi või *hashtag*'i teha.

Aga ärgem mõistkem ka meie vendi ja ödesid nõnda lihtsakäeliselt hukka, sest eksisteerib kaks võimalikku positiivset tulevikku. Esiteks, ehk omandab mõni lugu järelpõlemises arvestatava väärtuse, võtame valikust kas või pala „Võõras number". Teiseks, kui Ödede albumilt puuduv „Õhuloss" konkursi „Eesti laul 2019" võidab, saab sellest Eurovisioni fanaatikute käiakivi aastateks.

VIHJE

Detsembris Narva Vaba Lava teatrikeskuses esietendunud ühenduse R.A.A.A.M. lavastus „TRANSIIT. Peatage muusika" jõuab Tallinnasse. Lugu, mis jutustab eesti muusikute uskumatust igapäevaelust 1980ndate ENSV Liidus ja 1990ndate alguse vabas maailmas, näeb Tallinna Vabal Laval 27. ja 28. jaanuaril. Vaata lisaks: *tallinn.vabalava.ee*

PIDU, MIDA EI TASU MAHA MAGADA

Mart Avi. Foto: Evert Palmets

KALANA SAUND TALVEIME

Alanud aasta suvel taas Hiiumaal Sõru sadamas toimuv festival Kalana Saund (25.–28. juulil) alustab aastat minifestivaliga Tallinnas Erinevate Tubade Klubis.

18. jaanuaril astuvad klubi suures saalis üles peagi albumiga välja tulev *deep house*'i veteranduo Una Bomba 50+, salakavala elektroonika artist Djerro ning Mart Avi, kelle jaoks on see esimene *live* Tallinnas tema möödunud aasta teises pooles ilmunud ja kriitikutelt kõrge hinnangu saanud albumi „OtherWorld" kavaga. *Live*-artistide vahel on DJdeks Heivi S, Mari-Anna Miller ja Rain Tolk.

Klubi väikseimasse tuppa seatakse üles uue laine hiphopisarja Lil Peo erinurgake. Müürilehe trükkimineku ajaks on end *live*-esinejatest üles andnud kuueliikmeline ansambel Väike Kelder, noor kutt Weston Pärnust ning DJ Lill Slim.

PRANTSUSE UUE GENERATSIOONI PRODUTSENT SWEELY EKKMIS

Kuigi veebruar on veel mägede taga, soovitame elektroonilise muusika austajatel märkida oma kalendris ära 15. kuupäeva. Just siis on EKKMi oodata prantsuse uue generatsiooni üht värvikaimat produtsenti, kelle nimi on Sweely ning kes viib teid kindla garantiiga joovastavale *house*'i-, *minimal*'i- ja elektrotripile. Kui rulataja ning klaveri- ja trummimängija taustaga Sweelylt kord intervjuus küsiti, kuidas ta tavaline päev välja näeb, vastas ta selle peale, et kui ta koju läheb, siis ta teeb muusikat ja veel kord muusikat. See, et tema sõnades kahtlema ei pea, on selgelt kuulda ka mehe loomingust, ning seda, et tegemist on olulise DJga, tõestab tema hiljutine residendiks nimetamine Pariisi ühes olulisimas *techno*- ja *house*-muusikale keskendunud ööklubis Concrete.

Lisaks Sweelyle on sel õhtul puldis Kask, Tanel Mütt, Kevin Park, Kaarel Valter, Kersten Kõrge, Taavi-Peeter Liiv ja Richard Pohjanheimo.

LIL PIDU BEST OF 2018

Hiphopi värsketele alažanridele *trap*, *mumble* ja SoundCloudi räpp keskendunud peosari Lil Pidu alustab uut aastaringi 11. jaanuaril klubis Kauplus Aasia (veel hiljaaegu tuntud klubina Kopli 2). Aasta esimesel Lil Peol lahutavad erandkorras meelt ainult DJd ning neile kõigile on antud ülesanne mängida ainult 2018. aasta kõige paremaid lugusid nii Eestist kui ka välismaalt. Enda arvates *best of* 2018 saagiga ronivad DJ-pulti kohaliku hiphopi suurkuju Genka, briti vastavat lainet armastav JFL, suur meloodilise *trap*'i sõber $trada ja „Lil saate" *lil* saatejuht Lill Slim.

INTSIKURMU TALIFESTIVAL

2. veebruaril toimub Kultuurikatlas neljandat korda Intsikurmu Talifestival, mis juhatab sisse 2019. aasta augustikuu alguses Põlvas toimuva Intsikurmu muusikafestivali.

Selleks et suvesoe talvepakendis korralikult edasi anda, on lavale palutud pikk rivi kohalikke artiste. Üles astuvad eelmisel aastal korraliku tähelennu teinud *indie*-rokkarite punt The Boondocks, elektroonilise muusika žanritega, nagu *footwork* ja *two-step*, mängiv Catapulta, *art hop*'i artist EiK, naisräpparite duo HOAX, biite ja traditsioonilist muusikat segav Tintura jt. Lisaks toimub ürituse raames popelektroonika trio I Wear* Experimenti värske teise stuudioalbumi „Jupiterz" esitluskontsert.

KALI BRIIS ESITLEB VÄRSKET PLAATI

Kali Briisil on valminud viies täispikk stuudioalbum pealkirjaga „Cloudy with a Chance of Briis", mida esitletakse 9. veebruaril Tallinnas U3 Kontsertklubis, 22. veebruaril Tartus Genialistide Klubis ning 23. veebruaril Pärnus kultuuriklubis Tempel.

„Cloudy with a Chance of Briis" räägib Kali Briisile omaselt sarkastilise loo. Plaadil lahatakse tänapäeva nutipõlvkonna tagasilööke füüsilise kontakti vähenemisest kuni vaimsete *glitch*'ideni välja. Sarnaselt albumi pealkirjaga antakse ümber nurga lootust, et olukord on pilves selgimistega, kuid selleks tuleb esmalt eristada halli erinevaid varjundeid.

Kauamängiva peapiloot on taas robothingega Mr Briis ehk Alan Olonen ning kaaspilootidena lendavad kaasa head sõbrad Laura Junson ja Erko Niit.

KUULA IDA RAADIOST

KUULA RAADIOT AADRESSIL *IDAIDAIDA.EE*

RÕHK

Foto: Sander Rajamäe

Kirjandusajakirja Värske Rõhk jutusaade „Rõhk" on saade kirjandusest, kultuurist ja maailmast. Saatejuhid ja -külalised on noorema põlvkonna kirjanikud, kriitikud, kunstnikud, kultuurihuvilised jne. Teemad pole samas piiritletud kitsalt kultuuriga, vaid pigem tehakse juttu kõigest sellest, mis on parasjagu õhus või südamel. Seni on saadetes räägitud muu hulgas tõejärgsusest, kultuurikriitikast, kriisiajastust, asjade poeetikast, vaimsest tervisest ja paljust muust. Saamata muidugi üle ega ümber veidratest järelsõnadest, kassidest, kollektsioneerimistungist või mässamisest. Saatel on iga kord uus saatejuht ning külalistena on eetris olnud terve plejaad kulturnikuid Kristjan Haljakust Janar Alani, Kristel Birgit Potsepast Eva Mustonenini. Hoog ei rauge ka uuel aastal, järgmine saade on eetris 5. veebruaril kell 16.

STREET CORNER BLUES

Foto: Sander Rajamäe

Olgu selleks elektrooniline muusika 20. sajandi keskpaiga naisartistidelt, vene-, kreeka- ja ladinakeelsed nunnade laulud, jaapani traditsioonilise muusika või nüüdisaegne heliline kõrvalekalle – „Street Corner Blues" on kaevanud välja lood, vahel isegi hoomamatud hääled, mida raadiolained üldiselt edastama ei kipu, kuid mis garanteerivad rännaku väljapoole igapäevakapslit. Saadet juhib Eliann Tulve. Järgmine „Street Corner Blues" on eetris 23. jaanuaril kell 14.

RAJU

KIRJUTAS PIRET JAAKS, ILLUSTREERIS TIIU KITSIK

Harald oli tundnud seda juba mõnda aega. Pidev rahutus ja tormlemine. Pea ümber oli justkui võru. Kohustused suurenesid, vastutus kasvas.

Ta vaatas hüpnotiseeritult Pille tisse, mis olid muidu väga toredad, kuid lapse imetamisega natuke lötsi vajunud. Pigem meenutasid need talle Hugot, nende Eesti hagija tõugu koera. Täpsemini tema kõrvu, mis olid peo all pehmed ja siidised, kuid ühtaegu rasked ja lodevad. Hästi lähedalt vaadates olid seal näha väikesed armsad karvanääpsud. Tissidel siis, mitte Hugo kõrvadel. Kõrvad olid kenasti tihke karvakorraga kaetud. Tissid olid viimasel ajal kuidagi eriti fookuses, tihti nähtaval ja tõmblesid metoodiliselt, kui naine istudes rinda andis.

Muidugi nüüd tissid enam Haraldit ei rõõmustanud. Esiteks olid need kogu aeg tite suus ja Pillegi oli tõredaks muutunud. „Ära näpi," urises ta, kui Harald lähenes. „Need on praegu teisel eesmärgil kasutuses," lausus ta siis vabandavalt naeratades.

Teine jama, mis Haraldit isegi rohkem häiris, oli see, et naine oli otsustanud tütrele Raju nimeks panna. Esimese lapse nime – Marju – leidsid nad kuidagi ühiselt, kuigi juba siis häiris Haraldit, et Pille iidsetes eesti nimedes tuhnis. Korra käis läbi ka Lumi ja isegi Keke, kuid õnneks see tuhin vaibus. Harald kujutas ette, mis näoga ta Mõisaküllа emale last oleks tutvustama läinud – see on meie väike Keke. Veel oli tal meeles, kuidas vanaema kutsus „kekeks" oma puupliidi ees olnud väikest pinki, millel istudes onu suitsetada armastas. Onu oli ainus, kel oli lubatud vanaema juures suitsu teha, teised pidid toiminguks õue liikuma. Suitsetav tätoveeritud tõmmu onu ja väike inglinäoga tütreke ei mahtunud Haraldi peas mitte kuidagi ühe pildi peale.

Nüüd oli naine Rajuga lolliks tõmmanud. Harald sulgus endasse ja käis mitu päeva kipras kulmuga tööl. Nimepanemise tähtaeg muudkui lähenes, aga naine oli Rajust vaimustuses. Hakkas lausa survestama, et lähme juba paneme ära. „Me oleme ju kokku leppinud," lisas veel otsa.

Harald läks närvi ja tegi õues kaks suitsu järjest ning otsustas, et saagu, mis saab, ta püüab naisega korra rääkida. Esikus saapaid ära võttes kuulis ta, kuidas naine toast rõõmsalt teatas, et Haraldi õde oli talle Facebookis kirjutanud, et nimi on väga ilus ja praegu ongi moes panna lastele sooneutraalseid nimesid. Nii et ka sugulastest polnud abi loota. Täielik kambakas.

Harald surus lõualuud kokku ja suundus tagatuppa magavat imikut vaatama. Klaari näoga laps oli kohe kindlasti rohkem väärt kui selline maskuliinne nimi… Haraldil tulid pähe igasugused variandid: Anna, Liisa, Merike, Eneken… Kõik ilusad eesti nimed. Ta võttis julguse kokku, ligines naisele selja tagant ja pani käed ümber: „Ma mõtlesin, et paneks Anna."

Naine võpatas.

„Anna? Milleks Anna?" küsis ta Haraldi kätt endalt maha pühkides.

„Noh, et selline ilus tüdruku nimi…"

„Anna? Kas ta on sinu meelest Anna nägu?" küsis naine murelikult. „Minu meelest on ta liiga ingellik, selline habras. Sellisena maailmas ellu ei jää. Talle on vaja nime, mis teda toetaks. Nagu praegu öeldakse – väestaks. Midagi, millega teda tõsiselt võetakse," selgitas ta.

Harald oli nüüd hädas. Ühelt poolt oli ju Pillel õigus, tänapäeva ühiskonnas oli tõsiseltvõetavus üks olulisimaid asju.

„Äkki hakkavad norima?" pakkus ta vaikselt.

Naine arvas, et Harald olgu rahulik, keegi ei julge midagi öelda. Lasteaias tuleb õpetajale öelda, et kui narrivad, siis kaebame direktorile, ja tegelikult nii väikesed lapsed ei norivat ka. Pigem tekivad probleemid keskkoolis. Ja kas Harald tahaks, et lapse nimi oleks mõni võõrvärd nagu Cora-Marabella? Seda Harald ei tahtnud. Tahtis ilusat harjumuspärast tütarlapse nime. Raju oli poisi nimi, pealegi veel sellise lärmaka ja tormaka, nende väike ingel kindlasti selline ei olnud.

Suur mure ja mäslemine südames, läks Harald järgmisel päeval tööle. Nimepaneku tähtajani oli jäänud viis päeva. Koosolekul vaatas ta inimesi laua taga. Kõigil olid normaalsed nimed. Ülemus oli Erika, turundusjuht oli Margit, müügijuht Paul ja IT-juht Teet. Ainult kujundaja nimi oli Ilo. Sama nime leidis ta ka vanade eesti nimede registrist, kohast, kust Rajugi.

Terve koosoleku jooksul ei saanud Harald sõnagi suust. Nime paine oli nii tugev. Guugeldas pidevalt erinevaid nimesid, mängis nendega ja mõtles, kuidas panna Pillet meelt muutma. Korra käis isegi peast läbi, et räägib Pille parima sõbrannaga, kuid idee rauges peagi. Meenus, kuidas Pille nende kolmandal abieluaastal naljaga pooleks lausus, et sõbranna oli algul Haraldi kohta öelnud, et „mis sa sest sussist võtad", kuid näed, nad on väga õnnelikud ju… Ebameeldiv mälestus. Pinge frontaalsagaras kasvas.

Pärast koosolekut kutsus ülemus Haraldi kõrvale.

„Sa ei võta koosolekutest eriti osa, on sul mõni mure või?"

„Ei. Mul lihtsalt… pole midagi öelda," lausus Harald.

„Kuidas ei ole öelda? Kõigil on öelda. Kõik annavad aru!"

„Einoh, kui minu kord on rääkida, siis ma ikka räägin, muidugi räägin, noh…" püüdis Harald vabandada.

„See mõjub meie meeskonna sünergiale halvasti," lausus ülemus ja soovitas Haraldil treenida enda suhtlemisoskust ning rohkem naeratada.

See oli korralik pauk egole. Harald oli end alati tugevaks oma ala eksperdiks pidanud ja nüüd äkki „püüa rohkem naeratada". Eks ta ju teadis küll, et on introvert, ja pidi selleks eraldi pingutusi tegema, et koosolekutel silma paista, kuid midagi sellist polnud ta küll oodanud. Järsku koitis talle, et Pille polnud ka eriti pika jutuga, rohkem selline asjalik toimetaja. Mida sellest lapsestki tahta? Harald avas internetis kiirelt isiksusetesti ja sai tulemuseks, et on 84% introvertne. Kui tema on nii palju… ja naine on, ütleme, ka 50%, siis laps on kokku… 134%. See oli muidugi jaburdus, kuid väike tõde on ka kõige narrimas teoorias.

Harald lonkis kodu poole ja kahetses, et polnud ülemusele öelnud, et teised tiimi liikmed võiksid treenida kuulamisoskust ja vähem koosolekul endast rääkida. Kuid head mõtted tulid alati hiljem… Ikkagi introvert. Võimalik, et selline jõuline ja silmatorkav nimi nagu Raju siiski ei ole kõige halvem lahendus, püüdis

ta end lohutada. Ja mis see tema nimigi – Harald – parem oli, sellisega pole mingit šanssi tippu jõuda: sõidetakse üle ja kästakse rohkem naeratada.

Kodus tippis ta oma nime arvutis otsingumootorisse ja sai teada, et Harald on vana kuningate nimi. Seda on kandnud väärikalt Taani ja Inglismaa kuningas, Norra ja Rootsi kuningad. Ikkagi inimene, lohutas ta end. „Raju" peale ilmus arvuti aknasse hulk vuntsidega meeste nägusid, peamiselt tõmmud, peamiselt Indiast. Harald ahastas. Käte värinal läks ta kööki ja tegi seda, mida polnud pärast esimese lapse sündi kordagi teinud – valas endale pool kaasi brändit ja jõi selle ühe lonksuga ära. Tookord oli hirm seotud sellega, et Pillel algasid tuhud. Kogu raskus oli vajunud Haraldi õlgadele, et nüüd see siis juhtubki, tuleb laps ja hea elu on läbi, samas ka ärevus ja õnn ja hirm, kõik segamini, et kas kõik ikka läheb hästi või… Hiljem meenus talle, et ta pidi ju kaine olema, et naisega haiglasse sõita, kuid närv oli alt vedanud. Õnneks kestsid Pillel tuhud nii kaua, et ta jõudis enne sõitma hakkamist nulli saada.

Kuningatest inspireerituna püüdis Harald pakkuda Pillele viimases hädas Elizabethi. Õigemini selle eestistatud versiooni, Elisabethi. Nagu üks kuulus näitlejagi… Kuid Pille vaid mühatas, keeras selja ja asetas imiku rinnale.

Harald otsustas, et sussi aeg on läbi, ja teatas, et pole praeguse nimevariandiga nõus. Et tema meelest peab olema ilus tütarlapse nimi.

„Tule katsu," sosistas Pille ja pani Haraldi käe lapse otsmikule.

„Mis?"

„Kuidagi kuum on… Palavik vist."

Kraadiklaas näitas 37,8.

Kohe läks mässamiseks paratsetamooliküünaldega, niiskete lappidega, tekkide ja riietega. Lisaks pidi Harald helistama perearsti valvetelefonile, kust ta sai sõimata, et miks nii väikest palavikku on üldse vaja ravimitega alla võtta.

Kui mees lõpuks väsinult kotile heitis, tuli uni, raske ja painav. Talle kangastus teismeline tütarlaps, rõõmsameelne ja tõmmu. Tüdrukul oli kohvris viiul ja ta tuli mustade juuste lenneldes Toomemäelt alla. Ta keerutas ümber Haraldi ja rääkis kiirelt vuristades midagi nagu kevadine lind. Tüdruk võttis Haraldi käest kinni, vaatas talle sügavalt silma ja ütles: „Isa, ma olen nii õnnelik. Nii õnnelik…"

Harald ärkas. Kell oli 6.20. Nelikümmend minutit oleks saanud veel magada. Ta uuris peegli ees enda hõredaid kartulikarva juukseid. Ei olnud kuidagi võimalik, et tütarlaps unes oleks tema tütar. Žilett lõikas teravalt lõuga. Kurat küll! Nüüd peab plaastriga tööle minema. Ta otsustas, et plaastrit ei pane ja tööle ei lähe. Mingu nad kõik ka persse.

Peagi leidis ta end siiski töölt, püüdis koosolekul sõna võtta, segas häälekalt vahele ja ironiseeris. Kui keegi teda üllatunult vaatas, manas näole üleoleva irve. Kui tuli tema kord tulemusi esitleda, tõusis ta püsti ja seletas elavalt žestikuleerides, kuidas kasumimarginaal kõigub ja süüdlast ei tule kaugelt otsida, toode on kehv ja turundus olematu. Võidukalt istus ta maha ja sügas põske. Kuidagi kummaline atmosfäär valitses, keegi justkui ei lausunud midagi ja koosolekuga edasi ka ei mindud. „Sul see…" ütles siis Margit ja vibutas oma lakitud küünt ta põse ees, „on katki…" Harald tõmbas peoga üle näo ja kämmal sai veriseks. Kurat!

Lõunale läks Harald koos tiimikaaslase Maarjaga, kes oli ilmselt ainus, kellega ta töö juures viieteist aasta jooksul natuke isiklikumat laadi vestlusi oli pidanud. Vaikides sõid nad pilaffi, kuni…

„Pille tahab lapsele Raju nimeks panna."

„Ilus nimi ju," lausus Maarja.

„Ära sina ka hakka," ütles Harald.

„Ei meeldi või?" näis Maarja üllatunud.

„Saad aru, see ei sobi!"

Maarja süvenes oma nutitelefoni. „See on selline vana eesti nimi… Siin on kirjas, et vanarahvas ei pannud lapsele nime soo järgi."

„Mille järgi siis?"

„Noh, et milline laps oli iseloomult. Või mida vanemad tahtsid lapsele kaasa anda."

„Pille ka räägib, et ta on nii habras, ingellik. Aga Raju…"

„Aare on tihti olnud ka mõlemal nimeks…"

„See on tüdruk!" ütles Harald ja kargas püsti.

Õues tõmbas mees kaks sigaretti üksteise järel. Läbilõikav tuul sundis hõlmu koomale tõmbama. Ta tahtis nurka kössi tõmmata, end pikali maha keerata ja nutta nagu laps, kuid vihmamärg asfalt ja uued ülikonnapüksid panid teda mõttest loobuma. Maha põrnitsedes ei märganudki Harald, kuidas üks tugevate kehavormidega kodanik suitsunurka imbus. Käega üle silmade äiates tundis ta musklite tagant ära Andrese, logistikaosakonna juhi.

Andres oli mingis mõttes kummaline, kuid samas kõige normaalsem inimene, keda Harald üldse teadis. Teda kutsuti Raudmeheks. Esiteks seetõttu, et ta osales igal aastal raudmehe võistlustel, ja teiseks seepärast, et ta oli alati üdini optimistlik ning ükski probleem – mida oli logistikaosakonnas rohkelt – ei näinud teda murdvat.

„Palju õnne, vanapoiss! Teine laps, see on juba saavutus. Kes on ka?"

„Tüdruk."

„Tüdrukud on toredad. Mul on kaks poissi ja tüdruk… Ja tead, mulle lihtsalt on seda tibi sinna koju vaja. On küll baleriinid ja ponid, aga kui ta oma käed sulle ümber kaela paneb," vuristas Andres ja uuris: „Mis siis maimukese nimeks saab?"

„Naine tahab panna Raju."

„Poisi nime?"

„Noh, ongi noh," pobises Harald.

„Aga sina? Mida sina tahad?" küsis Andres.

„Anna või… Mõtlesin Elisabethi."

„No aga nii ütlegi. Et enne ei saa nime panna, kui kokkulepe on!"

„Tähtaeg on kohe. Laps on haige ka…"

„Küll ta ümber mõtleb," lohutas Andres. „Kunagi ei jää ju see nimi, mis algul meeldib. Veena teda!"

„Siiani pole õnnestunud…" ütles Harald alandlikult.

Andres hakkas naerma. „Tead, vanapoiss, siis on sul eriti lihtne, sa ära mine õigeks tähtajaks kohale ja riik paneb lapsele ise nime ära. Usu mind, Raju see olema ei saa."

Raudmees patsutas kainestavalt Haraldile õlale ja lasi ühe sõrmenipsuga koni konteinerisse.

Harald ärkas diivanil. Ta ei mäletanud esiti, kuidas ta sinna magama oli jäänud. Silme ees virvendas number kolm. Muidugi, kolm päeva veel. Talle kangastus, kuidas ta öösel oli püüdnud Pille kaissu ronida ja see oli ta eemale tõrjunud, et lapse nähes ei kõlbavat. Harald vihastas ja läks diivanile mõttega „koht kätte näidata", kuid siis uinuski sinna. Prillid olid magamisest kergelt kõverad, pea tuikas ja halb maitse suus. See omakorda meenutas, et köögikapis oli poolik pudel brändit. Prillidest oli kahju, ikkagi Gucci.

Uksel seisis sakris juustega Pille, kraadiklaas tähenduslikult käes.

„Kolmkümmend seitse neli," lausus ta.

See pole mingi palavik, tahtis Harald öelda, kuid miski Pille näos ei lubanud seda teha.

„Juba hommikul nii kõrge…" lausus ta ja läks töts-töts vannituppa. Harald sai aru, et naine pole eriti maganud.

„Kas tahad, ma võtan vaba päeva?" pakkus ta.

„Nalja teed, millest me siis elame?" vastas Pille hambaid pestes.

„Sul on ju emapalk…" lausus Harald.

„Aga maja, mäletad? Me pidime ju maja ostma."

Õige jah, see maja paine ei tahtnud lahtuda sellest hetkest, kui esimene laps nina välja pistis.

„Kreegid elavad juba ammu Tiskres. Samal ajal said lapse, kui meie saime Marju," ümises Pille, hambahari suus.

Harald tundis, et ta ei soovi seda vestlust mitte kuidagi jätkata. Lausa vastik hakkas. Ta tahtis hoopis selle nimejama ära lahendada, kuid praegu ei tundunud parim aeg teemat üles võtta, eriti kuna Marju tuli kiirelt lasteaeda viia.

Protestivat last riidesse pannes jälgis Harald teise silmaga uudiseid. Keegi kahtlase taustaga islamimeelne terrorist oli mingis välismaa riigis autoga rahva sekka sõitnud. Inimesed istusid tee äärtes, pead verised, ja teised rääkisid imelugusid pääsemisest. Haraldit valdas jõuetus. Kuidas tema saab oma perekonda selliste inimeste eest kaitsta? Mida ta saab teha, et ühel päeval ülekäigurajal mõni sõge juht ei… Või siis keegi ei lööks neid, tema väikseid tütreid, või ei noriks… Norimist kartis Harald eriti. Tal oli selgelt meeles sõna „arg", tema hüüdnimi koolis. Harald pidi kooli vahetama, kui ema ja isa lahutasid, ning uues koolis ei sujunud kõik sugugi nii hästi kui eelmises. Mingid jõujooned olid juba välja kujunenud ja tema sinna ei sobitunud. Kohe pärast esimest arveteklaarimist läks Harald õpetaja jutule ja kiusajad said sugeda. „Argpüks!" oli sõna, mis oli noaga tema puulaua sisse lõigatud, kui ta hommikul kooli tuli. Nimi Arg jäigi külge. „Las Arg teeb…", „Anna see Arale" jne. Nimi saatis teda kuni keskkoolini. Seal rahuneti rohkem maha…

Harald kallistas Marjut vist liiga kõvasti ja too pistis röökima. Isegi oma laps töötab vastu, mõtles ta nukralt.

Tööl ei suhelnud ta kellegagi. Sügisvihm tibutas aknale ja ta vaatas ainiti välja. Õues passisid kaks tuvi, kes asjaliku näoga midagi porilombist nokkisid. Harald hõõrus oimukohti. Võru pea ümber oli veelgi tihenenud. Süda kloppis ja põis ajas pidevalt kusele. Google ütles talle, et see võib olla ärevushäire, täpsemalt kohanemishäire. Mis inimene ta küll oli, kui ei suutnud üldse millegi uuega kohaneda? Miks just tema selline oli? Andres näiteks ei olnud.

Ta lahkus töölt tunnikese varem ja suundus kõrtsi, jõi kaks õlut ja otsustas, et enam ei protesti. Las asjad olla, nagu need on. Küll saame hakkama.

Kodus istus ta voodi servale ja võttis naise käe enda pihku.

„Kas sa käed pesid ära?" küsis naine. „Igasugused viirused… Meningiiti olla viimasel ajal," lisas ta.

Harald tuli puhaste kätega tagasi ja tahtis uuesti käe pihku haarata, kuid Pille lausus ootamatult:

„Me peaks nime ära panema, kas saad end reedel vabaks võtta?"

„Jah, aga… Mis me siis paneme?" uuris Harald ehmunult.

„Noh, selle, mis me rääkinud oleme. Sa siin pakkusid Anna ja Elisabeth ja… Mul olid omad nimed… Juba ammu rääkisime, mitu varianti olid paberi peal kirjas."

„Raju?"

„Jah, see oli ka…"

Kurat! See ka.

„Aga mis me siis paneme?" nõudis Harald.

„Lõpeta ära, ole normaalne, me ju leppisime kokku!"

Harald ei saanud aru. Milles nad kokku leppisid? Imik oli jälle tissi otsas ja Pillel silmad kinni. Imetamisest vallanduv unehormoon tegi oma töö.

Veel oli päev nimepaneku tähtajani. Valu otsmikus läks järjest teravamaks. Haraldile tundus, et frontaalsagar plaanib irduda. „Kõik laguneb koost," pomises ta. Abiks polnud ka see, et ema helistas hommikul ja küsis rõõmsalt, kas nimi on juba olemas.

Lapsel oli palavik alla läinud, kuid Harald võttis siiski töölt vaba päeva põhjendusega kasutada ära osa oma kahenädalasest sünnitusjärgsest isapuhkusest. Peas kummitas Andrese soovitus mitte kohale minna. Huvitav, kas nii saaks ka, et ta siiski läheb kohale, kuid üksi? Kas üks vanem saab ka maimukesele nime panna? Peaks ju saama, maailm on üksikvanemaid täis.

„Kas sa ei tahaks täna välja minna?" pakkus Harald Pillele. „Mis me siin kodus kahekesi ikka passime."

Pille mõtles natuke: „Kuhu?"

„Noh, juuksurisse või raamatupoodi," lausus Harald.

„Kas ma näen halb välja või?" uuris Pille.

„Ei, mitte seda… Lihtsalt, et end tuulutada."

„Ma ei tea, eile alles oli palavik… Mul süda valutaks kogu aja," lausus naine.

„Äkki ma lähen lapsega siis lihtsalt jalutama?" pakkus Harald viimases hädas.

„Palavik oli eile, ma just ütlesin, siis ei tohi minna kohe õue."

Niisiis, see plaan ei töötanud, Pille pistis talle pihku hoopiski poenimekirja ja taarakoti ning käskis naljatlevalt „jahile" minna.

Harald käis poes nagu tõeline kütt. Ostis rohkem, kui vaja oleks, ja otsustas, et toob Pillele lilledki, tal on ikkagi raske. Kogu aeg kodus ja muud elu pole.

Kodus tuli Pille, titt süles, kööki ja küsis: „Kus mähkmed on?"

„Mähkmed?"

„Jah, oli kohe esimene asi nimekirjas."

„Ma vist unustasin."

„Palun mine tagasi. Kuhu ta kakab siis vahepeal, mulle pihku või?"

Harald turtsatas.

„Siin ei ole midagi naljakat," ütles Pille.

Harald istus elutoas laua taga, jalad mähkmepaki peal. Ta toksis pastakaga paberit ja näiliselt justkui tegeles millegagi. Mida oleksid tema olukorras teinud isa ja vanaisa? Isa oli tal surnud juba siis, kui Harald poisike oli, kuid vanaisa oli olnud hoopiski rätsep. Jutud käisid, et ta olla end kroonuteenistusest lahti petnud nagu Erastu Enn „Säärases mulgis". Kuna vanaisal oli käsi vaja, siis löönud ta endal vasakul jalal varbad maha. Karmid lahendused neil vana aja meestel. Äkki võiks Haraldki end mõnel jõhkral, kuid piisavalt ohutul moel vigastada.

Ta läks kööki ja vaatas lauanuga. Lihtsalt vaatas. Isegi ei mõelnud, millist kehaosa nüsida, sest kõiki oli justkui vaja, kõik oli arvel. Kui midagi ehk, siis pea oleks võinud maha võtta, et valust lahti saada.

„Kas kõik on korras?"

See oli Pille. „Sa oled imelik."

„Jah. Korras jah," vastas Harald. „Nii korras, kui sellises olukorras miski üldse olla saab."

„Mis siis viga on?"

„Sina. Sa oled nii kuradi kangekaelne. Seisad mingite normaalsete asjade vastu!" purskus Haraldist kõik välja.

„Milliste normaalsete?"

„Mõned asjad siin maailmas on loodusseadustega paigas, saad aru! On mehed ja on naised. Poisid ja tüdrukud! Ja sina tahad… mingit segadust korraldada. Kõik laguneb koost!"

„Ma ei saa midagi aru," ütles Pille.

„Raju, Raju, noh! Kuidas sa aru ei saa? Võta mõistus pähe!"

Harald tundis, nagu suur tuuleiil oleks ta enda valdusse saanud. Peas trummeldas. Kas ta ise muutubki… Kas ta muutubki üheks neist meestest, kes kätt tõstavad? Ta tormas välja.

Kell oli palju ja Haraldil külm. Talle meenus värisevaid käsi vaadates vanatädi lause, et peale üheksat liiguvad väljas vaid hämarate mõtetega inimesed. Ta peab imiku soojalt riide panema. Aga kuhu ta temaga läheb? Kelle juurde? Hotelli? Mis ta teeb seal? Või läheks õige ema juurde, räägiks talle ausalt kõik ära. Kuid kelleks ema teda siis peaks? Meheks, kes ei saa oma eluga hakkama, keda ei usaldata nii olulistes asjades nagu nimepanek. Haraldi silmast murdis välja üksik pisar, mis voolas üle kurruliste silmaaluste ja valgus katkisele põsele, pannes selle kipitama.

Paari tunni järel koju naastes leidis ta Pille juba magamas. Ka laps magas ilusti teki sisse mässituna ja oma voodis. Kuidagi nii kutsuvalt ja olles kui „valmis".

Järgmisel hetkel oli Harald esikus, magav imik süles. Ta mässis lapse enda jope sisse ja tormas teda tihkelt vastu rinda surudes välja. Aga kuhu minna? Kas äkki ema juurde? Takso! Kurat, toas oleks võinud juba takso tellida. Ta valis numbri. Juba viie minuti pärast sõitis ette kollane masin. Pime linn tuksles akna taga ja iga mööduv tänavavalgusti vilgutas Haraldile etteheitvalt. Autoraadio mängis irooniliselt „Baby, Please Don't Go'd". Vihm peksis vastu kapotti ja justkui niisutas Haraldi võplevat otsmikku sekunditega kainemaks.

Kui Maarja ukse lahti tegi, ei suutnud ta esimese hooga midagi öelda. Lihtsalt juhatas Haraldi magamistuppa, kus ta sai lapse voodile panna.

„Mul pea valutab," lausus mees köögilaua taga.

„Näe, joo ära," ütles Maarja klaasitäit lahustuva tabletiga ulatades.

Maarja vaatas Haraldit ja Harald köögilauda, mis oli vakstuga kaetud. Kes paneb tänapäeval veel köögilauale üldse vakstu? Aga näe, Maarja paneb.

„Kas juba ammu valutab?" küsis naine.

„Jah, vist küll." Harald muutus nõutuks. Ta ei suutnud meenutada, millal pea täpselt valutama oli hakanud. Kas äkki haiglas, kui laps talle kätele pandi? Lapsel olid olnud hingamisraskused ja ta ei teinud sündides piuksugi. Harald tundis, et on süüdi. Oli seda teist last üldse vaja?

Maarja guugeldas. „Ma ei leia midagi. Küllap lihtsalt migreen. Torm ajukoores."

„Torm," mõtles Harald ja oigas vaikselt.

„Kas asi on selles nimes, ütle ausalt?" küsis Maarja nõudlikult.

Harald vaikis.

„Millal te peate selle ära panema?"

„Homme."

Maarja ohkas.

„Saad aru. Maailmas on asju, millega tuleb lihtsalt leppida. Lapse nimel ja pere nimel. Saad aru. Lihtsalt leppida."

Harald tahtiski leppida, kuid mitte nii. Ta tahtis lapsele parimat. Tõesti, kõige paremat. Ja kunagi paiskab laps kogu selle jama talle näkku, kui peab sellise nimega kogu elu veetma.

Vaikuse katkestas telefonihelin.

„Harald! Kus sa oled? Kas laps on sinuga!?" Pille oli paanikas.

„Jah, kohe tulen," lausus mees vaikselt. „Tal oli palavik ja… käisin haiglas."

„Miks sa mind üles ei ajanud?!" soigus Pille.

„Sa pead puhkama," tuli vale mängleva kergusega üle huulte. Lausa nii kergelt, et Harald tundis, et võib koju minna küll ja leppida. Oli aeg.

Nimepaneku päev jõudis kätte. Ilm oli tröötitu. Õues peksis sügisvihm vastu kurba asfalti. Harald, Pille, Marju ja tilluke Raju liikusid perekonnaseisuameti poole. Harald kandis turvahälli ja Pille korraldas dokumentidega. Ametisse jõudes võttis neid vastu fuksiapunaste huultega vanem proua, kuldne pross rinnas.

Proua palus lapse nime paberile kirja panna ja Harald vaatas justkui aegluubis, kuidas Pille pliiatsi alt formeerus täht tähe haaval „Katariina".

„Katariina, jah?" küsis kuldse prossiga proua üle.

„Jah," vastas Pille.

„Ilus nimi," lausus pross.

Harald ei saanud järsku mitte millestki aru. Kogu aeg oli Raju, eesti algega nimi ja nii edasi ja nüüd äkki Katariina… Vene tsaarinna… inglise Catherine… Kuskilt võõrsilt tulnud, nende lapse peale hakanud. Harald tundis, kuidas miski tema sisemuses tõusis, mäsles ja peksles. Kuid siis tuli Haraldile ta oma ema meelde. See rahustas kuidagi maha. Selle ema asjaga on nüüd kõik korras. Võib talle sirge näoga külla minna.

Piret Jaaks on dramaturg ja proosakirjanik. Lapse nimetamisega kokku puutunud isiklikult, õnneks valutumalt.

Tiiu Kitsik ammutab ideid lapse kasvamisest ning paneb neid pildis ja sõnas lasteraamatutesse.
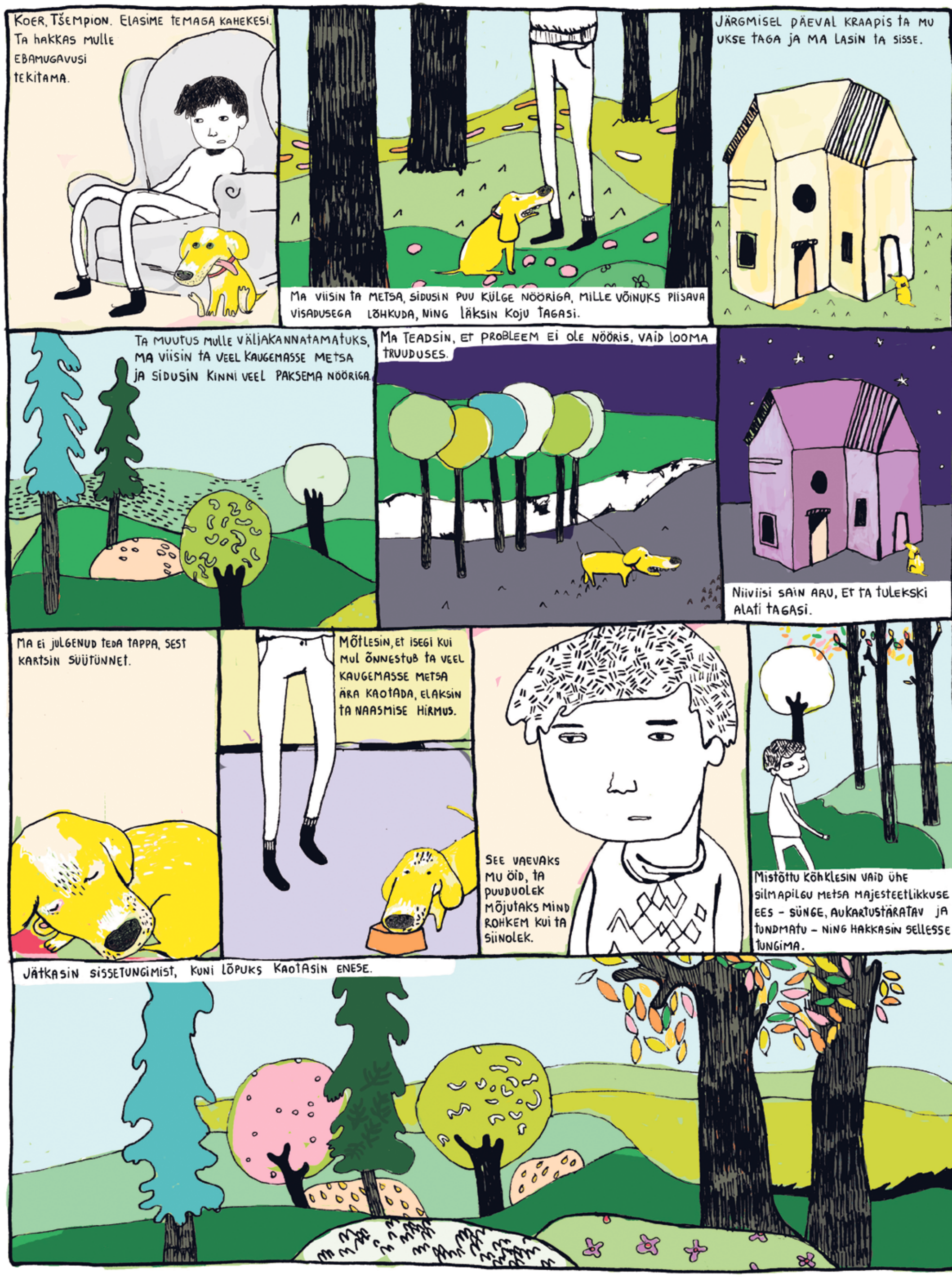
KOOMIKS PÕHINEB MARIO LEVRERO LÜHIJUTUL „TAGASITULEKUTA LUGU NR 2".
ADAPTSIOON: PARANOID. KUNSTNIK: JULI SOLOAGA. TÕLGE: KAISA MARIA LING